

Scriptie Internationale Betrekkingen

Saoedi-Arabië, Turkije en de Arabische Lente

Strijd om Invloed in het Midden-Oosten

Door Thomas Boekhoud

J. Pekelder

4 juli 2012

Hoofdstukkenindeling

Introductie.....	3.
A. <i>Een Nieuwe Lente</i>	3.
B. <i>Regionale Machtsstrijd</i>	6.
C. <i>Onderzoeksdoelen en Methodes</i>	9.
I. De Arabische Lente als Regionaal Fenomeen.....	12.
A. <i>Geschiedenis van het Moderne Midden Oosten</i>	12.
B. <i>Oorzaken van de Arabische Lente</i>	14.
C. <i>Regionale impact van de Arabische Lente</i>	24.
II. Reacties op de Arabische Lente.....	29.
A. <i>Saoedi-Arabië tijdens de Arabische Lente</i>	29.
B. <i>Turkije tijdens de Arabische Lente</i>	31.
C. <i>Inconsistenties in Beleid</i>	34.
III. Het besluitvormingsproces in vijf factoren.....	38.
A. <i>Binnenlandse Stabiliteit</i>	39.
B. <i>Strategische en Militaire Belangen</i>	43.
C. <i>Economische Belangen</i>	47.
D. <i>Internationale Reputatie</i>	50.
E. <i>Regionale Ambities</i>	53.
IV. Onderstromingen van de Arabische Lente.....	59.
A. <i>Het Machtsevenwicht in de Regio</i>	59.
B. <i>Turkije, Held van de Revolutie</i>	61.
C. <i>Saoedi-Arabië als Leider van de Contrarevolutie</i>	70.
V. Consequenties voor de Toekomst.....	80.
A. <i>Turkije en de Race voor het Strategisch Leiderschap</i>	80.
B. <i>Saoedi-Arabië als winnaar van de Arabische Lente</i>	82.
C. <i>Een Nieuwe Orde</i>	84.
Conclusie.....	88.
Literatuurlijst.....	93.

INTRODUCTIE

*In many nations of the Middle East democracy has not yet taken root. And the question arises: Are the peoples of the Middle East somehow beyond the reach of liberty?*¹

Volgens één van de bekendste mythes over het Midden-Oosten werd de dictatuur breed geaccepteerd en hadden de bewoners weinig behoefte aan democratische hervormingen. De Amerikaanse president George W. Bush was één van de eerste politieke leiders die deze stelling publiekelijk ter discussie durfde te stellen. Volgens Bush wist het Arabische volk wel degelijk wat democratie behelsde en smachtte het juist naar de vrijheid en kansen die democratie kan brengen. Slechts met een klein duwtje in de juiste richting zou de democratie zich als een lopend vuurtje over de regio verspreiden.²

Volgens Bush moesten de militaire interventies in het Midden-Oosten worden beschouwd als onderdeel van een breder streven om deze regio te democratiseren. Hoewel de interventies werden gemotiveerd door een verlangen om het wereldwijde moslimterrorisme bij de wortel te bestrijden, was er binnen de Amerikaanse regering van meet af aan een besef dat een militaire oplossing op zichzelf niet volstond.³ Alleen structurele, democratische hervormingen in het Midden-Oosten zouden de voedingsbodem van het internationale moslimterrorisme voorgoed kunnen wegnemen.⁴

¹ G.W. Bush, "Remarks by the President at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy," *National Endowment of Democracy*, 6 november 2003. <http://www.ned.org/events/anniversary/20thAniv-Bush.html>.

² J.L. Gaddis, "A Grand Strategy of Transformation," *Foreign Policy*, Nr. 133 (2002) 50-54: 53.

³ C. Rice, "Remarks by Secretary of State Rice at the School of Foreign Service," *U.S. Department of State*, 18 januari 2006. <http://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2006/59306.htm>.

⁴ S.B. Epstein, N.M. Serafino, and F.T. Miko, "Democracy Promotion: Cornerstone of U.S. Foreign Policy?" *CRS Report for Congress*, 26 december 2007, 1-36: 7-8.

Aanvankelijk ontstond veel internationale steun voor het idealisme van Bush. Er was met name onder conservatieve Amerikanen hoop dat zijn agressieve buitenlandse politiek zou leiden tot een democratische golfbeweging in de regio.⁵ Naast de transities in Irak en Afghanistan, werd dit optimisme gerechtvaardigd door een scala aan hervormingen in landen als Algerije, Qatar, Libanon en Egypte.⁶ Zelfs de leiders van Saoedi-Arabië, het meest repressieve land uit de regio, erkenden deze trend en stemden daarom preventief in met beperkte lokale verkiezingen.⁷ Bovendien braken zowel in als nabij het Midden-Oosten de zogenaamde kleurenrevoluties uit.⁸ Kortom, er was gedurende de periode 2003-2005 sprake van een duidelijke trend en genoeg reden voor optimisme voor hervormingsgezinde in het Midden-Oosten, en in het Westen waar sommige, zelfs al voorzichtig spraken over een op handen zijnde Arabische Lente...

Dit klinkt bijna surrealistisch. Iedereen kent immers de afloop. In Irak brak al snel na de initiële euforie een bloedige burgeroorlog uit waarbij de verschillende religieuze groeperingen zich eerst tegen elkaar en daarna tegen hun gemeenschappelijke vijand, de Westerse bezetters, keerden. Tegelijkertijd begon de Taliban een offensief in Afghanistan, waarmee deze groepering bewees, dat de Amerikanen, ondanks hun militaire en economische overmacht, niet in staat waren om zelfs maar een relatief klein en arm land naar hun hand te zetten.

Uiteindelijk schoten alle financiële en militaire inspanningen te kort. Bush had gehoopt dat het succes in Irak en Afghanistan een precedent kon scheppen voor democratische hervormingen in

⁵ M. Ottaway, "Democratic Mirage in the Middle East," *Carnegie Endowment Policy Brief*, Nr. 20 (2005) 1-8: 1.

⁶ In 2005 werden in Algerije voor het eerst sinds 1991 weer vrije verkiezingen gehouden. In Qatar ontwierp men een nieuwe constitutie met een provisie die voorzag in directe verkiezingen voor het parlement. In Libanon vond de Cederrevolutie plaats en in Egypte ging het volk de straten op om vrije presidentsverkiezingen te eisen. Zie C. Krauthammer, "Three Cheers for the Bush Doctrine," *Time*, Vol. 165, Nr. 11 (2005) 28-29: 29-29.

⁷ Al moet wel worden opgemerkt dat het alleen om mannen ging. Zie Krauthammer, "Three Cheers for the Bush Doctrine," 28-29.

⁸ De *colorrevoluties* waren een serie revoluties vernoemd naar kleuren die de opstandelingen droegen. Deze revoluties vonden plaats in landen uit de voormalige S.U., zoals Georgië (2003), Oekraïne (2004) en Kryzigië (2005) en in landen uit het Midden-Oosten, zoals Kuwait (2005), Libanon (2005) en Iran (2009).

de rest van de regio. Met hun militaire momentum verloren de Amerikanen echter ook hun onderhandelingspositie, waarna Arabische leiders verschillende beloftes en hervormingen, die onder grote Amerikaanse druk tot stand waren gekomen, terugdraaiden.⁹ Murw gebeukt door een opeenstapeling van problemen in Irak en Afghanistan en gedesillusioneerd door het democratisch experiment in Libanon en Palestina, dat had geleid tot een machtsovername van Hezbollah en Hamas, waren de Amerikanen tot het besef gekomen, dat het onmogelijk was om met minimale kosten de Arabische wereld dusdanig te beïnvloeden dat deze regio zichzelf zou transformeren. Met dit besef ging de kortstondige hoop op een Arabische Lente in rook op.¹⁰

Op 4 juni 2009, vlak na zijn inauguratie, liet president Barack Obama in een toespraak aan de moslimwereld in Cairo weten dat Amerika onder zijn leiding een nieuwe koers zou varen. Het zou niet langer gaan voor de confrontatie, maar juist zoeken naar consensus in zijn Midden-Oosten politiek, want “America does not presume to know what is best for everyone” en “progress moves at its own pace.”¹¹ De pragmatische Obama had lessen getrokken uit het falende beleid van zijn voorganger. Men kon de Arabische staten niet dwingen te hervormen.¹² Of misschien waren de Arabieren simpelweg toch nog niet klaar voor de democratie.¹³ Bleek uit de wetenschappelijke literatuur niet dat een omvangrijke middenklasse en onafhankelijke instituties onontbeerlijk waren voor succesvolle hervormingen? Ooit zou ook het Midden-Oosten de waarde van democratie en mensenrechten leren kennen, maar voor de nabije toekomst waren

⁹ S. Hamid, “The Struggle For Middle East Democracy,” *Brookings*, 26 april 2011.

<http://www.brookings.edu/research/articles/2011/04/26-middle-east-hamid>.

¹⁰ Het democratische experiment in Libanon en de Palestijnse Autoriteit had Hezbollah en Hamas aan de macht gebracht. Twee partijen die zowel de Amerikaanse invloed, als de liberale democratie, vijandig waren gezind. Hiermee leek de stelling dat de Arabische Wereld nog niet klaar was voor democratie bevestigd.

¹¹ B.H. Obama, “Remarks by the President on a New Beginning,” *White House*, 4 juni 2009.

<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-cairo-university-6-04-09>.

¹² E. Ballin, “Democratization and Its Discontents: Should America Push Political Reform in the Middle East?” *Foreign Affairs*, Volume 87, Nr. 4 (2008) 112-120: 112-113.

¹³ L. Diamond, “Why are There No Arab Democracies,” *J. of Democracy*, Vol. 21, Nr. 1 (2010) 93-104: 93-94.

stabiliteit en goede relaties met de Arabische dictaturen belangrijker. Hoe ironisch, dat juist toen Obama zich dusdanig uitsprak een ‘ware’ Arabische Lente op het punt van uitbreken stond.

Een Nieuwe Lente

Als de geschiedenis ons iets leert is het wel het feit dat er veel kan veranderen in een kort tijdsbestek. Slechts enkele jaren na de Amerikaanse ‘capitulatie’ is er opnieuw hoop op een democratische transformatie van het Midden-Oosten. Deze hoop ontstond aan het begin van 2011 toen een golf van onrust, protest en opstand uitbrak in Tunesië. Een ware revolutiegolf, die zich in razendsnel tempo verspreidde over de rest van de Arabische wereld.¹⁴ Een proces dat in het Westen, opnieuw met de uitkomst nog ongewis, al gauw zou worden bestempeld als een Arabische Lente.¹⁵

Deze nieuwe Arabische Lente ging van start met een wanhoopsdaad van een 26-jarige Tunesische fruitverkoper met de naam Mohamed Bouazizi. Gefrustreerd door de alomvattende corruptie en het machtsmisbruik van de lokale elite stak Bouazizi zichzelf in brand als een ultieme daad van verzet.¹⁶ Dit incident bleek de beslissende vonk die de gehele regio in vuur en vlam zette. Binnen enkele dagen brak een enorme golf van protest uit onder Tunesiërs, die in groten getale de straat op gingen, omdat ze genoeg hadden van hun veelal uitzichtloze situatie. Een gevoel dat breed werd gedeeld in de rest van de Arabische wereld, waar men zich in navolging van de Tunesiërs *en masse* mobiliseerde om zo te protesteren tegen de wijdverspreide corruptie en machtsmisbruik, dat de Arabische dictaturen zo lang had gekenmerkt.

¹⁴ K.M. Pollack e.a., *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2011) 1-7.

¹⁵ In deze studie wordt de Westerse terminologie van de Arabische Lente toegepast om te refereren aan de hedendaagse dynamiek in het Midden-Oosten, waarbij het streven naar vrijheid en verandering heeft geleid tot een ware revolutiegolf in de regio. Een dynamiek die in het Midden-Oosten echter bekend staat als ‘de Arabische ontwaking’ of ook wel ‘de tweede Arabische revolutie.’

¹⁶ H. Redissi, “Ben Ali’s Fall,” *Journal of Democracy*, Vol. 22, Nr. 3 (2011) 5-19: 5-6.

Sindsdien lijkt er een frisse wind te waaien door het Midden-Oosten.¹⁷ De ultieme wanhoopsdaad van Bouazizi had een problematiek bloot gelegd die ten grondslag lag aan decennia van politieke en economische stagnatie binnen de regio.¹⁸ Binnen een bestek van dagen werd duidelijk dat de ooit zo politiek apathische inwoners van de regio niet langer genoeg namen met vage beloftes en bereid waren te strijden voor hun rechten.

Regionale Machtsstrijd

Veel kenners menen dat het streven naar democratie in de regio nu wel succesvol zal blijken, omdat de roep om democratische hervormingen ditmaal vanuit het volk kwam, dat massaal met gevaar voor eigen leven de straat opging om hun eigen vrijheid af te dwingen. Desondanks is het pertinent onjuist om te veronderstellen dat de Arabische Lente alleen een interne, lokale aangelegenheid is. Ook nu spelen externe actoren een rol van doorslaggevende betekenis.

Als men de zeer snelle en onverwachte revolutie in Tunesië buiten beschouwing laat, blijken de revoluties opnieuw in grote mate afhankelijk te zijn van externe factoren. Niemand zal immers betwijfelen hoezeer het succes van de Libische opstand rustte op militaire steun van het Westen.¹⁹ Ook lijkt het zeer aannemelijk dat de opstand in Egypte zonder Amerikaanse diplomatieke druk een snelle dood was gestorven, waardoor de Arabische lente misschien zelfs wel zijn momentum had kunnen verliezen.²⁰

Kortom, externe machten spelen opnieuw een cruciale rol en blijken doorslaggevend voor het succes van de revoluties. Zo wordt de rol van Turkije en Saoedi-Arabië vaak bestempeld als

¹⁷ Feitelijk is de term Midden-Oosten in deze context onjuist om de gehele Arabisch sprekende regio te beschrijven. De juiste term is eigenlijk MENA (Middle East and North Africa). Niettemin gebruikt deze studie termen als de Arabische wereld en Midden-Oosten afwisselend, vanwege de publieke resonantie.

¹⁸ L. Anderson, "Demystifying the Arab Spring Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 3 (2011) 2-7: 4-6.

¹⁹ Pollack, *Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 117.

²⁰ D. Shehata, "The Fall of the Pharaoh," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 3 (2011) 26-32: 31-32.

uitermate belangrijk voor de koers van de Arabische wereld. Binnen het perspectief van de Arabische Lente wordt Saoedi-Arabië beschouwt als de de-facto leider van de contrarevolutie. Saoedi-Arabië zou zich uit angst met al zijn macht en invloed tegen de veranderingen hebben gekeerd in de hoop om de Arabische Lente zijn momentum te ontnemen en de oude status quo te herstellen.²¹

Turkije wordt daarentegen juist beschouwd als een van de belangrijkste voorvechters van de Arabische Lente. Turkije is in tegenstelling tot Saoedi-Arabië een relatief nieuwe speler in de regionale politiek. Feitelijk behoort het land ook niet tot de Arabische Wereld. Turkije is immers een Turkse natie. Turkije is echter wel een islamitisch land. Het land wordt dan wel gezien als seculier, maar meer dan 99 procent van alle Turken is nominaal moslim en de binnenlands politiek wordt al een decennium gedomineerd door de islamitische APK-partij.²² Het is dan ook mede te danken aan deze gedeelde religie, en ook andere gemeenschappelijkheden in cultuur en geschiedenis, dat Turkije zich binnen enkele jaren heeft weten op te werken tot een van de meest invloedrijke naties in de regio.²³ Turkije zou deze positie nu gebruiken om de Arabische Lente publiekelijk met diplomatieke, economische en ook heel beperkte militaire steun te faciliteren. Sommigen beweren zelfs, dat Turkije geleidelijk aan de traditionele rol van Amerika heeft overgenomen en zich nu met recht manifesteert als de belangrijkste voorvechter van de spreiding van democratie in het Midden-Oosten.²⁴

²¹ J.R. Bradley, "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring," *Foreign Affairs*, 13 okt.. 2011.

<http://www.foreignaffairs.com/articles/136473/john-r-bradley/saudi-arabias-invisible-hand-in-the-arab-spring>.

²² CIA Factbook 2012 (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>).

²³ F. Larrabee, "Turkey Rediscovered the Middle East," *Foreign Affairs*, Vol. 8, Nr. 4 (Jul/Aug2007) 103-114: 103.

²⁴ J. Pack en M. van Creveld, "In the Arab Spring, Watch Turkey," *New York Times*, 5 januari 2012, Op-Ed.

Onderzoeksdoelen en Methodes

Aangezien externe actoren opnieuw een essentiële rol lijken te spelen in het hervormingsproces van de Arabische Wereld, lijkt een onderzoek naar dit fenomeen wel op zijn plaats. Turkije en Saoedi-Arabië zijn hiervoor uitermate goed geschikt. Het feit dat de rol van de twee actoren zo fundamenteel verschilt maakt ze uniek gesitueerd voor dit onderzoek. Gelet op de hoge actualiteitsfactor die dit onderzoek tot op zekere hoogte parten speelt is het lastig om de relatieve invloed te meten, die Turkije en Saoedi-Arabië als externe machten uitoefenen op de voortgang van de Arabische Lente. Hoewel dit wel degelijk ter sprake zal komen, richt dit onderzoek zich in de eerste plaats op de rol die de twee in de Arabische Lente spelen.

Over de Arabische Lente en de rol die Saoedi-Arabië en Turkije binnen dit proces zouden spelen bestaan veel populaire misconcepties. Om de Arabische Lente inzichtelijk te maken voor de massa is met name in de media een beeld gecreëerd van de Arabische Lente dat nuance mist en daarom geen recht doet aan de werkelijkheid. Binnen dit perspectief worden de twee landen vaak diametraal tegenover elkaar geplaatst, omdat ze zowel de revolutionaire als de contrarevolutionaire onderstromingen van de Arabische Lente zouden vertegenwoordigen.²⁵ Het ultraorthodoxe, autocratische Saoedi-Arabië zou de conservatieve en restauratieve ambities binnen de Arabische wereld karakteriseren.²⁶ Daarentegen staat het westers georiënteerde Turkije juist bekend als een progressieve kracht in het proces, die de wens voor vernieuwing representeert.²⁷

²⁵ M. Al-Rasheed, "Iran, Turkey, and Saudi: The Regional Race for the Arab Spring," *Alakhbar English*, 25 Augustus 2011.

²⁶ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 159-160.

²⁷ M. Akyol, "Turkey Vs. Iran," *Foreign Affairs*, 21 Maart 2012. <http://www.foreignaffairs.com/articles/137343/mustafa-akyol/turkey-vs-iran>.

In dit onderzoek naar de rol die Turkije en Saoedi-Arabië spelen tijdens de Arabische Lente gaat het erom de beeldvorming van de werkelijkheid te scheiden. Om te kunnen begrijpen welke rol de twee regionale grootmachten spelen is het van belang dat het gevoerde beleid in het juiste perspectief wordt geplaatst. Hiervoor is het noodzakelijke om twee vraagstukken te onderzoeken. Allereerst op welke wijze de Arabische Lente tot veranderingen in de regionale context heeft geleid. Wanneer een land wordt geconfronteerd met een ingrijpend proces als de Arabische Lente zal het zijn beleid immers moeten aanpassen aan de nieuwe context. Als tweede is het belangrijk om te onderzoeken welke drijfveren het buitenlands beleid bepalen. Uitgaande van de *rational actor assumption* wordt het handelen van staten gedreven door rationele overwegingen, dus de wijze waarop een staat zich positioneert is voor een belangrijk deel afhankelijk van de voordelen die hij hierbij denkt te behalen.²⁸ Beiden actoren hebben ten opzichte van de Arabische Lente een zeer actief buitenlands beleid gevoerd. Een onderzoek naar de drijfveren helpt om te ontdekken waarom het voor beiden belangrijk is om de gevolgen van de Arabische Lente te controleren.

Met dit onderzoek hoopt deze studie tot interessante inzichten te komen met betrekking tot de interne machtsrelaties van de Arabische Lente en van het Midden-Oosten in het algemeen. Een onderwerp waar, vanwege het hoge actualiteitsgehalte, nog amper serieus academisch onderzoek naar is gedaan. Juist omdat *framing* zo belangrijk is voor ons begrip van de Arabische Lente hoopt deze studie dat een onderzoek naar twee van de belangrijkste spelers in dit proces, ons begrip ten goede komt. De onderzoeksvraag die deze studie zal leiden is als volgt: Waarom is het

²⁸ Hierbij wordt uitgegaan van de zogenaamde *rational actor assumption*. Een assumptie die centraal staat binnen de realistische school. Voor voorbeelden van academisch werk waarin wordt verwezen naar de rationaliteit van staten, zie J. Donnelly, *Realism and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000) 64–65; J.W. Legro and A. Moravcsik, “Is Anybody Still a Realist?” *International Security*, Volume 24, Nummer 2 (1999) 5-55: 6-7, 12–13 en 18.

voor Turkije en Saoedi-Arabië zo belangrijk om de gevolgen van de Arabische Lente te controleren en wat is hun rol in het proces?

De studie bestaat uit vijf verschillende onderdelen. Het eerste deel richt zich vooral op achtergronden en de context van de Arabische Lente, waarbij met name het regionale aspect centraal staat. In het tweede deel wordt de Arabische Lente teruggebracht op nationaal niveau met behulp van de respectievelijke perspectieven van Saoedi-Arabië en Turkije, die niet zozeer zelf werden getroffen door de Arabische Lente, maar nochtans werden gedwongen om te reageren. In het derde deel staat het besluitvormingsproces van deze regionale grootmachten centraal. Door alle structurele, doch vaak conflicterende, ambities en belangen te analyseren als zijnde vijf factoren die gezamenlijk het beleid vormgeven wordt getracht meer inzicht te verwerven in dit proces. In het vierde deel zal dit besluitvormingsproces worden geplaatst in de context van de Arabische Lente, waarbij getracht zal worden om het gevoerde beleid te verklaren en de rol die de twee landen spelen in de Arabische Lente te duiden. In het vijfde en laatste deel van deze studie is het vervolgens tijd voor een korte blik naar de toekomst, waarbij een aantal trends met betrekking tot de positie van de onderzochte landen zal worden besproken.

I. De Arabische Lente als Regionaal Fenomeen

Voordat deze studie zich kan richten op de rol die externe machten spelen is het belangrijk om te begrijpen wat de Arabische Lente precies behelst en welke uitdagingen zij gaf aan de gevestigde orde. Om deze reden staat het regionale aspect van de Arabische Lente in het eerste hoofdstuk centraal. Hoewel de Arabische Lente in zekere zin nog voortduurt is een analyse naar dit fenomeen wel op zijn plaats.²⁹ De aandacht zal hierbij uitgaan naar de achtergronden van de Arabische Lente en de impact op de Arabische wereld.

A. *Een Korte Geschiedenis van de Regio*

Bij het bestuderen van de Arabische Lente komt een zekere regionale synchroniteit naar voren in de wijze waarop het democratiseringsproces zich ontwikkelt. Ondanks de vele verschillen tussen de individuele staten en de wijze waarop de Arabische Lente op nationaal niveau wordt vormgegeven, zijn er ook veel regionale overeenkomsten te vinden. Om de regionale ontwikkelingen tijdens de Arabische Lente beter te kunnen begrijpen is het dan ook van groot belang om de gemeenschappelijke factoren die het Midden-Oosten kenmerken te onderkennen. Historici duiden het begin van de moderne geschiedenis van het Midden-Oosten vaak met het bestuurlijk terugtrekken van Frankrijk en Engeland na de Tweede Wereldoorlog.³⁰ In de korte tijd dat de Europeanen de regio bestuurden had zich een drietal ontwikkelingen voltrokken die de politieke situatie tot aan de dag van vandaag zouden tekenen. De creatie van nieuwe staten, de

²⁹ Hoewel de rook grotendeels is opgetrokken duurt de opstand in Syrië nog voort en is verdere regionale uitbreiding van dit conflict is nog altijd mogelijk. Bovendien is het nog allerminst zeker hoe de transitie in landen als Tunesië, Egypte, Libië en Jemen zal uitpakken.

³⁰ J.L. Gelvin, *The Modern Middle East: A History* (Oxford, Oxford University Press, 2011) 86-90.

ontdekking dat het Midden-Oosten de grootste toegankelijke reserve van ruwe olie ter wereld bezat en de komst van grote aantallen Joden naar het Britse protectoraat Palestina.³¹

Toen de Europeanen vertrokken stapten de Amerikanen al snel in het machtsvacuüm.³² De komst van de Amerikanen was geïnspireerd door de Koude Oorlog, de oprichting van de staat Israël en het toenemende belang van de olie-industrie.³³ Vanuit dit oogpunt verklaarden de Amerikanen de stabiliteit van deze altijd volatiele regio al snel tot een prioriteit binnen de buitenlandse politiek.³⁴ Vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw wist de Verenigde Staten zijn invloed gestaag uit te breiden. De groeiende aanwezigheid van de Amerikanen mondde uiteindelijk uit in een Amerikaanse dominantie van de regio als arbiter in interne en interregionale conflicten en ultieme waarborger van de stabiliteit.

Desondanks was de Amerikaanse regionale hegemonie over de regio nooit geheel vanzelfsprekend. Zo was er onder nationalist en religieuze extremisten veel weerstand tegen de buitenlandse invloeden. In eerste instantie had deze weerstand voornamelijk betrekking op de politieke inmenging binnen de regio. Later, met de opkomst van ayatollah Khomeini en het moslimfundamentalisme, ook jegens culturele invloeden en zelfs het Westen in het algemeen.³⁵

³¹ Onder Europees bestuur waren een aantal kiemen voor contemporaine conflicten gelegd. Veel van de grenzen van de nieuwe staten liepen immers dwars door traditionele etnische, sektarische en tribale verbanden. Zo hebben moderne staten als Libanon, Irak, Jordanië en in mindere mate zelfs het moderne Saoedi-Arabië hun bestaansgeschiedenis te danken aan Europese inmenging. Bovendien leidde de komst van grote groepen Joden tot de uiteindelijke opdeling van het Britse protectoraat Palestina en de oprichting van het moderne Israël, dat zijn beurt resulteerde in de huidige Palestijnse problematiek. Zie Gelvin, *The Modern Middle East*, 208-233.

³² Tijdelijk dekolonisatie: Iran 1941, Libanon 1943, Syrië 1944, Jordanië 1946, Irak 1947 en Egypte 1947.

³³ Gelvin, *The Modern Middle East*, 327-345.

³⁴ Epstein, Serafino en Miko, "Democracy Promotion," 7-8.

³⁵ S.P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon and Schuster, 1997) 23.

Met het einde van de Koude Oorlog brak een nieuw tijdperk aan. Dit tijdperk werd gekenmerkt door de groeiende invloed van de politieke Islam en een oppermachtig Amerika.³⁶ De Verenigde Staten had uit een verlangen naar regionale stabiliteit steeds nauwere banden met de Arabische monarchieën aangeknoopt.³⁷ In ruil voor politieke steun beloofde Amerika economische voordelen, stabiliteit tussen de naties en zelfs tot zekere hoogte immuniteit voor internationale kritiek. De Arabische monarchen hechtten dan ook veel belang aan hun relaties met de Verenigde Staten. Niet in het minste, omdat deze relaties essentieel waren voor de olie-export, die menig monarch schatrijk had gemaakt.³⁸ Vanuit deze relaties wist Amerika zijn hegemonie over regio te versterken

Van een eindeloze reeks van revoluties en militaire coups tot aan diverse grensoorlogen toe, eigenlijk was de almaar groeiende invloed van de Verenigde Staten de enige constante factor in deze altijd volatiele en explosieve regio. Naarmate de Koude Oorlog vorderde nam de Amerikaanse hegemonie toe, totdat deze invloed ten tijde van de regering-Bush tot een hoogtepunt kwam. Een trend die met de aanvang van de Arabische Lente definitief lijkt te zijn gekeerd.

B. Oorzaken van de Arabische Lente

Het Midden-Oosten staat al jaren bekend als een corrupte en achtergebleven regio. In de jaren '90 van de vorige eeuw was er sprake van een wereldwijde trend, ook wel bekend als de Derde Democratische Golf, gekarakteriseerd door de snelle spreiding van democratie en de ontwikkeling van de markteconomie in voorheen achtergebleven regio's als Oost Europa, Latijns

³⁶ D. Philpott, "Has the Study of Global Politics Found Religion?" *Annual Review of Political Science*, Vol. 12 (2009) 183–202: 183-202.

³⁷ B. Lewis, "Realignment in the Middle East," *Foreign affairs*, Vol. 71, Nr. 4 (1992) 99-121: 108.

³⁸ Lewis, "Realignment in the Middle East," 108-109.

Amerika, Oost Azië, en zelfs delen van Afrika. De Arabische wereld was echter volledig onberoerd gebleven.³⁹ Alleen Libanon, Irak en de Palestijnse Autoriteit zouden voorafgaand aan de Arabische Lente kennis maken met deze elders zo wijdverspreide politieke bestuursvorm en zelfs in deze landen was de democratie imperfect.⁴⁰ Als een gevolg van de economische en politieke vooruitgang in de rest van de wereld werd aan het einde van de jaren '90 steeds duidelijker dat de Arabische Wereld als geheel, achter kwam te lopen op India, China en andere snel groeiende ontwikkelingslanden.⁴¹

Verschillende factoren belemmerden de groei van de markteconomie in de Arabische wereld. Vaak worden de politieke restricties, corruptie, vriendjespolitiek en de almaar groeiende afhankelijkheid van de olie opbrengsten verantwoordelijk gehouden voor de economische stagnatie.⁴² Toch bleef het economische verval, dankzij de stijgende olieprijsen beperkt. Wel werd steeds duidelijker dat het Midden-Oosten de internationale concurrentieslag aan het verliezen was. Een feit dat werd onderschreven door de meeste indicatoren van economische en sociale vooruitgang, waarbij gedacht kan worden in termen van productie, handel, educatie, communicatie en inkomen.⁴³ Meest schrijnende was, dat met aftrek van de olie opbrengsten, de

³⁹ De derde democratische golf is een concept van Samuel Huntington. Zie S.P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Centuries* (Norman: University of Oklahoma Press, 1991) 15.

⁴⁰ Zo was de publieke participatie vaak beperkt en werd het politieke spectrum bepaald door etnische, sektarische en zelfs tribale verschillen. Zie L. Diamond, "Why are there no Arab Democracies," 93-104, 92 en 95.

⁴¹ Vanaf 1990 groeide de regionale economie jaarlijks met minder dan 1% van het bnp per capita. Ter vergelijking, voor China lag dit percentage rond de 8% en voor India rond de 4%. Zie de statistieken van de Wereldbank op <http://data.worldbank.org>.

⁴² Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 66-68.

⁴³ T. Yousef, "Development, Growth and Policy Reform in the Middle East and North Africa since 1950," *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 18, Nr. 3 (2004) 91-116 en I. Elbadawi, "Reviving Growth in the Arab World," *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 53 (2005) 293-236. Meer informatie over indicatoren die wijzen op politieke en economische stagnatie is te vinden op de site van de Wereldbank op <http://data.worldbank.org>.

totale export van de regio gelijkstond aan die van de Filippijnen, terwijl er in het Midden-Oosten viermaal zoveel mensen wonen.⁴⁴

Ook op het gebied van mensenrechten en democratisch hervormingen werd weinig vooruitgang geboekt. Sterker nog, in sommige landen leek het alsof de klok werd teruggedraaid en was er sprake van achteruitgang.⁴⁵ Debet aan deze ontwikkeling waren de opkomst van de fundamentalistische islam en het belang dat werd gehecht aan premoderne tradities.⁴⁶ Tekenend voor de stagnatie van de regio was de politieke apathie van de bevolking. Hoewel uit opiniepeilingen al jaren een duidelijk beeld sprak van massale onvrede leek niets in staat om het volk in beweging te krijgen.⁴⁷ Deze stand van zaken verleidde David Pryce-Jones om een controversiële theorie op te werpen die, desondanks, zowel in het Westen als in het Oosten, op brede aanhang kon rekenen. Volgens deze theorie zaten de Arabieren vast in een *cycle of backwardness* waarvan de heersende cultuur hun simpelweg niet toestond te ontsnappen.⁴⁸

Nu vele jaren later lijkt de democratie eindelijk de Arabische wereld te hebben bereikt. Dit roept vragen op. Zo kan men zich afvragen waarom de Arabieren zich juist nu bereid tonen om zich aan de *cycle of backwardness* te onttrekken. Om hierop een antwoord te vinden is een beter begrip van de aanwezige literatuur op het gebied van democratisering belangrijk.

⁴⁴ M. Noland en H. Pack, *The Arab Economies in a Changing World* (Washington: Peterson Institute for International Economics, 2007) 5.

⁴⁵ S. Glain, Slow Death: Why are Arab economies on the verge?" Newsweek, 7 oktober 2002, 20-22: 22.

⁴⁶ T. Kuran, "Why the Middle East Is Economically Underdeveloped: Historical Mechanisms of Institutional Stagnation," *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 18, Nr. 3 (2004) 71-90: 87-89.

⁴⁷ K.M. Pollack e.a., *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East* (Brookings Institution Press, 2011) 13.

⁴⁸ D. Pryce-Jones, *The Closed Circle: An interpretation of the Arabs* (New York: Harper & Row, 1989) 7-9. Geciteerd uit J. Kelley, "Why Aren't the Arabs More Like Us?" *LA Times*, 18 juni 1989.

Revolutietheorieën

Bij het bestuderen van theorieën over eerdere, vergelijkbare democratische golfbewegingen valt een aantal zaken op. Allereerst blijkt uit de theorie dat revoluties vaak optreden in geografische clusters.⁴⁹ Wanneer landen een taal of cultuur delen kan een dynamiek ontstaan waarin het democratiseringsproces van een land een zekere aantrekkingskracht kan hebben op de inwoners van omliggende landen. Op deze wijze kan het proces in het eerste land een belangrijke voorbeeldfunctie vervullen voor anderen.⁵⁰ Hetgeen een verklaring zou kunnen zijn voor de schaal waarop de Arabische Lente zich afspeelt.

Over de voorwaarden voor een democratische transitie is in academische kringen veel geschreven. Een pionier in deze discipline was de socioloog Barrington Moore. In *The Social Origins of Dictatorships and Democracies* lanceerde Moore het idee dat een stabiele middenklasse de voornaamste voorwaarde was voor een succesvolle democratische transitie.⁵¹ Een theorie, die later is ontwikkeld tot de *civil society these*, die benadrukt dat een stabiele middenklasse automatisch leidt tot een bepaald niveau van sociale cohesie, waar vanuit onafhankelijke civiele instituties kunnen voortvloeien.⁵² Hoewel deze ideeën nog steeds veel resonantie vinden in bepaalde academische, journalistieke en politieke kringen lijkt het basisconcept inmiddels achterhaald.⁵³ Tijdens de derde democratische golf was immers sprake

⁴⁹ L. Diamond, "Why are there no Arab Democracies," 102.

⁵⁰ L. Diamond, "Why are there no Arab Democracies," 102-103.

⁵¹ Volgens Moore "no bourgeoisie, no democracy." Zie B. Moore, Jr., *Social origins of dictatorship and democracy: Lord and peasant in the making of the modern world* (Harmondsworth: Peregrine Books, 1966). Geciteerd uit B.L., McCormick, "Modernization, Democracy, and Morality: The Work of Barrington Moore, Jr.," *International journal of politics, culture and society*, Vol. 13, Nr. 4 (2000) 591-606: 592

⁵² S.L. Yom, "Civil Society and Democratization in the Arab World," *The Middle East Review of International Affairs*, Vol. 9, Nr. 4 (2005) 14-33: 15-16.

⁵³ A.A. Stepan, en G.B. Robertson, "Arab, not Muslim, Exceptionalism," *Journal of Democracy*, Vol. 15, Nr. 4 (2004) 140-146: 142-143.

van succesvolle democratische transitie in landen met een kleine middenklasse.⁵⁴ Bovendien hield de middenklasse in landen als Egypte en Syrië zich juist lange tijd buiten de strijd.⁵⁵

Sinds het pionierswerk van Moore zijn verschillende ideeën geopperd over de voorwaarden voor een succesvolle democratische transitie.⁵⁶ Voor geen van deze theorieën is echter het benodigde bewijs gevonden.⁵⁷ Uit het debat blijkt dat er geen eenduidige formule bestaat voor het ontstaan van een succesvolle populaire revolutie. Moore observeerde al meer dan een halve eeuw geleden, dat mensen die in opstand komen tegen een repressief regime, meestal worden gemotiveerd door een diep gevoel van onrechtvaardigheid, voortkomend uit concrete voorbeelden van hun eigen leven.⁵⁸ Opstanden en protestbewegingen ontstaan dus vaak plotseling, naar aanleiding van lokale misstanden, en zijn per definitie spontaan. Het narratief van Mohamed Bouazzi is hier een goed voorbeeld van.

Achtergrond van de Revolutie

Vanwege het spontane karakter van een revolutie is het onmogelijk om de uitbraak precies te kunnen voorspellen, laat staan de kans op succes.⁵⁹ Toch betekent dit niet dat een gebeurtenis van het kaliber van de Arabische Lente als een donderslag bij heldere hemel verschijnt. Ook de

⁵⁴ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 23.

⁵⁵ Het feit dat juist de middenklasse wat te verliezen heeft en daarom vreesde voor instabiliteit zou een verklaring kunnen bieden voor deze dynamiek. Zie Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 23.

⁵⁶ Voorbeelden van veel genoemde indicatoren: een democratische traditie, een bepaald soort politieke cultuur, sterke civiele instituties en een grote middenklasse. Zie S.M. Lipset, "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy," *The American Political Science Review*, Vol. 53, Nr. 1 (1959) 69-105.

⁵⁷ Veel van deze theorieën zijn inmiddels weerlegd met actuele voorbeelden. Eigenlijk blijkt uit het academisch debat vooral dat het democratiseringsproces een meer langdurig en complex proces is dan aanvankelijk gedacht. Zie Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 22-23.

⁵⁸ B. Moore, *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt* (New York: M. E. Sharpe, 1978). Geciteerd uit J.J. Sheehan, "Barrington Moore on obedience and revolt," *Theory and Society*, Vol. 9, Nr. 5 (1980) 723-734:727.

⁵⁹ Populaire opstanden zijn meestal spontaan, reactionair en kort van duur. Het succes van een populaire opstand of demonstratie is dan ook afhankelijk van verschillende factoren. Aangezien het altijd de vraag is of de aanstichters erin slagen om een groot gedeelte van de bevolking langdurig te mobiliseren is het met name van groot belang dat er een positieve visie voor de toekomst bestaat, die zowel volk als de afgevalen elite verleidt tot een langdurige *commitment*. Zie Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 24.

Arabische Lente was immers het gevolg van een langdurig proces, waarbij de onvrede van de bevolking geleidelijk toe nam. Zo was er sprake van een aantal structurele ontwikkelingen die binnen de Arabische wereld een klimaat schiepen, dat de betreffende samenlevingen kwetsbaar liet voor een politieke omwenteling. De Arabische Lente hing dan ook al enkele jaren in de lucht. Vanuit opiniepeilingen spreekt al jaren een beeld van grootschalige onvrede onder het volk.⁶⁰ In plaats van de bevolking tegemoet te komen met zinvolle hervormingen en politieke concessies, reageerden de meeste Arabische leiders met repressie en vage beloftes over de toekomst. Toch was de complexe relatie tussen volk en autocraat niet de enige verklaring voor de massale onvrede. Ook de staat van de economie speelde een belangrijke rol.

De staat van de economie

Straatverkopers schrijven zelden geschiedenis. Toch was het een straatverkoper wiens tragische en tegelijk spectaculaire daad van verzet het begin van de Arabische Lente in leidde. Als het narratief van Bouazzi ons iets leert, is het dat er een causaal verband bestaat tussen het gebrek aan economische perspectieven in het Midden-Oosten en de eerste daad van verzet. Naar deze correlatie tussen de economie en de politieke stabiliteit van een land werd al verwezen in het klassieke werk van de revolutieleer, van Alex de Tocqueville tot aan het werk van bekende academici zoals Crane Brinton en Theda Skocpol.⁶¹ Vanuit de causale relatie tussen economische druk en populaire rebellie is het slechts een kleine stap naar de stelling, dat het

⁶⁰ Zogby International peilt al sinds 2003 de publieke opinie zes Arabische landen - Egypte, Jordanië, Libanon, Marokko, Saoedi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten. De uitslagen van deze peilingen zijn te vinden op Zogby International, "Arab Public Opinions Surveys," *The Anwar Sadat Chair for Peace and Development*. <http://www.sadat.umd.edu/new%20surveys/surveys.htm>.

⁶¹ Volgens Alex de Tocqueville het verlangen naar vrijheid meestal geen doel op zich is. Mensen prefereren leiderschap dat hen economische stabiliteit biedt, ook wanneer dit ten koste gaat van de politieke vrijheid. Volgens Crane Brinton ontstaan revoluties gedurende de economische neergang van het oude regime. Ook Theda Skocpol stelt structurele economisch problemen verantwoordelijk voor revoluties uit het verleden. Zie C. Brinton, *The Anatomy of Revolution* (New York: Vintage Books, 1938) en T. Skocpol, *States and Social Revolutions: A Comparative analysis of France, Russia and China* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979) als geciteerd in Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 68.

functioneren van de economie enorm belangrijk is voor de politieke stabiliteit en daarmee ook voor de legitimiteit van het politieke leiderschap, onafhankelijk van politieke kleur of ideologische affiliatie.

Met de economie was het in de Arabische wereld anno 2011 zeer slecht gesteld. Zo had de mondiale crisis van 2008 de nodige naschokken teweeggebracht die hadden geleid tot hoge voedselprijzen en inflatie.⁶² Niettemin waren de problemen al voor 2008 duidelijk. De economische groei werd immers al decennia belemmerd door een aantal structurele problemen. Zo was de educatie inadequaat, de kapitaalmarkt te klein, de inkomensverschillen te groot en het aantal buitenlandse investeringen te beperkt.⁶³ Bovendien werd de economische groei belemmerd door de alomvattende corruptie en was de concurrentiepositie van de overgereguleerde en gesubsidieerde non-olie sectoren ronduit slecht.⁶⁴ Al deze problemen hadden er toe geleid dat de regionale economie gedurende de jaren ‘90 van de vorige eeuw met minder dan een procent per jaar was gegroeid.⁶⁵ De overheid deed ondertussen te weinig om de problemen op te lossen en de economie te stimuleren. De overheid stond de groei juist in de weg. Zo werd efficiënt ondernemerschap belemmerd door de massieve, corrupte bureaucratieën.

Eigenlijk was de enige groei-industrie in het Midden-Oosten de bevolking zelf. Dankzij een gestegen levensverwachting en hoge geboortecijfers was er in de Arabische wereld een demografische abnormaliteit ontstaan. Op dit moment is ongeveer tweederde van de bevolking onder de 30.⁶⁶ Een demografische afwijking die enorme druk zet op de infrastructuur, educatie, arbeidsmarkt en, dankzij de economische stagnatie, ook op de sociale stabiliteit. Bovendien had

⁶² Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 64.

⁶³ Glain, “Slow Death,” 20-22.

⁶⁴ Volgens een schatting had corruptie het Midden-Oosten in de tweede helft van de 20^e eeuw 1 biljoen dollar gekost. Zie Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 67.

⁶⁵ Glain, “Slow Death,” 20.

⁶⁶ Anderson, “Demystifying the Arab Spring,” 3.

deze nieuwe generatie relatief goed onderwijs genoten en stond ze via het internet in contact met de buitenwereld. Het contrast tussen de oudere generaties, die niet beter wisten, en de jongere generatie, die veel hogere verwachtingen hadden, was dan ook enorm.⁶⁷

Innovaties in Communicatie

Binnen de context van de Arabische Wereld had de almaar voortdurende stagnatie van de economie geleid tot een gebrek aan perspectief voor de disproportioneel jonge beroepsbevolking, waardoor een klimaat ontstond dat vatbaar was voor de dynamiek die de Arabische Lente creëerde. Ook technologische innovaties op het gebied van communicatie speelde een rol in dit proces.

Van oudsher bezaten Arabische autocraten het monopolie op de informatievoorziening. Dit stelde hen in staat om de nationale beeldvorming te controleren en waar nodig te manipuleren. De eerste scheuren in deze, voor autocraten, gunstige situatie waren ontstaan door de opkomst van Al Jazeera en andere soortgelijke regionale en globale satellietmedia.⁶⁸ Met name de populariteit van Al Jazeera had grote gevolgen, omdat de staatsmedia geleidelijk aan krediet en geloofwaardigheid verloren. De overheid kon immers de eigen propaganda niet langer verkopen en verloor de controle op de nationale beeldvorming.⁶⁹

Het internet en met name de sociale media speelden een belangrijke rol in de organisatie van de Arabische Lente. Deze innovaties versterkten immers de trend waarin de overheid de controle over de nationale beeldvorming verloor. Sommigen beschouwen de sociale media zelfs als de

⁶⁷ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 21.

⁶⁸ M. Lynch, "The Big Think Behind the Arab Spring," *Foreign Policy*, Nr. 190 (2011) 46-47: 46-47.

⁶⁹ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 13.

voornaamste oorzaak voor de Arabische Lente. Zo beweert Wael Ghonim, soms bestempeld als de-facto leider van de Egyptische revolutie:

*This revolution started online. This revolution started on Facebook. This revolution started in June 2010 when hundreds of thousands of Egyptians starting collaborating content. ... I always said if you want to have a free society, just give them the internet.*⁷⁰

Dit lijkt wat vergezocht. Er waren immers tal van factoren aan het werk. Desondanks valt niet te ontkennen dat de invloed van het internet groot was. Het internet faciliteerde het ontstaan van een oppositiecultuur, omdat activisten op deze wijze in staat waren om de censuur te omzeilen.⁷¹

Dankzij de relatieve veiligheid van het internet konden ervaringen met misstanden uit het dagelijkse leven worden gedeeld met een groot publiek. Sociale media elimineerden ook de noodzaak van hiërarchie en een zichtbare leider.⁷² Het internet stelde immers relatief kleine groepen van activisten in staat om symbolen voor het verzet te creëren. Zo wist Wael Ghonim grote massa's te mobiliseren met een facebooksite gewijd aan Al Khaled Said, een slachtoffer van de Egyptische politie die was doodgemarteld.⁷³

Ghonim had de emotionele kracht en politieke resonantie van het verhaal van Said herkend en wist van hem een symbool voor de revolutie te maken waarvoor de opstandelingen konden strijden. Voor de opkomst van het internet zouden verhalen als die van Said en Bouazzi nooit zo snel, zoveel mensen hebben bereikt, of een dergelijke explosieve impact hebben gehad.⁷⁴

Bovendien verspreidde het internet deze verhalen, en later ook de gebeurtenissen van de

⁷⁰ Ghonim eigenlijk twee gerelateerde argumenten. Allereerst dat De spreiding van het internet de belangrijkste oorzaak voor de Arabische Lente was en dat het internet op zichzelf de censuur ondermijnt en democratie promoot.

⁷¹ C. Shirky, "The Political Power of Social Media," *Foreign affairs*, Vol. 90, Nr. 1 (2011) 28-42: 28-30.

⁷² Shirky, "The Political Power of Social Media," 28-29.

⁷³ Te vinden op <http://www.facebook.com/elshaheed.co.uk>.

⁷⁴ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 41.

Arabische Lente, naar het westen, waardoor Arabische leiders onder verhoogde druk van de internationale gemeenschap kwamen te staan om niet hardhandig in te grijpen.⁷⁵

Samenvattend, kan men concluderen dat de Arabische Lente een moeilijk grijpbaar proces is, waar heel veel verschillende motivaties en beweegredenen samenkwamen in een explosieve cocktail.⁷⁶ Het was de revolutionaire equivalent van een “perfect storm.” Desondanks waren er wel degelijk structurele oorzaken aan het werk. Zo hadden technologische innovaties gradueel het monopolie op de informatievoorziening doorbroken waardoor de politieke leiders hun controle over de beeldvorming verloren. Tegelijkertijd was er een nieuwe generatie van school gekomen met een relatief goede educatie, met meer contact met de buitenwereld, vaardig in sociale netwerken en met grote verwachtingen van de toekomst.⁷⁷ Verwachtingen die al snel onhaalbaar bleken door de grote werkeloosheid, de corruptie en alle andere economische problemen. Kortom een perfecte storm, waarbij een combinatie van factoren samenkwam om een dynamiek te creëren die de hardnekkige regimes van Egypte, Tunesië en Libië kwetsbaar maakten voor populaire rebellie.

⁷⁵ R. Saddy, “Social Media Revolutions,” *Journal of Professional Communication*, Vol. 1, Nr. 1 (2011) 31-33: 32.

⁷⁶ Zo was er de wanhoop vanwege van de werkeloosheid, maar ook de woede wegens wijdverspreide corruptie, de wetteloosheid en het machtsgebruik.

⁷⁷ Volgens de *relatieve deprivatietheorie* van Ted Robert Gurr waren er door de globale vooruitgang, met name onder de jongeren, onrealistische verwachtingen ontstaan. Gaandeweg groeide het gat tussen deze verwachtingen van een beter leven en de realiteit. Volgens Gurr was deze clash tussen verwachtingen en realiteit, meer nog dan de armoede, verantwoordelijk voor de sociale onrust en de massale mobilisatie tijdens de Arabische Lente. Zie T.R. Gurr, *Why Men Rebel* (Princeton: Princeton University Press, 1970). Geciteerd in Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 68.

C. Impact van de Arabische Lente

*The Arab Spring is the most important event in the twenty-first century, more important than the 2008 financial crisis... In its long-term consequences it will have more effect (than 9/11).*⁷⁸

Nog geen jaar na aanvang beschouwen sommigen de Arabische Lente al als een van de belangrijkste ontwikkelingen van de 21e eeuw. Deze stelling lijkt wat voorbarig. Het is immers onmogelijk om de complete ramificaties van de gebeurtenissen te kunnen overzien, laat staan het historisch belang. Desondanks is duidelijk dat de impact groot is, zowel op het Midden-Oosten als op de gehele internationale gemeenschap. Om een beter beeld te krijgen van de uitdagingen die de Arabische Lente bood is een analyse van de impact van dit fenomeen wel op zijn plaats.

Een Beschouwing

De Arabische Lente kwam voor iedereen als een verrassing. Van te voren had niemand durven voorspellen dat een klein, lokaal incident met een straatverkoper in de marge van het Midden-Oosten, een domino-effect teweeg kon brengen, dat de gehele regio tot in zijn voegen zou schokken, noch dat dit alles zou leiden tot het gedwongen vertrek van enkele van de meest hardnekkigste dictators ter wereld.

De val van het stabiele regime van de Tunesische President Zine Ben Ali schokte niet alleen de internationale gemeenschap, maar vooral ook zijn ambtsgenoten in de rest van de Arabische wereld. Enkele weken later werd de Egyptische President Hosni Mubarak gedwongen om af te treden. Ook Mubarak werd verrast door de innovatieve wijze waarop activisten sociale media wisten te gebruiken om het volk te mobiliseren en de sympathie van de buitenwereld te winnen.⁷⁹

⁷⁸ Opmerkingen zijn afkomstig van Brits minister van Buitenlandse Zaken William Hague. W. Hague, "Remarks on the Arab Spring," *Politics*, 8 september 2011. <http://www.politics.co.uk/comment-analysis/2011/09/08/william-hague-foreign-office-speech-in-full/>

⁷⁹ Gedurende 18 dagen zouden maar liefst 6 miljoen Egyptenaren de straat opgaan om aan de opstand bij te dragen. Abu Dhabi Gallup Center, "Egypt from Tahrir into Transition," *Gallup*, 7 juni 2011. www.abudhabigallupcenter.com/147896/Egypt-Tahrir-Transition.aspx

Desondanks werd hij nog meer verrast door het gebrek aan steun van het leger. Mubarak had getracht om aan de monetaire eisen van de legerleiding tegemoet te komen door ze aan te moedigen om deel uit te maken van de civiele economie. Hoewel Mubarak had gehoopt om het leger op deze wijze te binden aan de eigen toekomst van zijn regime, ontdekte hij tot zijn grote spijt dat deze beslissing het leger in staat had gesteld om een onafhankelijke economische machtsbasis voor zichzelf te creëren. Hierdoor kon de legerleiding redeneren dat het opofferen van Mubarak de beste garantie was om hun eigen posities en privileges veilig te stellen.⁸⁰

Na de val van de sterke, stabiele autocratieën in Tunesië en Egypte was het te verwachten dat het tussenliggende, disfunctionerende Libië een vergelijkbare problematiek zou ervaren.⁸¹ De gebeurtenissen in Libië bewezen echter al snel dat de *honeymoon phase* voorbij was en dat de gang van zaken in Tunesië en Egypte geen kant en klaar model was, dat over de gehele regio kon worden toegepast.

Het is duidelijk, dat er veel overeenkomsten waren tussen de onderliggende sociale, economische en politieke problematiek en in de wijze waarop de initiële opstand werd vormgegeven, namelijk: grote aantallen mensen, vaak van stedelijke afkomst en seculier, die de straten opgingen om het aftreden van de zittende regering te eisen. Niettemin waren er grote verschillen in de wijze waarop de Arabische Lente zich voltrok in individuele staten. Na de beginfase bleek het succes van de opstand in grote mate afhankelijk van de specifieke context waarin het proces zich ontwikkelde. Zo bleek het oecumenische karakter van de Arabische Lente kwetsbaar voor religieuze, etnische en zelfs tribale scheidslijnen en was het succes in belangrijke mate afhankelijk van de wijze waarop de zittende regimes hierop in speelden.

⁸⁰ F. Ajami, "The Arab Spring at One," *Foreign Affairs*, Vol. 91, Nr. 2 (2012) 56-65: 56-59.

⁸¹ Anderson, "Demystifying the Arab Spring," 5-6.

Demonstranten in Libië kopieerden aanvankelijk het succesvolle model van de Egyptenaren, die zich hadden verzameld bij het Tahrirplein en andere centra van macht om zo de legitimiteit het regime in het geding te trekken.⁸² Niettemin bleken oude geografische en tribale geschillen, vooral die tussen Cyrenaica in het oosten en Tripolitania in het westen, al snel de overhand te krijgen.⁸³ Hierin overigens hartstochtelijk gesteund door het regime van de nationale leider, Moammar Qadhafi, die op deze wijze de oppositie trachtte te verdelen en uiteindelijk tegen zichzelf hoopte te keren. Doordat de oppositiebeweging zich al snel vereenzelvigde met Cyrenaica, een regio die van oudsher het regime van Qadhafi vijandig gezind was, koos een groot deel van Tripolitania, samen met een aantal machtige stammen, partij voor Qadhafi. Deze dynamiek herhaalde zich in de gehele regio. Zo volgden de protesten in Bahrein grotendeels de traditionele scheidlijnen tussen Soennieten en Sjiieten. In Bahrein werd het protest uiteindelijk zelfs zodanig vormgegeven, dat het al snel onduidelijk was in hoeverre de opstand deel uitmaakte van een oecumenische beweging, die kon appelleren aan een breder spectrum van de Bahreinse bevolking, of dat het slechts de traditionele sjiitische oppositie in een nieuw jasje omvatte.⁸⁴

Ook de wijze waarop de zittende macht omging met de opstand had invloed op de mate van succes van de Arabische Lente. Terwijl de Ben Ali en Mubarak ‘vrijwillig’ opstapten, besloten Qadhafi en de Syrische President Bashar Assad om zich tot het uiterste te verzetten tegen de nieuwe politieke werkelijkheid. De leiders van Bahrein gingen zelfs zover dat ze Saoedi-Arabië verzochten om militaire assistentie om zo het binnenlandse protest met geweld te kunnen

⁸²Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 4.

⁸³ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 120-121.

⁸⁴ J. Gengler, “How Radical Are Bahrain's Shia? The Real Source of Unrest in the Kingdom,” *Foreign Affairs*, (15 Mei 2011). <http://www.foreignaffairs.com/articles/67855/justin-gengler/how-radical-are-bahrains-shia>.

onderdrukken.⁸⁵ De Saudi's zelf trachten de problematiek juist te weerstaan door hun grote economische capaciteiten aan te wenden om de eigen bevolking te sussen en vervolgens andere Arabische monarchieën te helpen om hetzelfde te doen.⁸⁶

Met de kennis van nu kunnen we concluderen, dat de relatieve homogeniteit van de bevolking in Tunesië en Egypte grotendeels verantwoordelijk was voor het snelle succes van de protestbeweging. Dankzij de betrekkelijk kleine verschillen tussen bevolkingsgroepen wisten de opstandelingen de verschillende facties te verenigen tegen de gemeenschappelijke vijand.⁸⁷ Hierdoor verloren Ben Ali en Mubarak, in tegenstelling tot Assad en Qadhafi, al snel hun machtsbasis binnen de elite en waren de veiligheidstroepen minder geneigd om te schieten op de eigen bevolking. In andere staten stonden religieuze, geografische, etnische en tribale geschillen een verenigde oppositie in de weg. Dankzij het diepe onderlinge wantrouwen tussen de verschillende facties van de oppositie slaagden Qadhafi en Assad er wel in om grote delen van de bevolking achter zich te krijgen, door te claimen dat de opstand enkel hun traditionele rivalen representeerde.⁸⁸

Terwijl de seculiere autocratieën van het Midden-Oosten stuk voor stuk in hun bestaansrecht werden bedreigd, bleef het binnen de Arabische monarchieën relatief rustig.⁸⁹ Verschillende factoren lijken aan dit fenomeen bij te dragen. Zo genieten de monarchen meer legitimiteit dan seculiere leiders, dankzij hun religieuze rechtvaardiging, de langlopende associaties tussen staat

⁸⁵ T.C. Jones, "Saudi Arabia's Regional Reaction," *Nation*, Vol. 293, Nr. 11 (2011) 39-41: 40.

⁸⁶ J.R. Bradley, "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring," *Foreign Affairs*, 13 Oct. 2011. <http://www.foreignaffairs.com/articles/136473/john-r-bradley/saudi-arabias-invisible-hand-in-the-arab-spring>.

⁸⁷ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 5.

⁸⁸ Zo werd de opstand in Libië geassocieerd met de regio Cyranicae, de opstand in Bahrein met de sjieten, de opstand in Syrië met de Soennieten en de opstand in Jordanië met de Palestijnen.

⁸⁹ M. Muasher, M. Ottaway, J.B. Alterman en P. Salem, "Arab Monarchies Confront the Arab Spring," *Carnegie Endowment*, 22 november 2011. <http://carnegieendowment.org/2011/11/22/arab-monarchies-confront-arab-spring/7efl>.

en dynastie en de persoonlijke populariteit van zittende monarchen.⁹⁰ Ook kunnen monarchen, doordat ze formeel boven de reguliere politiek staan, gemakkelijker schuld afwijzen door hun kabinet te vervangen.⁹¹

In Historisch Perspectief

Alles beschouwend, lijken de uitspraken van al die politici en academici die de Arabische Lente nu al bestempelen als een van de belangrijkste gebeurtenissen van de 21^e eeuw, dus wat voorbarig. Ondanks alle initiële euforie hebben heeft er maar weinig *regime change* plaatsgevonden. De meeste despoten wisten immers aan de macht te blijven. Sommige slaagden hierin door te vertrouwen op de inherente krachten van de monarchie. Andere wisten de traditionele vijandigheden tussen de verschillende facties dusdanig te manipuleren, dat ze een verenigde oppositie konden voorkomen.

Toch was de Arabische Lente een gebeurtenis van grote betekenis. Zelfs als het Syrische regime zijn doodstrijd overleeft is nu al duidelijk dat het machtssevenwicht binnen de regio voorgoed is veranderd. Met name in Noord Afrika heeft de Arabische Lente geleid tot een aantal machtswisselingen.⁹² Dit zal uiteindelijk leiden tot nieuwe machtsverhoudingen in het Midden-Oosten, waarbij later in deze studie uitvoerig zal worden stilgestaan.

⁹⁰ Owen Kirby, "Want Democracy? Get a King," *Middle East Quarterly*, Vol.7, Nr. 4 (December 2000) 3-12: 6-9.

⁹¹ Muasher, Ottaway en Alterman, P. Salem, "Arab Monarchies Confront the Arab Spring."

⁹² Vooralnog heeft in vier Arabische staten een wisseling van de macht plaatsgevonden. Zo hebben de regimes van Ben-Ali in Tunesië, Mubarak in Egypte, Qadhafi in Libië en Saleh in Jemen de Arabische Lente niet overleeft.

II. Reacties op de Arabische Lente

De Arabische Lente vond voornamelijk plaats binnen de context van de Arabische natiestaten. Toch was het in zekere zin ook een regionale gebeurtenis met een eigen dynamiek. Het succes van de opstand in Tunesië inspireerde immers een soortgelijke opstand in Egypte, die op zijn beurt weer onrust in andere landen aanwakkerde. Vanwege deze dynamiek bleken de meeste Arabische autocratieën kwetsbaar voor de Arabische Lente. Omwille van de groeiende instabiliteit en de grootschalige aandacht van de media en de internationale gemeenschap konden de politieke leiders van Turkije en Saoedi-Arabië zich simpelweg niet afzijdig houden en moesten ze wel reageren op de groeiende impact van dit regionale fenomeen. Beiden deden dit echter op hun eigen manier.

A. Saoedi-Arabië tijdens de Arabische Lente

Koning Abdullah van Saoedi-Arabië werd onprettig verrast door de gebeurtenissen in Tunesië en de onrust in de regio die hier op volgde.⁹³ Zelfs in het aartsconservatieve Saoedi-Arabië hadden hervormers en andere activisten getracht om het zogenaamde Tahrirplein model te emuleren door Facebook en andere sociale media te gebruiken om een ‘dag van woede’ te organiseren voor 11 maart 2011.⁹⁴

De regering van Saoedi-Arabië ageerde op de onrust in eigen land met een drievoudige strategie, gebaseerd op een combinatie van concessies en intimidatie.⁹⁵ De koning gebruikte zijn invloed over de wahabitische geestelijkheid, die de dominante islamitische stroming van het land

⁹³ R.F. Worth, “Unrest Encircles Saudis, Stoking Sense of Unease,” *NY Times*, 19 februari 2011, Middle East.

⁹⁴ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 164.

⁹⁵ Madawi Al-Rasheed, “The Saudi response to the ‘Arab spring’: containment and co-option,” *Open Democracy*, 10 januari 2012. <http://www.opendemocracy.net/5050/madawi-al-rasheed/saudi-response-to-%E2%80%98arab-spring%E2%80%99-containment-and-co-option>.

vertegenwoordigen, om in de weken voorafgaand aan 11 maart in de moskeeën te laten preken tegen hervormingen en demonstraties.⁹⁶ Behalve religieuze propaganda wisten de leiders van Saoedi-Arabië ook de indrukwekkende financiële capaciteiten van het land aan te wenden om zo de groeiende onvrede af te kopen met economische concessies. Aldus werd de inwoners van Saoedi-Arabië maar liefst zeventig miljard dollar aan investeringen in het vooruitzicht gesteld.⁹⁷ Als laatste restte er nog de repressie.⁹⁸ Op 11 maart 2011 zelf, de dag des oordeels die de Arabische Lente naar Saoedi-Arabië had moeten brengen, werden alle belangrijke steden in het land overspoeld met politie en veiligheidstroepen met de opdracht om elke vorm van opstandigheid bij voorbaat de kop in te drukken. Tot dusverre lijkt het erop dat deze combinatie van machtsvertoon en intimidatie is geslaagd.⁹⁹

De reactie van het Saoedische leiderschap bleef niet beperkt tot de eigen landgrenzen. In maart 2011 waren er signalen, dat de soennitische al-Khalifa dynastie van het naburige Bahrein, onder zware druk van een sjiitische meerderheid, bereid was om mee te werken aan een transitie naar een constitutionele monarchie.¹⁰⁰ Voor Saoedi-Arabië was dit onacceptabel. Om het aanstaande compromis te voorkomen werd buurland Bahrein onder druk om gezet om een militaire interventie van de andere golfstaten toe te staan.¹⁰¹ Op 14 maart 2011 gaf de koning van Bahrein

⁹⁶ T.C. Jones, "Saudi Arabia Moves to Maintain Regime Stability," *CTC Sentinel*, Vol. 4 (April 2011). Te vinden op <http://www.ctc.usma.edu/posts/saudi-arabia-moves-to-maintain-regime-stability>.

⁹⁷ Jones, "Saudi Arabia Moves to Maintain Regime Stability."

⁹⁸ Zo introduceerde het Saoedische regime bijvoorbeeld nieuwe terrorisme wetten, die onder andere elke vorm van kritiek op de koning en de grootmoefiti illegaal stelden. Zie M. Al-Rasheed, "The Saudi response to the 'Arab spring.'"

⁹⁹ B. Haykel, "Saudi-Arabia vs the Arab Spring," *Project Syndicate*, 16 augustus 2011. <http://www.project-syndicate.org/commentary/saudi-arabia-vs--the-arab-spring>.

¹⁰⁰ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 164.

¹⁰¹ Binnen het regime van Bahrein verschilden was conflict over de beste manier om met de opstand om te gaan. De hervormingsgezinde kroonprins Salman verkoos onderhandelingen, terwijl zijn oom, de premier, repressie prefereerde. Salman was degene die namens zijn vader onderhandelde met de oppositie. Op 13 maart bood hij de opstandelingen een aantal concessies die hun grootste bezwaren zouden wegnemen. Helaas besloten de onderhandelaars van de oppositie om verdere concessies af te wachten en de druk nog wat verder op te voeren. Het initiatief van 13 maart bleek echter de ultieme poging van de hervormingsgezinde in het regime. Nadien namen

toe en trokken meer dan 1000 Saoedische soldaten, aangevuld met een contingent van de politie van de Verenigde Arabische Emiraten, naar Bahrein om daarginds de hardliners van het Khalifa regime te ondersteunen en de opstand met grof geweld te onderdrukken.¹⁰²

Ook elders in de regio leek Saoedi-Arabië zich tegen de Arabische Lente te keren. Koning Abdullah sprak zich al in een vroeg stadium uit tegen de regionale instabiliteit die het fenomeen teweeg bracht. Bovendien verleende Saoedi-Arabië, de verdreven dictator van Tunesië politiek asiel en kreeg de Egyptische president Mubarak tot het einde toe diplomatieke en economische steun om zijn bewind te handhaven.¹⁰³ Ook aan andere Arabische autocratieën werden beloftes over financiële steun gemaakt onder de voorwaarden dat ze niet tegemoet mochten treden aan de eisen van de opstandelingen. Omringende monarchieën kregen zelfs een extra garantie dat Saoedi-Arabië hen militair zou ondersteunen wanneer ze de druk van de opstandelingen niet langer alleen konden weerstaan. Daarmee proclameerde koning Abdullah in feite een 21^e eeuwse equivalent van de Brezjnevdoctrine, waarbij revoluties in de eigen achtertuin niet getolereerd zouden worden.¹⁰⁴ Vanuit dit perspectief zal het weinigen verrassen, dat Saoedi-Arabië al snel werd bestempeld als de de-facto leider van de contrarevolutie.

B. Turkije tijdens de Arabische Lente

Turkije behoort niet tot de Arabische wereld. Buiten het feit dat Turkije wordt bewoond door Turken, heeft het land ook nog eens een eigen taal, een eigen schrift en een eigen culturele

hardliners de regie over. Op 14 maart 2011, een dag later, arriveerden de coalitietroepen in Bahrein en was de kans op dialoog verkeken. Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 190-191.

¹⁰² Jones, "Saudi Arabia's Regional Reaction," 40.

¹⁰³ Toen de Verenigde Staten dreigde om zijn subsidies aan het Egyptische regime, uit solidariteit met de opstand in te trekken sprak Saoedi-Arabië juist zijn steun uit en beloofde het om het regime van Mubarak monetair bij te staan. Zie Jones, "Saudi Arabia's Regional Reaction," 39-41.

¹⁰⁴ Onder dit licht kan men ook de uitnodiging aan Jordanië om lid te worden van de GCC beschouwen. In het GCC verdrag staat immers een clause die stelt dat de lidstaten elkaar militair te hulp mogen schieten tijdens periodes van onrust. Deze clause vormde samen met de toestemming van de koning van Bahrein de legale basis voor de Saoedische interventie in Bahrein. Zie J.R. Bradley, "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring."

traditie. Het land behoort ook niet tot de Arabische Liga, de belangrijkste intergouvernementele organisatie in de Arabische wereld, en speelt normaliter slechts een bijrol in de interne politiek van het Midden-Oosten.

Ondanks deze reputatie als relatieve *outsider* in de Arabische wereld wist Turkije zich te manifesteren als een belangrijke speler tijdens de Arabische Lente. Terwijl Saoedi-Arabië wordt beschouwd als de voornaamste tegenstander van de Arabische Lente wordt Turkije juist gezien als een stuwende kracht achter dit fenomeen. Na een korte aanvangsfase, waarin Turkije zich grotendeels afzijdig hield, had de Turkse regering de Arabische Lente, en alle opstanden die ermee gepaard gingen, publiekelijk verwelkomt. Terwijl de Verenigde Staten, van oudsher de voornaamste promotor van democratische hervormingen in de regio, zich vanwege de toegenomen spanningen met Saoedi-Arabië genoodzaakt voelde om voorzichtig te manoeuvreren, kon het relatief onafhankelijke Turkije zich manifesteren als de belangrijkste voorvechter voor de spreiding van democratie in de regio.¹⁰⁵

Het eerste wapenfeit waarmee Turkije zich liet kennen als een voorstander van de Arabische Lente had betrekking tot de opstand in Egypte. Op 1 februari 2011 riep de Turkse premier Erdogan, als eerste politieke leider, Mubarak in een zeer emotionele speech op om af te treden.¹⁰⁶ Ook op andere terreinen trad Turkije naar voren als een progressieve kracht in de regionale politiek. Turkije sloot zich, weliswaar schoorvoetend, aan bij de NAVO interventie in Libië en trachtte bovendien te bemiddelen in het langlopende conflict tussen Hamas en Fatah.¹⁰⁷

¹⁰⁵ J. Pack en M. van Creveld, "In the Arab Spring, Watch Turkey," *New York Times*, 5 januari 2012, Op-Ed.

¹⁰⁶ Zo vertelde Erdogan zijn ambtsgenoot om te "luisteren naar de schreeuw van het volk," om "te reageren zonder aarzeling" en zich te realiseren dat "We zullen gevraagd worden over wat wij achterlaten." Zie H.J. Barkey "Turkey and the Arab Spring," *Carnegie Endowment*, 26 april 2011. <http://carnegieendowment.org/2011/04/26/turkey-and-arab-spring/uaa>.

¹⁰⁷ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 269-272.

Erdogan sprak zich zelfs publiekelijk uit over de Syrische problematiek. Dit was zeer opvallend, omdat Turkije veel had geïnvesteerd in de relaties met Syrië. Desondanks zette Turkije de relaties op scherp door zich uit te spreken tegen het geweld dat de Syrische regering gebruikte om de opstand te onderdrukken.¹⁰⁸ Toen Syrië duidelijk maakte niet gediend te zijn van de Turkse bemoeienis en het geweld aanhield, koos Turkije publiekelijk partij voor de opstandelingen en stond het de gefragmenteerde Syrische oppositie toe om conferenties te houden op Turks grondgebied.¹⁰⁹ Naarmate de Syrische overheid meer geweld ging gebruiken, groeide het antagonisme tussen de twee landen totdat Turkije uiteindelijk zelfs zou dreigen met een unilaterale militaire interventie.¹¹⁰

De Turkse claim op het leiderschap van de Arabische Lente kwam tot een hoogtepunt tijdens een vierdaagse mediterrane tour, waarbij premier Erdogan reisde langs de landen die al waren ‘bevrijd’ door de Arabische Lente. Gedurende deze trip wist Erdogan, Turkije naar het centrum van de Arabische Lente te manoeuvreren door zijn land niet alleen te presenteren als de voornaamste voorvechter van de Arabische Lente, maar ook als een model voor een succesvolle islamitische democratie.¹¹¹ Vooral de jongere generatie onthaalde Erdogan als een popster met grote enthousiaste menigtes in Cairo, Tunis en Tripoli. Op deze wijze kreeg Erdogan een groot podium om zijn visie van een democratisch Midden-Oosten, met daarin een belangrijke rol voor Turkije, over te brengen aan de Arabische Wereld.¹¹²

¹⁰⁸ N. Tocci, “Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy in Transatlantic Perspective,” *Carnegie Endowment*, 12 september 2011. <http://carnegieendowment.org/2011/09/12/turkey-and-arab-spring-implications-for-turkish-foreign-policy-in-transatlantic-perspective>.

¹⁰⁹ S. Gumuscu, “Turkey’s Reactions to the Arab Spring,” *Yale Journal of International Affairs*, 26 mei 2012. <http://yalejournal.org/2012/05/turkeys-reactions-to-the-arab-spring>.

¹¹⁰ A. Couvert, “Turkije overweegt bufferzone,” *NRC Handelsblad*, 16 maart 2012, Buitenlands Nieuws.

¹¹¹ D.D. Kirkpatrick “Premier of Turkey Takes Role in Region,” *New York Times*, 12 september 2011, Middle East.

¹¹² D. Hiro, “After the Arab Spring Part III: Turkey rises as a model for democracy and new relationships with the West,” *Yale Global*, 26 September 2011. <http://yaleglobal.yale.edu/content/after-arab-spring-%E2%80%93-part-iii>.

C. Inconsistenties in Beleid

Op het eerste gezicht lijkt de rolverdeling binnen de Arabische Lente helder. Het democratische, westers georiënteerde Turkije is een belangrijk steunpunt voor de Arabische Lente, doordat het al zijn macht en invloed zou hebben aangewend om de spreiding van de democratie te begunstigen en de inwoners van de regio te bevrijden van dictatoriaal juk. Het aartsconservatieve Saoedi-Arabië is daarentegen de grote boeman. Saoedi-Arabië zou immers zijn uiterste best doen om de Arabische Lente zijn momentum te ontnemen en om de status quo zoveel mogelijk te herstellen. Hierbij gedreven door de angst dat de Arabische Lente best wel eens het einde van de alleenheerschappij van de Koninklijke familie in Saoedi-Arabië zou kunnen betekenen.

Wanneer men het beleid dat de twee regionale grootmachten ten opzichte van de Arabische Lente voerden echter beter bestudeerd valt meteen op dat het niet zo consistent blijkt als men zou denken. Zo steunde Saoedi-Arabië weliswaar de regimes van Mubarak en Ben Ali tot aan het einde, maar onderhield het tegelijkertijd goede relaties met de moslimbroeders, die de voornaamste oppositie van deze twee despoten vormden. Sterker nog, Saoedi-Arabië fungeert al jaren als de voornaamste ontmoetingsplaats en schuilplaats van deze pan-Arabische organisatie, die in de al-Saoud familie zijn belangrijkste financiële sponsor kent.¹¹³ Terwijl Saoedi-Arabië dus de seculiere dictators van Noord Afrika bijstond in hun overlevingsstrijd, was het tegelijkertijd de belangrijkste bondgenoot van de oppositie, die uiteindelijk het meeste van de Arabische Lente zou profiteren.

Nog veel vreemder is het beleid dat Saoedi-Arabië tentoonspreidde ten opzichte van de problematiek in Syrië. Terwijl Saoedi-Arabië militair en financieel bijspoorde toen de koning van Bahrein onder grote druk kwam te staan, en zelfs een traditionele vijand als Ali Abdullah Saleh,

¹¹³ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 163-164.

de ex-president van buurland Jemen, financieel en diplomatiek steunde tegen de groeiende druk van demonstranten en de internationale gemeenschap, was de Arabische koning een van de eerste regionale leiders, die de Syrische president publiekelijk opriep tot aftreden.¹¹⁴ In een zeldzaam staaltje van hypocrisie trok de koning fel van leer tegen de misstanden van het Syrische regime en riep hij vanwege alle schendingen van mensenrechten, die op grootschalige basis plaats vonden, zelfs zijn ambassadeur in Damascus terug.¹¹⁵ Saoedi-Arabië, bekend als een van de bekendste tegenstanders van humanitaire interventies, ging zelfs zover dat het de opstandelingen bewapende en de internationale gemeenschap verzocht om op basis van humanitaire gronden in te grijpen.¹¹⁶

Ook het beleid van Turkije was minder consistent aan de beeldvorming dan de charismatische Erdogan ons wil doen geloven. Zo hield Turkije zich in eerste instantie op de vlakte op toen de protesten zich manifesteerden. Pas later, toen de Turkse regering beseftte dat de opstanden wel eens succesvol konden blijken, durfde Turkije zich publiekelijk uit te spreken voor hervormingen in de regio.¹¹⁷ Desondanks bleef het daadwerkelijke beleid van Turkije achter bij de verwachtingen die Erdogan in zijn proclamaties ten gunste van de Arabische Lente had geschept. Eigenlijk zou men de opstelling van Turkije het beste kunnen beschrijven als wispelturig en misschien zelfs wel als hypocriet. Hoewel Erdogan geen mogelijkheid onbenut liet om zich uit te spreken tegen de misdaden tegen de menselijkheid die Israël zou plegen, hield hij lange tijd de

¹¹⁴ C. Schmitz, "Yemen's Tribal Showdown," *Foreign Affairs*, 3 Juni 2011.

<http://www.foreignaffairs.com/articles/67877/charles-schmitz/yemens-tribal-showdown>.

¹¹⁵ J.D. Goodman, "Saudi Arabia Ramps Up Pressure on Syria," *NY Times*, 8 Augustus 2011, Middle East.

¹¹⁶ L. Stack en N. MacFarouhar, "League Steps Up Pressure on Syria and Calls for U.N. Help," *NY Times*, 12 februari 2012, Middle East.

¹¹⁷ Pas toen de leiders van Turkije realiseerde dat de Arabische Lente meer behelsde dan wat tijdelijke onrust onder bekende dissidenten en deel uitmaakte van een bredere beweging, die in staat werd geacht om daadwerkelijke revoluties tot stand te brengen, sprak het land zijn steun uit. Voorheen had de spreiding van democratie nooit heel hoog op de agenda gestaan. Zie S. Kardas, "Turkey and the Arab Spring: Coming to Terms with Democracy Promotion?" *German Marshall Fund Policy Brief* (oktober 2011) 1-5: 1.

hand boven het hoofd van Qadhafi.¹¹⁸ Zelfs toen Qadhafi excessief geweld implementeerde om het protest te onderdrukken ageerde Turkije tegen buitenlandse bemoeienis van de V.N. Veiligheidsraad. Deze opstelling weerhield premier Erdogan echter niet, om later, tijdens zijn bezoek aan Libië, een deel van de *credits* van de val van Qadhafi op te eisen. Ook zweeg Erdogan over de gewelddadige *crackdown* van de opstand in Bahrein en wist Turkije geen rol van betekenis te spelen in Syrië, ondanks alle beloftes die waren gemaakt aan de Syrische oppositie.¹¹⁹

Het onsamenhangende beleid van de twee landen roept uiteraard veel vragen op. Waarom steunt Saoedi-Arabië de opstandelingen in Syrië, terwijl het elders juist wordt beschouwd als de leider van de contrarevolutie? En waarom hield Turkije zo lang de hand boven het hoofd van Qadhafi, terwijl Erdogan de eerste was die Mubarak ter verantwoording riep?

Tijdens de Koude Oorlog speelde ideologie vaak een doorslaggevende factor in het besluit om een opstand al dan niet te steunen.¹²⁰ Dit was echter nu niet het geval. Hoewel er wel degelijk een zeker idealisme spreekt uit de Turkse retoriek lijken ideologische overwegingen op zichzelf onvoldoende om de Turkse buitenlandse politiek te kunnen duiden. Bovendien zou Saoedi-Arabië nooit de opstandelingen in Syrië hebben gesteund als ideologie hun beslissingen zou bepalen. Maar hoe moeten we al deze discrepanties in beleid dan wel verklaren? Was het misschien blind opportunisme dat de koers bepaalde? Of was de koers die Turkije en Saoedi-

¹¹⁸ Gumuscu, "Turkey's Reactions to the Arab Spring."

¹¹⁹ Erdogan reageerde niet persoonlijk op de opstand in Bahrein, noch op de interventie van de GCC. Wel liet een woordvoerder van Buitenlandse Zaken weten dat Turkije alle partijen oproep om af te zien van geweld. Na de interventie van de GCC verdedigde de Turkse minister van Buitenlandse Zaken zelfs het recht van de GCC om militair te interveniëren, al werd tegelijkertijd bevestigd dat Turkije in het algemeen de spreiding van democratie in de regio steunde. Zie Nameless, "Turkey steps up diplomacy to contain Bahrain crisis," *Today's Zaman*. 18 Maart 2011.

¹²⁰ Zo steunde de Sovjet Unie verschillende links-georiënteerde revoluties, terwijl de Verenigde Staten zich juist achter revoluties opstelde die zich tegen de Russische invloedssfeer keerden. Voor meer informatie over de rol die ideologie kan spelen in het positioneren ten opzichte van buitenlandse conflicten, zie A. Cassels, *Ideology and Relations in the Modern World* (London: Routledge, 1996) 207-211 en 241.

Arabië volgden simpelweg het resultaat van irrationeel beleid? Om op al deze vragen een antwoord te kunnen vinden en dus een beter begrip te krijgen van de rol van Turkije en Saoedi-Arabië is meer inzicht in het besluitvormingsproces van essentieel belang.

III. Het Beleid volgens Vijf Factoren

Binnen het theoretische kader van de internationale betrekkingen is veel debat over de drijfveren van staten en de factoren die een rol spelen in de koersbepaling. Volgens realisten is het een streven naar macht, veiligheid en overleven, dat de boventoon voert.¹²¹ Liberalen en daaraan verwante scholen ontkennen daarentegen dat de wereld van de internationale betrekkingen als een zero-sum game kan worden beschouwd. Zij geloven niet dat het eigen belang centraal staat, maar dat staten juist geneigd zijn tot het goede, dat ze zoeken naar samenwerking en het liefst het algemene belang dienen.¹²² Over de precieze drijfveren van staten bestaat veel discussie. Wel is er een consensus onder academici die betoogd dat het handelen van staten, in elk geval tot zekere hoogte, wordt gedreven door rationele motieven.¹²³

De positionering ten opzichte van een ingrijpend regionaal fenomeen als de Arabische Lente is een verstrekkend besluit. Het is aannemelijk dat een dergelijke besluit het resultaat is van een aantal complexe overwegingen tussen verschillende, veelal conflicterende belangen. Het lijkt dan ook zeer plausibel dat de eerder beschreven inconsistenties kunnen worden herleid tot de waarde die men, binnen een specifieke context, aan sommige belangen heeft gehecht.¹²⁴ Hierop voortbordurend zou het dus mogelijk moeten zijn om het beleid van Turkije en Saoedi-Arabië te verklaren door het handelen van de twee actoren te herleiden tot een aantal structurele belangen en ambities. Om meer inzicht te krijgen in dit proces is er in deze studie voor gekozen om al deze ambities en belangen te verdelen in vijf factoren, die elk een belangrijk aspect van het

¹²¹ H.J. Morgenthau, "The Twilight of International Morality," *Ethics*, Vol. 58, Nr. 2 (Jan. 1948) 79-99: 79.

¹²² M. Hoffman, "The Crisis of Liberal Internationalism," *Foreign Policy*, Nr. 98 (1995) 159-177

¹²³ Staten handelen weliswaar niet altijd rationeel, omdat ze niet altijd de benodigde informatie bezitten om rationeel te kunnen handelen, maar desondanks wel de intentie. Hun motieven zijn dus wel rationeel. Voor boeken waarin dit debat wordt besproken zie K.N. Waltz, *Theory of International Politics* (Reading: Addison-Wesley, 1979) 36. en S. Donnelly, *Realism and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000) 64-65.

¹²⁴ Hierbij moet overigens nog wel worden opgemerkt dat zowel de context, als de waarde die men aan bepaalde belangen hecht, onderhevig kan zijn aan veranderingen.

besluitvormingsproces weergeven. De vijf gekozen factoren zijn als volgt: binnenlandse stabiliteit, geopolitieke overwegingen, economische belangen, internationale reputatie en regionale ambities. Hoewel er in de praktijk veel wisselwerking tussen deze factoren plaatsvond, en ze elkaar bovendien tot zekere hoogte overlappen, geven ze desondanks inzicht in de conflicterende belangen die de twee onderzochte actoren moesten confronteren om hun beleid vast te stellen.

A. Binnenlandse stabiliteit

Saoedi-Arabië deelt een groot aantal structurele problemen met landen als Tunesië en Egypte. De gemiddelde inwoner van Saoedi-Arabië is weliswaar een stuk welvarender dan die van Egypte of Tunesië, maar wordt net als zijn equivalent uit Noord Afrika gefrustreerd door een gesloten systeem, gekenmerkt door een gebrek aan gouvernementele verantwoordelijkheid.¹²⁵ Koning Abdullah, tevens minister-president, wordt beschouwd als een van de laatste absolute vorsten ter wereld.¹²⁶ Hoewel de koning in eigen land bekend staat als een hervormer, gingen de systematische veranderingen gepropageerd door de Arabische Lente hem veel te ver.¹²⁷ Aangezien al de gewenste hervormingen een stevige inperking van zijn macht zouden betekenen ervoer de koning de Arabische Lente als een serieuze bedreiging voor de binnenlandse stabiliteit. Feitelijk was er voor de koning voldoende reden om de dynamiek van de Arabische Lente te vrezen. Een succesvolle democratische transitie in een van de omringende landen kon immers dienen als inspiratie voor zijn onderdanen. Bovendien wist de koning dat zijn controle over het land minder stabiel was dan menigeen dacht. De mensen waren geagiteerd over de corruptie, werkeloosheid en de repressie. Bovendien was de Saoedische samenleving tot op het bot

¹²⁵ Inkomen 2011 naar PPP: Egypte \$6,500, Tunesië \$9,500 en Saoedi-Arabië \$24,000 Zie "Egypte," "Tunesie" en "Saoedi-Arabië," *The World Factbook*. Central Intelligence Agency, 2011.

¹²⁶ Dit betekend dat in zijn persoon zowel de uitvoerende, de wetgevende als de rechtelijke macht samenkomen.

¹²⁷ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 139.

gepolariseerd. Buiten de bekende problemen met moslimextremisten was de samenleving bijvoorbeeld ook verdeel door de tegenstellingen tussen het arme, conservatieve Nadj, waar de wortels van de Koninklijke familie liggen, en het relatief rijke, progressieve Hijaz, waar de inwoners de wahabitische heerschappij nooit helemaal hadden geaccepteerd.¹²⁸ Aangezien de Arabische Lente in andere landen floreerde op vergelijkbare geografische scheidslijnen, baarden de tegenstellingen tussen de twee belangrijkste regio's van het land de Koninklijke familie veel zorgen.

Een ander belangrijk punt van verdeeldheid is de kwestie omtrent vrouwenrechten. Een conflict dat overigens grotendeels de geografische scheidslijnen tussen Hijaz en Nadj volgt. In Saoedi-Arabië hebben vrouwen veelvuldig gebruik gemaakt van de onrust om met behulp van publieke demonstraties een betere positie voor zichzelf op te eisen.¹²⁹ Hoewel de koning zichzelf graag roemt om zijn tolerante houding jegens vrouwen, wordt hij op dit punt gevangen gehouden door de conservatieve wahabitische geestelijkheid.¹³⁰ De koning heeft de geestelijkheid nodig als propaganda-instrument tegen de onrust. Tegelijkertijd kan de koning deze problematiek niet negeren, juist ook omdat deze kwestie deel uitmaakt van een breder generatieconflict tussen de

¹²⁸ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 160.

¹²⁹ In Saoedi-Arabië worden vrouwen stelselmatig gediscrimineerd, als ze al mogen werken, en wordt het hen bovendien niet toegestaan om te stemmen en mobiele voertuigen te besturen. Voor meer informatie over het toegenomen zelfvertrouwen onder Arabische vrouwen en de rol die ze spelen in de Arabische Lente, zie N. MacFarquhar, "In a Scattered Protest, Saudi Women Take the Wheel," *NY Times*, 17 juni 2011, Middle East en M. Al-Rasheed, "The Saudi response to the 'Arab spring': containment and co-option," *Open Democracy*, 10 januari 2012. <http://www.opendemocracy.net/5050/madawi-al-rasheed/saudi-response-to-%E2%80%98arab-spring%E2%80%99-containment-and-co-option>.

¹³⁰ De Koning stemde tijdens Arabische Lente in met kleine concessies, zoals de belofte om vrouwen vanaf 2015 te laten deelnemen aan lokale verkiezingen. Niettemin werd een dag na deze belofte een vrouw veroordeeld tot tien zweepslagen, omdat ze het rijverbod had genegeerd. Voor meer informatie strijd koning en wahabitische geestelijkheid zie M. Yamani, "Saudi Arabia's Theatre of Reform," *Project Syndicate*, 2 april 2007. <http://www.projectsyndicate.org/commentary/yamani16>.

oudere generaties en de jongeren, die weliswaar de meerderheid vormen, maar relatief weinig politieke macht bezitten.¹³¹

Dan is er ook nog de problematiek rond de sjiitische minderheid. De sjiieten, die ongeveer tien procent van de bevolking uitmaken, worden onder druk van de Wahabitische geestelijkheid al decennia lang stelselmatig gediscrimineerd.¹³² Het was dan ook te verwachten dat de Arabische Lente met zijn ideeën over vrijheid en gelijkheid resoneerde onder de sjiitische minderheid, die verantwoordelijk waren voor de meeste onrust in het land. Hoewel de sjiieten de aantallen missen om de macht van het Saoedische koningshuis serieus te bedreigen, zorgen ze desondanks in sommige gebieden voor de nodige problemen.¹³³ Aangezien de meeste sjiieten woonachtig zijn in de gebieden grenzend aan buurland Bahrein, waar de sjiieten wel de meerderheid vormen, ligt het voor de hand dat deze problematiek veel invloed had op de wijze waarop Saoedi-Arabië zich positioneerde ten opzichte van de situatie in Bahrein.

Met zoveel kiemen voor potentiële conflicten is het begrijpelijk dat Saoedi-Arabië veel waarde hecht aan regionale stabiliteit.¹³⁴ Niet in het minst, omdat er in Saoedi-Arabië een successiecrisis aanstaande is. De koning nadert de negentig en een successie is in Saoedi-Arabië een complex politiek proces. Aangezien de problemen op papier niet zoveel verschillen met die in Tunesië of Egypte, wordt er in het Westen veel gedebatteerd over de vraag, of de relatieve immuniteit voor

¹³¹ E. Knickmeyer, "Idle Kingdom," *Foreign Policy*, 19 juli 2011. http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/07/19/all_play_no_work.

¹³² Deze vijandigheid gaat terug tot 18e eeuw toen de wahabieten tijdens hun eerste expansie een aantal heilige steden van de sjiieten plunderden. In het recente verleden heeft Koning Abdullah getracht om tegemoet te komen aan sjiitische eisen voor grotere autonomie. Niettemin worden sjiieten, die tien procent van de totale bevolking uitmaken, nog altijd uitgesloten voor belangrijke functies en staan ze bekend als tweederangsburgers. Zie Human Right Watch Report, "Denied Dignity: Systematic Discrimination and Hostility toward Saudi Shia Citizens," *HRW*, 3 september 2009. <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/saudi0909webwcover.pdf>.

¹³³ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 160.

¹³⁴ Overigens wordt Al-Qaida terecht beschouwd als een bedreiging voor de stabiliteit. In buurland Jemen is de invloed van Al-Qaida groot en ook in de binnenlanden van Saoedi-Arabië bestaat nog altijd veel sympathie voor de denkbeelden van de beweging. Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 162.

de dynamiek van de Arabische Lente het gevolg is van het inherente conservatisme van de bevolking, of dat deze immuniteit afkomstig is van de persoonlijke populariteit van de zittende monarch.¹³⁵ Alles beschouwend, lijkt het logisch dat de regionale stabiliteit, omwille van de binnenlandse stabiliteit, een hoge prioriteit geniet binnen de buitenlandse politiek.

Turkije

Het binnenlandse perspectief van Turkije verschilt nogal van Saoedi-Arabië. Voor Turkije was de dynamiek van de Arabische Lente geen bedreiging voor de binnenlandse stabiliteit. Turkije spiegelt zich al sinds de dagen van Atatürk aan het Westen.¹³⁶ Het kent daarom een lange democratische traditie, is lid van verschillende internationale instituties, kandidaat lidstaat van de Europese Unie en heeft bovendien een diverse, groeiende economie. Turkije heeft weliswaar wat problemen met mensenrechten, zoals censuur, persvrijheid en minderhedenrechten, maar de meeste grieven die essentieel bleken voor de onrust in de Arabische wereld spelen niet binnen de Turkse samenleving.¹³⁷

Toch was er ook binnen Turkije veel druk om te reageren op de Arabische Lente. Het Turkse volk voelt zich nauw verbonden met de vrijheidsstrijd van hun islamitische broeders en eiste van hun leiders om zich ten gunste van de Arabische Lente uit te spreken.¹³⁸ Aangezien populisme al sinds de machtsovername van de islamitische AKP partij van premier Erdogan in 2001 een belangrijke rol speelt in de Turkse buitenlandse politiek, is het zeer aannemelijk dat de Turkse

¹³⁵ Koning Abdullah wordt alom gerespecteerd vanwege zijn vroomheid, integriteit en zijn graduele hervormingen. Zie S. Henderson, "The Man who would be King," *Foreign Policy*, 10 april 2012. http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/04/10/the_man_who_would_be_king.

¹³⁶ Larrabee, "Turkey Rediscovered the Middle East," 103.

¹³⁷ Human Right Watch, "World Report 2012: Turkey," *HRW*, januari 2012, 1-5: 1-5.

¹³⁸ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 270 en 274.

regering tot op zekere hoogte werd gedwongen om zijn relaties met andere Arabische staten op het spel te zetten en publiekelijk de Arabische Lente te steunen.¹³⁹

B. Geopolitieke belangen

Het Midden-Oosten heeft een reputatie als een volatiele regio met torenhoge militaire budgetten, wisselende allianties en altijd weer de dreiging voor een nieuw regionaal conflict.¹⁴⁰ Vanuit dit perspectief is het niet meer dan logisch dat strategische en militaire overwegingen een belangrijke rol spelen in de wijze waarop deze twee regionale grootmachten zich positioneren tijdens deze tumultueuze tijden.

In Turkije neemt het leger al sinds de oprichting van de Turkse republiek in 1923 een belangrijke positie in als de ultieme waarborger van het seculiere karakter van de Turkse staat.¹⁴¹ Hoewel de macht van het leger in de afgelopen jaren is ingeperkt en het niet langer meer lijkt te opereren als een onafhankelijke zuil binnen de Turkse staat, is het met dank aan de Koerdische problematiek nog altijd zeer actief.¹⁴² Zo heeft Turkije zich in de strijd tegen de Koerdische rebellen bereid getoond om tot diep over de grenzen van buurland Irak toe te slaan.

Desondanks lijkt het zeer onwaarschijnlijk dat Turkije zijn indrukwekkende militaire capaciteiten zal aanspreken om een grotere rol in de Arabische Lente te spelen. Buiten de Koerdische kwestie hebben de Turken weinig strategische en militaire ambities in de regio.

Bovendien lijkt de Turkse regering te denken dat ze hun militaire en strategische belangen het

¹³⁹ A. Davutoglu, "Turkey's Zero Problems Foreign Policy," *Foreign Policy*, 20 mei 2010.

http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20/turkeys_zero_problems_foreign_policy?page=0,2.

¹⁴⁰ De regio als geheel spendeert een groter percentage van het BNP aan defensie dan elke andere regio in de wereld. Zowel Turkije als Saoedi-Arabië behoort tot de top vijftien van landen die daaraan het meeste besteden. Zie P. Wezeman, "On the high military spending in the Middle East," 15 november 2011.

http://www.yourmiddleeast.com/special-reports/article/on-the-high-military-spending-in-the-middle-east_1999.

¹⁴¹ D.L. Philips, "Turkey's Dreams of Accession," *Foreign Affairs*, Vol. 83, Nr. 5 (2004) 86-97: 86-87.

¹⁴² Hierbij wordt verwezen naar het referendum over de constitutieverandering van 2010, waardoor de militaire raad niet langer boven de wet staat. Zie H. Rashid, "Turkey sheds its military-backed constitution," *The Daily Star*, 22 september 2010.

best kunnen dienen door juist elke vorm van conflict met de Arabische buurlanden te voorkomen. Een strategie die door de Turkse minister van Buitenlandse Zaken zeer treffend “*zero problems with neighbours*” wordt genoemd.¹⁴³

Niettemin heeft de Arabische Lente in de vorm van Syrië een ingewikkelde geopolitieke uitdaging gecreëerd. Het is immers voor Turkije onmogelijk om de problematiek in buurland Syrië te negeren. De opstand in Syrië, die naar schatting al meer dan 9.000 burgers het leven heeft gekost, heeft immers een kleine exodus van vluchtelingen naar Turkije teweeg gebracht.¹⁴⁴ Sinds het begin van de opstand hebben meer dan 24.000 Syriërs bescherming in Turkije gezocht.¹⁴⁵

Omwille van de geografische nabijheid, de uitstekende relatie die premier Erdogan met president Assad onderhield en vanwege de emotionele betrokkenheid die het Turkse volk voelt met de vrijheidsstrijd van hun burens, lag het in de lijn der verwachtingen dat Turkije een belangrijke rol zou gaan spelen bij de transitie in Syrië. In de praktijk bleek Turkije echter, net als de rest van de internationale gemeenschap, machteloos te staan. Hoewel instabiliteit aan de grens de Turkse belangen schaadt is de angst, dat een militair conflict tussen het merendeels soennitische Turkije en het Alawitische regime van Syrië kan escaleren tot een breder sektarisch conflict, simpelweg te groot.¹⁴⁶

¹⁴³ A. Davutoglu, “Turkey’s Zero Problems Foreign Policy,” *Foreign Policy*, 20 Mei 2010.

http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20/turkeys_zero_problems_foreign_policy?page=0,2.

¹⁴⁴ L. Charbonneau en M. Nichols, “U.N. raises Syria death toll estimate to more than 9,000,” *Reuters*, 27 mei 2012.

¹⁴⁵ Voor Turkije heeft dit vluchtelingenprobleem al zulke logistieke en economische inspanningen vereist, dat het de V.N. om hulp heeft moeten vragen. Zie J. Parkinson, “Turkey Raises Cry Over Syria Exodus,” *Wall Street Journal*, 6 april 2012, Middle East News.

¹⁴⁶ V. Nasr “If the Arab Spring Turns Ugly,” *NY Times*, 27 august 2011, Sunday Review, The Opinion Pages.

Saoedi-Arabië

Binnen het buitenlands beleid van Saoedi-Arabië spelen strategische en militaire overwegingen een belangrijke rol. Het centrale paradigma in de relaties tussen Saoedi-Arabië en andere staten heet Iran. Het conflict tussen Saoedi-Arabië en Iran kent een lange geschiedenis. Deze geschiedenis valt in essentie te herleiden naar het religieuze conflict tussen soennieten en sjiïeten.¹⁴⁷ De Arabische Lente heeft vruchtbare bodem gevonden rond deze scheidslijnen waardoor een opvallende dynamiek ontstond. Onder de vlag van de Arabische Lente eisten sjiïeten in overwegend soennitische staten als Libanon, Bahrein, Jemen en Saoedi-Arabië meer rechten, terwijl het in Irak en Syrië juist de soennieten waren die in opstand kwamen.

Gedurende de lange geschiedenis van het conflict tussen Iran en Saoedi-Arabië worden periodes van relatieve rust vaker afgewisseld met periodes van dreigende escalatie. De meest recente escalatie vond plaats in 2005 toen sjiïeten definitief de macht veroverden in Irak en daarmee het preciaire machtsevenwicht doorbraken.¹⁴⁸ Sindsdien liggen de twee regionale grootmachten op ramkoers en lijkt een nerveuze koning Abdullah overal de schaduw van Iran te zien.¹⁴⁹ Zo zag hij de hand van Iran in de opstand van de sjiïtische Houthi minderheid in buurland Jemen en werd ook de moord op de populaire soennitische premier van Libanon, Rafik Hariri, een persoonlijke vriend van koning Abdullah, en de daarop gevolgde machtsovername van Hezbollah op het

¹⁴⁷ Bradley, "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring."

¹⁴⁸ Tijdens een bezoek aan de Verenigde Staten sprak de Saoedische minister van Buitenlandse zaken zijn zorgen uit over de gevolgen van het conflict in Irak. Zo beschreef hij de oorlog in Irak als een "*handover of Iraq to Iran.*" Zie M. Kordemans. "U.S. and Iranian Strategic Competition: Competition between the US and Iran in Iraq," *CICS*, 3 februari 2011, 1-51: 9-10. https://csis.org/files/publication/110302_Comp_between_US_Iran_in_Iraq.pdf/

¹⁴⁹ Overigens is het onduidelijk of Koning Abdullah werkelijk overal de hand van Iran ziet of in hoeverre hij het spookbeeld van Iran, als leider van de sjiïtische wereld, gebruikt om de aandacht af te leiden van binnenlandse problemen en als een instrument om steun van Amerika en de andere soennitische landen te vergaren voor zijn eigen regionale ambities.

conto van Iran geschreven.¹⁵⁰ Geheel volgens verwachting doen de geruchten over een mogelijk atoomprogramma in Iran de situatie ook geen goed.

De Arabische Lente haalde het conflict tussen Iran en Saoedi-Arabië opnieuw naar de voorgrond. Met Mubarak verloor Saoedi-Arabië immers een belangrijke steunpilaar in de strijd tegen de sjjiitische halve maan.¹⁵¹ Iran kraaide ondertussen victorie en verwelkomde de Arabische Lente publiekelijk.¹⁵² Iran had al sinds de dagen van Khomeini onsuccesvol gerebelleerd tegen de status quo in het Midden-Oosten. Dankzij de Arabische Lente leken de Iraanse doelen plotseling binnen handbereik zonder dat ze een vinger hadden hoeven uitsteken. Terwijl Iran zelf immuun bleek voor de onrust, verloren vijandige regimes hun macht, verzwakte de Amerikaanse hegemonie en ontstonden nieuwe mogelijkheden voor diplomatieke relaties.¹⁵³

Ondertussen werd Saoedi-Arabië zwaar teleurgesteld door de Verenigde Staten, zijn voornaamste bondgenoot. Vanuit het oogpunt van koning Abdullah en zijn adviseurs maakte de nieuwe president Obama bunder op blunder, omdat hij maar niet wilde inzien dat de Iraanse dreiging alleen maar zou groeien door de toenemende instabiliteit in de regio.¹⁵⁴ Vanuit geopolitieke overwegingen is het dan ook logisch dat Saoedi-Arabië er alles aan zou doen om deze trend te keren om zo de Iraanse mars naar regionale hegemonie te voorkomen.

¹⁵⁰ Nasr "If the Arab Spring Turns Ugly."

¹⁵¹ Een populaire geopolitieke term, afkomstig van Koning Abdullah II van Jordanië, die wordt gebruikt om een gebied in het Midden-Oosten te beschrijven, waar veel sjjieten woonachtig zijn. Zo vormen sjjieten de meerderheid in Azerbeidjaan, Iran, Bahrein en Irak en een pluraliteit in Libanon. Gezamenlijk vormen deze landen een halve maan op de kaart. Vaak ook gebruikt als spookbeeld door soennitische leiders.

¹⁵² D.D. Kaye en F. Wehrey, "Arab Spring, Persian Winter," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 4 (2011) 183-86: 183.

¹⁵³ Iran is vanwege het omstrede nucleair programma geïsoleerd geraakt binnen de internationale gemeenschap. Vanwege de machtswisselingen in Noord Afrika ontstonden echter nieuwe mogelijkheden voor verbeterde betrekkingen in het hart van de soennitische wereld. Zie Kaye en Wehrey, "Arab Spring, Persian Winter," 183-84.

¹⁵⁴ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 159.

C. Economische Belangen

Vanaf de machtsovername van de APK in 2001 stelde Turkije zijn buitenlandse koers flink bij. Terwijl het land zich eerder oriënteerde op het Westen, zowel politiek als economisch, besloot de partij van premier Erdogan zijn activiteiten juist te verdelen over het Westen én het Oosten, om zo de traditionele brugfunctie tussen Europa en Azië, die Turkije historische gezien lange tijd bekleedde, opnieuw invulling te geven.¹⁵⁵ Deze nieuwe neo-Ottomaanse politiek -over dit begrip later meer- kreeg behalve een politieke ook een belangrijke economische dimensie. De nieuwe koers was namelijk grotendeels ingegeven door een sterke lobby van de Turkse zakenelite en kwam hoofdzakelijk tot uiting door verbeterde handelsbetrekkingen met Arabische dictaturen en meer economische verwevenheid met de Arabische wereld.¹⁵⁶

De nieuwe buitenlandse koers bleek economisch gezien al snel succesvol.¹⁵⁷ Zo betaalde de Turkse *reengagement* met de Arabische wereld zich uit met een verviervoudiging van het handelsvolume gedurende de periode 2002-2009.¹⁵⁸ Nieuwe vrijhandelsovereenkomsten, visa deals en andere vormen van samenwerking hadden een klimaat geschapen waarin Turkije de kans kreeg om het Turkse zakenleven in de Arabische wereld dusdanig te faciliteren, dat de economische groei recordhoogtes aannam.¹⁵⁹

De economische groei was voor een groot deel afhankelijk van de “*zero problems with neighbours*” strategie. Deze strategie benadrukte het belang van goede relaties en samenwerking

¹⁵⁵ Larrabee, “Turkey Rediscovered the Middle East,” 105-07.

¹⁵⁶ N. Habibi en J.W. Walker, “What Is Driving Turkey’s Reengagement with the Arab World?” *Crown Center for Middle East Studies*, Middle East Brief 49 (April 2011) 1-10: 6

¹⁵⁷ Zo was het aandeel van de MENA-regio in de totale Turkse export gestegen van 14,3% in 2002 naar 28,5% in 2010. Zie statistieken van de Turkse overheid op <http://www.turkstat.gov.tr>.

¹⁵⁸ Het handels volume groeide namelijk van 7 naar 28,8 miljard dollars. Zie statistieken van de Turkse overheid op <http://www.turkstat.gov.tr>.

¹⁵⁹ S. Öztürk, “Increasing trade with Muslim countries becomes Turkey’s economic ‘oxygen,” *Today’s Zaman*, 30 januari 2011, Business.

met Arabische staten, waardoor de normatieve, en daardoor ook vaak meer confronterende, politiek van de westerse landen werd geschuwd.¹⁶⁰ De nieuwe pro-Arabische diplomatie, die zich onder meer uitte in verbeterde relaties met Iran, Libië en Syrië, oppositie tegen de Irakoorlog en een hardere lijn jegens Israël, moet dan ook onder het licht van de toenemende economische belangen in de regio worden beschouwd.¹⁶¹

Toen de Arabische Lente uitbrak werden de Turken echter geconfronteerd met de keerzijde van hun economische succes. De relaties met Arabische dictaturen waren steeds belangrijker geworden voor de Turkse economie.¹⁶² Een voorbeeld van deze nieuwe economische verwevenheid was Libië, waar maar liefst vijftienduizend Turken werkzaam waren en waar Turkije vijftien miljard dollar aan investeringen had uit staan.¹⁶³ De Arabische Lente dwong de Turken te kiezen tussen hun economische belangen, in de zin van hun investeringen en hun reputatie als een neutrale handelspartner, en hun normatieve ambities als een westers georiënteerde democratie waar het volk zich emotioneel al achter de opstandelingen had geschaard.

Saoedi-Arabië

Tussen de economieën van Turkije en Saoedi-Arabië zit een wereld van verschil. Turkije heeft een markteconomie, een sterke industriële sector en is toonaangevend op diverse gebieden van

¹⁶⁰ Habibi en Walker, "What Is Driving Turkey's Reengagement with the Arab World?" 7.

¹⁶¹ Turkije had hard gewerkt aan de onderlinge relaties met Iran, Syrië en Libië. Landen die in het Westen toch vaak als schurkenstaten worden beschouwt. Zo verdubbelde gedurende de laatste jaren de respectievelijke handel in dollars met Iran van 5,5 miljard in 2008 naar bijna 12 miljard in 2011, met Libië van 1,1 miljard in 2003 naar 2,4 miljard in 2010 en met Syrië van 797 miljard in 2008 naar 1,82 miljard in 2010. Zie Habibi en Walker, "What Is Driving Turkey's Reengagement with the Arab World?" 4.

¹⁶² Terwijl het Europese aandeel in de Turkse export daalde van 56,5 procent in 2002 tot 46,6 procent vorig jaar, nam het Arabische aandeel, ondanks alle politieke ontwikkelingen van de afgelopen twee jaar, toe van 14,3 procent naar 25,7 procent in februari dit jaar. Zie Öztürk, "Increasing trade with Muslim countries becomes Turkey's economic 'oxygen.'"

¹⁶³ N. Tocci, "Turkey and the Arab Spring."

landbouwproducten, textiel en schepen tot aan elektronica en andere consumentengoederen.¹⁶⁴

Bovendien heeft het land een belangrijke vinger in de pap van de mediterrane handel. De economie van Saoedi-Arabië is daarentegen volledig afhankelijk van de export van olie, wier opbrengsten tussen de tachtig en de negentig procent van de totale export bedragen.¹⁶⁵ Ook in de wijze waarop de economie de buitenlandse politiek beïnvloed zit een fundamenteel verschil. Terwijl Turkije de buitenlandse politiek voor een belangrijk deel in dienst stelt van de economie, gebruikt Saoedi-Arabië zijn economie juist als een instrument dat de buitenlandse politiek helpt vorm te geven.

Een machtig instrument weliswaar, omdat Saoedi-Arabië niet alleen de financiële middelen heeft om andere landen te beïnvloeden en zelfs tot op zekere hoogte afhankelijk te maken, maar ook omdat Saoedi-Arabië het enige land ter wereld is met de macht om eigenhandig de olieprijs vast te stellen.¹⁶⁶ Saoedi-Arabië gebruikt zijn indrukwekkende economische capaciteiten veelvuldig om vrienden te werven. Zo krijgen een aantal belangrijke moslimpartijen in het Midden-Oosten financiële ondersteuning.¹⁶⁷ Saoedi-Arabië steunt voornamelijk salafisten, die gelieerd zijn aan het wahabisme, maar ook van de Moslimbroederschap, die de politiek in Noord Afrika beheersen, is het bekend dat ze financiële steun krijgen.¹⁶⁸ Op deze wijze tracht Saoedi-Arabië niet alleen de verdere islamisering van de regio te bevorderen, en dus gelijkgestemden aan de macht te krijgen, maar ook loyaliteit te kopen en door ook de oppositie te steunen, zoals ze jarenlang deden met de moslimbroeders, hoopt het zich ervan te verzekeren dat de politieke steun, die ze ervoor terug krijgen, blijvend van aard is.

¹⁶⁴ “Turkije” CIA Factbook 2011. (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>.)

¹⁶⁵ “Saoedi-Arabië” CIA Factbook 2010. (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>.)

¹⁶⁶ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 167.

¹⁶⁷ Bradley, “Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring.”

¹⁶⁸ Bradley, “Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring.”

Toch speelden economische belangen geen grote rol in het besluitvormingsproces. De huidige politieke instabiliteit in de regio komt de olieprijs alleen maar ten goede.¹⁶⁹ Wel heeft de economie invloed op de wijze waarop Saoedi-Arabië kan reageren en in hoeverre het beleid effectief is. Zo was Saoedi-Arabië in staat om de onrust in eigen land deels af te kopen met beloftes om in vijf jaar tijd zeventig miljard dollar extra te besteden aan subsidies voor goedkope huizing, moskeeën en werkgelegenheid.¹⁷⁰ Ook werden de salarissen voor alle publieke ambtenaren, die samen de meerderheid van de beroepsbevolking vormen, verhoogd.¹⁷¹ Saoedi-Arabië volgde deze strategie ook buiten de eigen landsgrenzen. Zo werd de koning van Bahrein maar liefst tien miljard dollar toegezegd om de plaatselijke onrust onder controle te krijgen.¹⁷² Ook Oman, Jordanië en het nieuwe regime van Egypte kregen economische steun.¹⁷³ Kortom, voor Saoedi-Arabië is de economie geen doel op zich, maar juist een middel om vrienden te werven en de stabiliteit te handhaven.

D. Internationale Reputatie

In een tijd van toenemende globalisering en samenwerking zijn weinig zaken zo belangrijk voor het succes van een staatshoofd als de reputatie die zijn land geniet onder de belangrijkste spelers en instituties van de internationale gemeenschap. Een goede reputatie is niet alleen belangrijk voor de staat van de economie en de onderlinge relaties met andere staten, maar ook voor de legitimiteit die een regering in eigen land geniet. Grootschalige internationale kritiek kan immers handelsrelaties verstoren en de legitimiteit van een regering in diskrediet brengen.

¹⁶⁹ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 259.

¹⁷⁰ Al-Rasheed, "The Saudi response to the 'Arab spring.'"

¹⁷¹ Haykel, "Saudi-Arabia vs the Arab Spring."

¹⁷² Dit bedrag heeft een looptijd van 10 jaar. Om dit bedrag in verhouding te zetten, het totale bnp van Bahrein is ongeveer \$30 miljard dollar. Zie Bradley, "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring."

¹⁷³ Haykel, "Saudi-Arabia vs the Arab Spring."

Voor Saoedi-Arabië en Turkije is de reputatie die ze binnen de internationale gemeenschap genieten zeker een factor die hun buitenlandse politiek beïnvloed. Toch is het moeilijk om in te schatten hoe groot deze invloed precies is. Het ligt voor de hand dat Turkije zich door de internationale gemeenschap onder druk gezet voelde om zich voor de Arabische Lente uit te spreken. Zeker gezien de ambities van Turkije als regionaal leider. Tijdens de Arabische Lente liet Turkije met betrekking tot Libië en Syrië zijn normatieve belangen dan ook prevaleren over zijn economische belangen.

Met Saoedi-Arabië ligt dit anders. In werkelijkheid is Saoedi-Arabië op het gebied van mensenrechten nooit beter geweest dan internationale pariastaten als Iran en Libië.¹⁷⁴ Voor Saoedi-Arabië lijkt echter een andere standaard binnen de internationale gemeenschap te gelden, omdat lokale misstanden structureel worden genegeerd.¹⁷⁵ Deze standaard kan worden verklaard door de status van het land als belangrijke olieproducent en door zijn lange geschiedenis als bondgenoot van de Verenigde Staten en het Westen. De Verenigde Staten is weliswaar een supermacht, maar heeft Saoedi-Arabië nodig, vanwege geopolitieke factoren en omwille van de onderlinge economische relaties, die zeker in een tijd van economische crises zullen prevaleren.¹⁷⁶ Zelfs tijdens de militaire invasie van buurland Bahrein, waar de sjiiitische opstand hardhandig werd neergeslagen, lieten de hoogste autoriteiten van zowel Amerika als de V.N. amper een onvertogen woord horen. Zo erkende president Obama het belang van de

¹⁷⁴ S. Halimi, "Saudi Arabia's free pass," *Le Monde Diplomatique*, Maart 2012, Voorpagina.

¹⁷⁵ Halimi, "Saudi Arabia's free pass," Voorpagina.

¹⁷⁶ Amerika heeft Saoedi-Arabië nodig als bondgenoot in de regio en in de strijd tegen het terrorisme, maar ook vanwege economische redenen. Bijvoorbeeld omwille van de olie die het land exporteert en vanwege de onderlinge wapendeals. Zo heeft Saoedi-Arabië recent een wapendeal van 60 miljard dollar beklonken. Een deal die essentieel is voor een groot aantal banen in het economisch geplaagde Amerika. Zie Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 167.

Amerikaanse relatie met Saoedi-Arabië in zijn speech over de Arabische Lente door het land geen enkele keer bij naam te noemen.¹⁷⁷

Desondanks houdt Saoedi-Arabië wel degelijk rekening met zijn internationale reputatie. Publieke diplomatie speelt dan ook een belangrijke rol in het buitenlands beleid. Zo probeert koning Abdullah een beeld van zichzelf te projecteren als een hervormer en een voorvechter voor vrouwenrechten.¹⁷⁸ Ook voor het framen van de Arabische Lente, en dan met name van de negatieve rol die Iran zou spelen, is een belangrijke rol in de publieke diplomatie weggelegd. Lokale media, de Qatarese satellietzender Al Jazeera voorop, spelen hierbij een sleutelrol.

Hoewel Al Jazeera aan het begin van de Arabische Lente nog werd geroemd door Hillary Clinton, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, vanwege de onafhankelijke berichtgeving over de Arabische Lente, werd de populaire satellietzender gaandeweg steeds meer misbruikt als een invloedrijk propagandainstrument voor de golf-monarchieën.¹⁷⁹ Zo worden de misstanden in Saoedi-Arabië, Bahrein en de andere golfstaten structureel gebagatelliseerd, terwijl de excessen in Syrië worden uitvergroot, waarbij Iran vaak wordt weggezet als de kwade genius achter het geweld.¹⁸⁰ Samenvattend speelt de internationale reputatie een rol als factor in het besluitvormingsproces. Desondanks lijkt de daadwerkelijke invloed op het buitenlands beleid vrij beperkt. In het geval van Saoedi-Arabië zelfs beperkt tot de noodzaak om zich internationaal voor zijn gedrag te verantwoorden.¹⁸¹

¹⁷⁷ B.H. Obama, Remarks by the President on the Middle East and North Africa, *State Department*, Washington, DC, 19 mei 2011. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>.

¹⁷⁸ Al-Rasheed, "The Saudi response to the 'Arab spring.'"

¹⁷⁹ S. Maher en M. Corcoran, "Al-Jazeera, as endorsed by Hillary Clinton," *Guardian*, 10 maart 2011.

¹⁸⁰ A. Hammond, "Gulf media find their red line in uprisings: Bahrain," *Reuters*, 14 april 2012.

<http://af.reuters.com/article/worldNews/idAFTRE73D1HB20110414?sp=true>.

¹⁸¹ Saoedi-Arabië verantwoord zich internationaal voor de repressie van sjiïeten binnen de eigen grenzen en voor zijn bemoeienissen met Bahrein en Jemen, waar het land de repressie steunt, door Iran publiekelijk de schuld te

E. Regionale Ambities

Regionale ambities reflecteren de wijze waarop een land zichzelf graag ziet. Aangezien regionale ambities verwoorden wat voor positie een staat zou willen bekleden in de regionale politiek, is het logisch dat deze ambities invloed hebben op het buitenlands beleid. Juist in tijden van tumult en instabiliteit, wanneer een oude machtsstructuur plaats moet maken, spelen regionale ambities een belangrijke rol. Elke staat wil immers zijn positie versterken en zijn belangen verdedigen.

Saoedi-Arabië staat al decennia bekend als een regionale grootmacht in het Midden-Oosten. Het land ambieert echter meer. De Arabische wereld is al lange tijd zonder een duidelijke strategische leider. Saoedi-Arabië ziet zichzelf als de natuurlijke keuze om dit machtsvacuüm op te vullen. In het streven om deze ambitie te verwezenlijken vertrouwen de Saoedi's voornamelijk op hun twee sterkste punten, olie en religie. Olie en religie vormen dan ook de voornaamste basis voor de soft power die het land bezit.¹⁸²

In Saoedi-Arabië ligt de bakermat van de Islam. Jaarlijks trekken grote aantallen moslims uit de hele wereld naar het land voor de *hajj*, een verplichte islamitische bedevaart. Dit geeft Saoedi-Arabië een natuurlijk voordeel in de competitie om het leiderschap van de islamitische wereld. Als beschermer van de twee heiligste steden binnen de islam, Mekka en Medina, en als toezichthouder van de *Hajj* is Saoedi-Arabië immers meer dan alleen het symbolische centrum van de islamitische wereld. Religie staat dan ook centraal in het beeld, dat Saoedi-Arabië in de rest van de islamitische wereld projecteert. Terwijl Egypte en Irak vroeger hun leiderschap over

geven van alle onrust. Zo sprak Koning Abdoellah in een spaarzaam mediamoment: "There were hands that are known to you all ... behind what has happened in the Arab world, regrettably targeting Islam and the Arabs." Zie Associated Press, "Foreign hands Arab unrest," *Daily Mail*, 25 februari 2012, Voorpagina.

¹⁸² Soft power is een populair concept binnen de theorie van de internationale betrekkingen "to describe the ability to attract and co-opt rather than coerce and rather than using force or money as a means of persuasion." Het concept is afkomstig uit J. S. Nye, jr., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (New York: Basic Books, 1990) 31.

de Arabische wereld versterkte met een nationalistische, pan-Arabische boodschap, stelt Saoedi-Arabië juist zijn religieuze identiteit boven zijn seculiere, Arabische identiteit.¹⁸³ Hoewel de boodschap van Saoedi-Arabië ook pan-Arabisch van aard is wordt deze ideologie verantwoord met de *umma*, de religieuze plicht van solidariteit. Vanuit dit perspectief relateert Saoedi-Arabië zijn vele bemoeienissen met de rest van de Arabische wereld door de religieuze plicht om moslims te helpen tot norm te verheffen in zijn buitenlandse beleid.¹⁸⁴

Een belangrijke factor binnen de beeldvorming van Saoedi-Arabië is weggelegd voor het politieke huwelijk tussen de Koninklijke familie en de wahabitische geestelijkheid. Het wahabisme staat bekend als de meest strikte en pure traditie binnen de islam. De dominante positie die deze 'pure' islamitische stroming inneemt in de Saoedische samenleving versterkt de religieuze autoriteit van het land onder soennieten. Bovendien heeft het salafisme, waaraan het wahabisme is verwant, de afgelopen jaren aan politieke invloed gewonnen in de rest van de Arabische Wereld, waardoor de invloed van Saoedi-Arabië verder is toegenomen.¹⁸⁵

Olie speelt ook een belangrijke rol in de strategie van Saoedi-Arabië. De olierijkdom verschaft het land immers de materiële capaciteit om zijn religieuze ideologie te projecteren en zijn imago als leider van de Arabische wereld op te vijzelen. Saoedi-Arabië volgt verschillende strategieën om zijn reputatie binnen de Arabische wereld te vergroten. In het verleden steunde Saoedi-Arabië vooral islamitische militieën, van Tsjetsjenië tot Bosnië tot Palestina, alles om het beeld van een leidende islamitische natie, die zich betrokken voelt met alle moslims, te versterken.¹⁸⁶

Tegenwoordig lijkt Saoedi-Arabië lessen te hebben getrokken uit het *echec* met Al-Qaida, een

¹⁸³ L. Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East Politics," *The Dubai Initiative*, Working Paper Series, Nr. 5 (December 2010) 1-21: 10-11.

¹⁸⁴ Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East Politics," 10-11.

¹⁸⁵ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 35-36.

¹⁸⁶ Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East Politics," 10-11.

terroristische beweging die grotendeels vanuit Saoedi-Arabië werd gefinancierd, maar zich desondanks tegen de Saoedische staat keerde.¹⁸⁷ Nu projecteert het land voornamelijk zijn religieuze waarden in de rest van de islamitische wereld met officiële en onofficiële liefdadigheidsprojecten zoals het bouwen van moskeeën, ziekenhuizen en religieuze scholen.

Saoedi-Arabië beseft heel goed dat het zijn regionale ambities het beste kan dienen door te multilateraal te handelen via verschillende internationale instituties. Deze instituties geven de buitenlandse politiek van Saoedi-Arabië de benodigde legitimiteit. Zo gebruikt het land al jaren Arabische instituties als de Samenwerkingsraad van de Arabische Golfstaten (GCC) en de Arabische Liga, instituties die het domineert, om zijn leiderschapsrol in de regio te bevestigen. Vanuit deze instituties coördineert Saoedi-Arabië zijn voornaamste instrumenten. Vanwege de identificatie met het leiderschap van de soennitische wereld is het sjiitische Iran de natuurlijke rivaal van Saoedi-Arabië. Iran tracht al decennia om zijn eigen *brand* van de islamitische revolutie te exporteren en de status quo in de Arabische Wereld te doorbreken.¹⁸⁸ Saoedi-Arabië ziet zichzelf dan ook als een hoeder van de stabiliteit in de regio.

In principe heeft de Arabische Lente weinig veranderd aan de wijze waarop Saoedi-Arabië zijn ambities probeert te verwezenlijken. Zo leidde Saoedi-Arabië de militaire interventie van Bahrein vanuit de GCC en de isolatie van Iran's bondgenoot Syrië vanuit de Arabische Liga. Wat de dreiging van de Arabische Lente wel heeft teweeg gebracht is een nieuwe assertiviteit en zelfs agressiviteit in het beleid van Saoedi-Arabië, waarmee het land zijn positie beschermt en de regionale status quo hoopt te handhaven.

¹⁸⁷ Tussen 2003 en 2006 vocht Saoedi-Arabië binnen de eigen grenzen een gewelddadige strijd uit tegen Al-Qaida, wiens strijders het regime van de Al-Saud dynastie omver wilden werpen. Zie W. McCants, "Al Qaeda's Challenge," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 5 (2011) 20-32: 24-28.

¹⁸⁸ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 259.

Turkije

Turkije heeft ook grote ambities binnen de Arabische Wereld. Eerder in deze studie werd de economische dimensie van de Turkse 'reengagement' met de Arabische Wereld besproken. Niettemin lag er aan de koerswijziging ook een politiek aspect ten grondslag. Turkije beschouwt zichzelf als een regionale supermacht, die voor lange tijd zijn historische banden en economische, diplomatieke en politieke relaties met de regio had genegeerd.¹⁸⁹ Met een nieuw beleid, dat bekend staat als neo-Ottomaans, hoopte de APK partij van Turkije weer een toonaangevende natie binnen de islamitische wereld te maken.

Het neo-Ottomaanse karakter is voornamelijk in twee aspecten van het buitenlands beleid terug te vinden. Allereerst in de wens om een assertief buitenlands beleid te voeren. Turkije ziet zichzelf graag in het centrum van een invloedssfeer die de oude grenzen van het Byzantijnse en Ottomaanse rijk betreft. Dit is de invloedssfeer waarin Turkije toonaangevend wil zijn en een belangrijke diplomatieke, economische en politieke rol wil spelen.¹⁹⁰ Het tweede aspect uit zich in de wens om zowel het Westen als de Arabische wereld te omarmen en zichzelf te manifesteren als een onafhankelijk partij, die zich met beide kanten kan identificeren.¹⁹¹

Binnen de regionale ambities van Turkije is een belangrijke rol weggelegd voor soft power. Van opiniepeilingen tot culturele exports, zoals films en soapopera's, tot een groei in toerisme, de meeste indicatoren onderschrijven de toenemende populariteit van Turkije in de regio.¹⁹² Hoewel het historische allure en de toenemende culturele relevantie zeker een rol in dit proces

¹⁸⁹ A. Murinson, "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy," *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, Nr. 6 (November 2006), 945-964: 945-946.

¹⁹⁰ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 269-270.

¹⁹¹ Davutoglu, "Turkey's Zero Problems Foreign Policy."

¹⁹² Voor informatie groeiende culturele exports, zie Michael Kimmelman, "Turks put twists in racy soaps," *NY Times*, 18 Juni 2010. Over de groei van Arabisch toerisme, zie T. Seibert, "Turkey the cool tourist destination for Arabs," *The National*, 8 juli 2010.

spelen moet de groei van Turkse soft power toch vooral worden toegeschreven aan de aantrekkingskracht van het Turkse politiek bestel en het buitenlands beleid. Turkije is immers niet alleen een stabiele democratie, in contrast tot andere Arabische staten, maar heeft ook de nodige hard power tot zijn beschikking. Turkije bezit immers het grootste en modernste leger in de regio en is dankzij zijn sterke, diverse economie en zijn binnenlandse stabiliteit in staat om, onafhankelijk van derden, een populair pro-Arabisch buitenlands beleid te voeren. Hoewel Turkije een belangrijke partner van de Verenigde Staten is en zelfs lid van de NAVO, weigerde het bijvoorbeeld om mee te doen aan de Irak oorlog en is het, in contrast tot andere Arabische staten als Egypte, vrij om Israel te bekritisieren in internationale forums.¹⁹³ Allemaal zaken die de Turkse reputatie in de ogen van de Arabische Wereld hebben doen groeien en van premier Erdogan de populairste leider in de regio hebben gemaakt.¹⁹⁴

Toen de Arabische Lente uitbrak en de context van de Arabische Wereld veranderde, raakte Turkije echter in de knel tussen de verwachtingen, die het als een democratisch voorbeeld en voorvechter van de Arabische zaak had geschapen onder het Arabische volk en de eigen “*zero problems with neighbours*” strategie, die uitging van het voorkomen van conflicten met andere Arabische landen en grotendeels verantwoordelijk werd gehouden voor de economische groei en de groeiende invloed binnen de regio.¹⁹⁵ Vanuit dit oogpunt was het begrijpelijk dat het wat tijd kostte voordat het buitenlands beleid zich had aangepast aan de veranderde omstandigheden.

¹⁹³ R. Abouzeid, “Why Turkey's Erdogan Is Greeted like a Rock Star in Egypt,” *Time*, 13 september 2011. <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2093090,00.html>.

¹⁹⁴ S. Telhami, “2011 edition of the annual “Arab Public Opinion Survey,” *Brooking Institution*, 21 november 2011. <http://www.brookings.edu/research/reports/2011/11/21-arab-public-opinion-telhami>.

¹⁹⁵ De “zero problems with neighbours” strategie werd gekenmerkt door het promoten van vrede en stabiliteit in de regio. Zie Kemal Kirisci, “The Transformation of Turkish Foreign Policy,” *New Perspectives on Turkey*, Nr. 40 (2009) .29-57: 30.

Uiteindelijk beseftte Turkije dat het zijn regionale ambities niet diende door halsstarrig vast te blijven houden aan de “*zero problems with neighbours*” strategie. Met uitzonderingen van een aantal situaties waarbij andere belangen prevaleerde, koos het pragmatische Turkije na een korte aarzeling publiekelijk partij voor de Arabische Lente. Hoewel Turkije feitelijk weinig bijdroeg, in de zin van militaire of economische steun, wist het, gebruikmakend van een machtsvacuüm, zichzelf toch te projecteren als de voornaamste promotor van democratie in het Midden-Oosten en als drijvende kracht achter de Arabische Lente.¹⁹⁶

Turkije, voorheen een relatieve outsider, beschouwt de Arabische Lente vooral als een kans om zijn eigen positie binnen de regio te versterken. Zo probeert Turkije zichzelf naar voren te schuiven als een leider van de Arabische Wereld. Turkije bracht dit streven publiekelijk voor het voetlicht tijdens premier Erdogan’s vierdaagse bevrijdingstour in Noord Afrika. Ten overstaan van de Arabische leiders, die zich in Cairo hadden verzameld om te spreken over de uitdagingen van de Arabische Lente, riep Erdogan de andere leiders ter verantwoording, sprak hij over de noodzaak van hervormingen en schoof hij, tijdens een veel beluisterde speech, Turkije naar voren als een politiek model voor de andere Arabische landen.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Voor deze positie concurreerde Turkije voornamelijk met de Verenigde Staten en het Westen. Zie Gumuscu, “Turkey’s Reactions to the Arab Spring.”

¹⁹⁷ G. Toll, “Erdogan’s Arab Spring Tour,” *Middle East Institute*, 21 september 2011. <http://www.mei.edu/content/erdogans-arab-spring-tour>.

IV. Onderstromen van de Arabische Lente

De vijf beschreven factoren geven ons inzicht in de belangen die het buitenlands beleid van Turkije en Saoedi-Arabië vormgeven. Toch is het beeld dat deze factoren creëren op zichzelf onvoldoende om de gevoerde koers ten opzichte van de Arabische Lente succesvol te kunnen duiden en verklaren. Het is immers onmogelijk om het beleid los te zien van de bredere context waarin beide actoren opereren. Zodoende kan het beleid alleen worden verklaard wanneer het wordt bestudeerd in de bredere context waarin het werd geïmplementeerd.

A. *Het Machtsevenwicht in de Regio*

Tot deze context behoren ook de veranderingen regionale *balance of power*. Wanneer er wordt gesproken over het machtsevenwicht in het Midden-Oosten is het onmogelijk om Amerika buiten beschouwing te laten. De Verenigde Staten fungeert immers van oudsher als de belangrijkste politieke actor in de regionale politiek van het Midden-Oosten.¹⁹⁸ Amerika ontleent zijn bevoorrechte positie als regionaal hegemoon voornamelijk uit de goede relaties die het onderhoudt met belangrijke Arabische leiders. In ruil voor politieke steun belooft Amerika economische voordelen, stabiliteit tussen de naties, steun tegen lokaal terrorisme en tot zekere hoogte immuniteit voor internationale kritiek. Deze relaties vormen al decennia de hoeksteen van de Amerikaanse buitenlandse politiek in de regio.¹⁹⁹

In het verleden werd de positie van de Verenigde Staten steeds sterker. Aan het begin van de 21^e eeuw was de Amerikaanse invloed dusdanig gegroeid, dat de onderlinge verhoudingen tussen de Amerikanen en de Arabische staten fungeerden als het belangrijkste punt van verdeeldheid

¹⁹⁸ Gelvin, *The Modern Middle East*, 345-367.

¹⁹⁹ B. Lewis, "Realignement in the Middle East," *Foreign Affairs*, Vol. 71, Nr. 4 (September 1992) 99-121: 108.

tussen de naties van het Midden-Oosten.²⁰⁰ De Arabische Wereld kon dan ook worden verdeeld in voor- en tegenstanders van de Amerikaanse hegemonie. Terwijl Egypte en Saoedi-Arabië functioneerden als de belangrijkste bondgenoten van Amerika, manifesteerden twee andere regionale grootmachten, Irak en Iran, zich juist als de personificaties van het anti-amerikanisme en de belangrijkste oppositie van de Amerikaanse invloed. Zelfs de onderlinge relaties tussen de Arabische staten verliepen veelal langs deze diplomatieke lijnen, die overigens niet geheel toevallig de klassieke scheidslijnen volgden van het conflict tussen soennieten en sjiieten.²⁰¹

In de aanloop van de Arabische Lente vond echter een aantal ontwikkelingen plaats die de positie van de Amerikanen verzwakten. De Amerikanen waren in de loop der jaren nooit geliefd geweest bij het Arabische volk.²⁰² Dit was echter niets in vergelijking met de haat die de militaire bezetting van Afghanistan en Irak had opwekt. Toch viel de diplomatieke *fallout* van de bezetting in eerste instantie mee, juist omdat de Amerikaanse hegemonie leunde op onderlinge relaties met Arabische leiders. Desalniettemin leden de Amerikanen steeds meer reputatieverlies, vooral doordat ze er maar niet slaagden om de situatie in Irak en Afghanistan onder controle te krijgen. De relatie tussen Amerika en zijn Arabische bondgenoten was asymmetrisch van aard en voor een belangrijk deel gebaseerd op de perceptie van Amerikaanse militaire en economische superioriteit.²⁰³ Toen de militaire superioriteit onvoldoende bleek om zelfs maar een relatief

²⁰⁰ Hierbij moet worden opgemerkt dat een goede relatie met de Verenigde Staten indirect de verplichting oproep om relaties met Israël te onderhouden. Zie Gelvin, *The Modern Middle East*, 366-369.

²⁰¹ Het regime van Irak werd toen nog gedomineerd door soennieten. Toch had de scheidslijn ook hier invloed. Het regime van Hoessein had immers een sterk vijandsbeeld nodig om eenheid te scheppen, gezien de sektarische spanningen met de sjiitische meerderheid. Zie S. Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future* (New York: W.W. Norton & Company, 2006) 252-256.

²⁰² Hieraan hadden verschillende factoren bijgedragen., zoals de relatie met Israël, bemoeienissen met binnenlandse aangelegenheden en allianties met onpopulaire dictators. Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 14-19.

²⁰³ C. Layne, "The Waning of U.S. Hegemony, Myth or Reality? A Review Essay," *International Security*, Vol. 34, Nr. 1 (Aug. 2009) 147-172: 166.

onbelangrijk land als Afghanistan onder controle te krijgen, was het in dat opzicht logisch dat de deze relaties zouden veranderen. De economische crisis deed vervolgens de rest.²⁰⁴

President Obama erkende deze nieuwe werkelijkheid in een speech gericht aan de moslimwereld, waarin hij aangaf dat Amerika niet langer unilateraal zou optreden, maar juist zou zoeken naar consensus.²⁰⁵ Hiermee erkende hij indirect dat de oude regionale machtsstructuur met Amerika aan de top langzaamaan plaatsmaakte voor een nieuw multipolair systeem. Hierin volgde het Midden-Oosten overigens een wereldwijde trend waarbij innovaties in technologie, communicatie en handelspatronen het belang van traditionele machtsuitoefening, zowel militair als economisch, hadden verkleind, waardoor tegenwoordig zelfs relatief kleine landen als Qatar, door middel van soft power, de regionale politiek kunnen beïnvloeden.²⁰⁶

Terwijl de Amerikanen, mede onder invloed van de economische crisis, hun invloed zagen krimpen deden Turkije en Iran, twee relatieve buitenstaanders, steeds meer van zich spreken. Binnen deze context, waarin een unipolair machts patroon langzaamaan plaatsgemaakte voor een multipolair systeem, weliswaar nog steeds gedomineerd door de Verenigde Staten, vond de Arabische Lente plaats.²⁰⁷

B. Turkije, Held van de Revolutie?

In de Verenigde Staten woedde er in de aanloop naar de Arabische Lente een hevige discussie over de vraag wie Turkije had verloren voor het Westen.²⁰⁸ Het zogenaamde *who lost Turkey?* debat was voornamelijk geïnspireerd door de toenemende verwijdering tussen de buitenlandse

²⁰⁴ Amerika had niet langer meer de financiële middelen om zijn interventionistische politiek te kunnen blijven bedrijven. Zie Layne, "The Waning of U.S. Hegemony, Myth or Reality?" 151-152.

²⁰⁵ Obama, "Remarks by the President on a New Beginning."

²⁰⁶ Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East Politics," 7 en 20.

²⁰⁷ Layne, "The Waning of U.S. Hegemony, Myth or Reality?" 149-150.

²⁰⁸ G. Todd, "Losing Turkey? Why Turkey's Foreign Policy is Changing and What it Means for the West," *Lowy Institute for International Policy*, 22 november 2010, 1-6: 1-6. <http://www.lowyinstitute.org/publications/losing-turkey-why-turkeys-foreign-policy-changing-and-what-it-means-west>.

politiek van Turkije en die van de Amerikanen.²⁰⁹ In het bijzonder met betrekking tot Israël.

Deze discussie kwam na afloop van de Gazavloot crisis tot een hoogtepunt.²¹⁰ De Turkse benadering van deze crisis week immers opzichtig af van de lijn van Washington. Velen waren dan ook bezorgd dat de koerswijzigingen die Turkije onder de islamitische AKP partij had gemaakt een symptoom waren van de toenemende islamisering van de Turkse samenleving en vreesden dat het Westen de Turken als strategische partner zou verliezen.²¹¹

Achteraf bleken deze conclusies overdreven. De Turkse politiek was zeker niet ten prooi gevallen aan islamitisch extremisme.²¹² De nieuwe pro-Arabische koers van Turkije was juist geïnspireerd geweest door pragmatische overwegingen, waarbij economische motieven een hoofdrol speelden.²¹³ Dankzij deze nieuwe koers had Turkije veel *goodwill* opgebouwd en was in het decennium voorafgaand aan de Arabische Lente een steeds belangrijkere rol gaan spelen in de regionale politiek. Ook was Turkije zowel economisch als politiek steeds meer verweven geraakt met de Arabische Wereld.

²⁰⁹ Het *who lost Turkey?* debat was in zekere zin gemodelleerd naar het *who lost China?* debat van de jaren '50 van de vorige eeuw. Een debat dat betrekking had tot de schuldvraag voor de machtsovername van communisten in China. Toen hadden de communisten en hun sympathisanten het gedaan. Nu zou er sprake zijn van een *islamic turn* die goede relaties met Turkije bemoeilijkte. Het is dan ook licht ironisch dat dit debat, net als zijn voorganger in 1949 grotendeels ongefundeerd bleek en voornamelijk was geïnformeerd irreele angsten voor 'gevaarlijke ideologieën' en nieuwe conflicten.

²¹⁰ De Gaza Vloot crisis ontstond op 31 mei 2010 toen een scheepskonvooi voor Gaza in internationale wateren in de Middellandse Zee werd onderschept door Israëliëse militairen, omwille van de blokkade van de Gazastrook. Hierbij kwamen negen Turkse activisten om het leven. Het incident creëerde een grote diplomatieke rel tussen Turkije en Israël, omdat Turkije excuses eiste en Israël weigerde schuld te bekennen. De rel zou maandenlang voortduren en staat nog altijd een normalisering van de betrekkingen tussen de twee in de weg.

²¹¹ Zo suggereerde de bekende columnist en auteur Thomas Friedman dat het islamitische regime van Turkije zich niet langer richtte op het lidmaatschap van de Europese Unie, maar op lidmaatschap van het Hamas-Hezbollah-Iran verzetfront tegen Israël. Zie T. Friedman, "Letters from Israel," *New York Times*, 15 juni 2010.

²¹² S.F. Larrabee, "Turkey Rediscovered the Middle East," *Foreign Affairs*, Vol. 86, Nr. 4 (2007) 103-114: 103.

²¹³ Habibi en Walker, "What Is Driving Turkey's Reengagement with the Arab World? 6-7.

Conflicterende Belangen

Toen de Arabische Lente uitbrak werd Turkije geconfronteerd met een duivels dilemma. Aan de ene kant had Turkije veel te danken gehad aan de “*zero problems with neighbours*” strategie in termen van stabiliteit en economische groei. Aan de andere kant had Turkije zichzelf jarenlang binnen de Arabische Wereld gepromoot als een succesvolle democratie. Opstandelingen van Tunesië tot aan Bahrein roemden Turkije vanwege het economische succes en de democratische traditie.²¹⁴ De verwachtingen onder de opstandelingen voor Turkse steun waren dan ook torenhoog. Ook in het Westen roemde men Turkije als een voorbeeld voor de opstandelingen en sprak men de hoop uit dat Turkije een leidende rol zou spelen in de transformatie van de regio.²¹⁵ Voor het gemak was men de discussie over de islamisering van Turkije even vergeten. Het Turkse volk sprak zich ook duidelijk uit voor de Arabische Lente. Het debat over Turkije, en de wijze waarop het land tot voorbeeld kon dienen voor de regio, vervulde de gemiddelde Turk met trots en men wilde dan ook niets liever dan hun Arabische broeders helpen in hun vrijheidstrijd.²¹⁶

Daarentegen lag het voor de hand dat het promoten van democratische hervormingen en het steunen van opstandelingen Turkije in conflict kon brengen met andere Arabische staten. Dit zou ten koste kunnen gaan van de stabiliteit van het land en van de felbegeerde economische groei, die namelijk de graadmeter was geweest voor de herverkiezing van premier Erdogan en zijn

²¹⁴ V. Nasr, “Unrest in Syria Tests Turkey's Role as Regional Power,” *Bloomberg View*, 13 juli 2011.

<http://www.bloomberg.com/news/2011-07-13/unrest-in-syria-tests-turkey-s-role-as-regional-power-veli-nasr.html>.

²¹⁵ E. Alessandri en J.W. Walker, “Turkey's Emergence as a Middle Eastern Stakeholder and What this Means for the West,” *German Marshall Fund*, Policy Brief on Turkey, 10 oktober 2011, 1-4: 1-4.

http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Alessandri_Walker_MEStakeholder_Oct11.pdf.

²¹⁶ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 270.

APK-partij.²¹⁷ Toch leken normatieve belangen uiteindelijk te prevaleren boven economische gewin. Erdogan was immers de eerste belangrijke leider die Mubarak publiekelijk opriep tot opstappen. Hierbij was hij zelfs de Amerikaanse president Obama te vlug af.²¹⁸

Toch moet deze beslissing worden genuanceerd. Egypte is immers een traditionele rivaal van Turkije.²¹⁹ Voor de aanvang van de Arabische Lente verkeerden de landen in een competitie om het leiderschap van de Arabische Wereld. Turkije had bovendien weinig economische belang bij het aanblijven van Mubarak.²²⁰ Vanuit Turks opzicht kwam de Arabische Lente in Egypte dan ook als een geschenk uit de hemel. Turkije was razend populair in de straten van Cairo. Een machtswisseling in Egypte zou de Turkse positie zeker versterken. Achteraf lijkt deze voorspelling grotendeels te zijn uitgekomen. Tijdens zijn tour langs Egypte werd Erdogan uitgebreid gefêteerd door het Egyptische volk. Sindsdien is er, zowel politiek als economisch, sprake van toegenomen coöperatie tussen de twee landen.²²¹

Met betrekking tot Libië liet Turkije een hele andere kant van zichzelf zien. Eerder in deze studie werd beschreven hoezeer Turkije vanuit economisch opzicht belang had bij het aanblijven van het regime van Qadhafi. Vanuit dit perspectief was het niet verrassend, dat Turkije in relatie tot Libië een andere koers zou varen. Ondanks dat het vreedzame protest in Libië op bloedige wijze was neergeslagen en er een ware burgeroorlog was uitgebroken, hield Turkije zich lange tijd op

²¹⁷ Volgens de meeste analisten was de derde overwinning op rij van de APK grotendeels te danken aan het economische succes van Turkije. Zie R. Foroohar en P. Turgut, "Turkey's Man of The People," *Time Magazine*, Vol. 177, Nr. 26 (2011) 36-40: 37.

²¹⁸ T. Carothers en R. Youngs, "Looking for Help: Will Rising Democracies Become International Democracy Supporters?" *Carnegie Endowment, Democracy and Rule of Law*, Juli 2011. http://carnegieendowment.org/files/Rising_democracies_final.pdf.

²¹⁹ Tocci, "Turkey and the Arab Spring."

²²⁰ Tocci, "Turkey and the Arab Spring."

²²¹ De groeiende coöperatie tussen de twee landen wordt o.a. gereflecteerd in een toename van Turkse investeringen in Egypte van 3,7 naar meer dan 10 miljard dollars. I. Turan, "Turkey and the Mediterranean: Balancing Geopolitics and Geo-Economics" *German Marshall Funds, Policy Brief, Mediterranean Policy Program—Series on the Region and the Economic Crisis* (2011) 1-6: 3-4. http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files/mf/turan_geoeconomics_sept111.pdf.

de vlakte. Het regime van Qadhafi werd zelfs in internationale fora verdedigd. Pas toen duidelijk werd dat de Libische regering geen internationale legitimiteit meer genoot, herzag Turkije zijn beleid.²²² Nog geen twee weken nadat Erdogan stellig had verklaart dat een NAVO-interventie onder alle omstandigheden onacceptabel was, sloot de Turkse regering zich aan bij het groeiende koor dat riep om het aftreden van Qadhafi.²²³ Uiteindelijk zou Turkije zelfs de NAVO-interventie in Libië steunen, al bleef de Turkse inbreng opvallend beperkt.²²⁴

Op het eerste gezicht lijkt deze abrupte koerswijziging opvallend. Wanneer men de Turkse opstelling jegens de Arabische Lente echter beter bestudeerd wordt de rode draad in het Turkse beleid al snel duidelijk. Aan het begin van de opstand in Libië had Turkije nog veel belang bij het aanblijven van Qadhafi. Dit verklaart dan ook waarom Turkije Qadhafi bleef steunen. Na verloop van tijd werd echter duidelijk dat het regime van Qadhafi zijn langste tijd had gehad en een nieuw Libië zou ontstaan. Hierdoor verschoof het Turkse belang en was het niet langer pragmatisch om Qadhafi te blijven steunen.

Ook in relatie tot de opstand in Bahrein bleken andere belangen te prevaleren boven de normatieve steun voor de Arabische Lente. Hoewel Turkije voorzichtig aangaf hervormingen te verwelkomen, verdedigde de Turkse minister van Buitenlandse Zaken tegelijkertijd het recht van Saoedi-Arabië om militair in te grijpen.²²⁵ Uiteindelijk kwam Turkije niet veel verder dan een algemene oproep aan alle partijen om het geweld te staken en naar dialoog te zoeken. Al kan

²²² Turkije erkende de Nationale Overgangsraad pas op 5 juli 2011 als de legitieme representatie van het Libische volk. Turkije volgde hierbij op ruime afstand van Frankrijk, dat de Nationale Overgangsraad al op 10 maart 2011 had erkend, en een groot aantal andere Europese en Arabische landen.

²²³ Pas op 3 mei 2012 riep Turkije officieel Qadhafi op om aftreden. Voorheen het land alleen opgeroepen tot een wapenstilstand en onderhandelingen. Zie Tocci, "Turkey and the Arab Spring."

²²⁴ De Turkse bijdrage was zo miniem, slechts enkele schepen en vliegtuigen voor de vlootblokkade, dat met name de Verenigde Staten veel kritiek had. Zo bleek de bijdrage van relatief kleine landen als Noorwegen en Denemarken vele malen. Zie I. Traynor, "Libya campaign will falter without more help, Nato bystanders warned," *The Guardian*, 11 juni 2011, World News.

²²⁵ Nameless, "Turkey steps up diplomacy to contain Bahrain crisis."

men in het geval van Bahrein wel ter verdediging aanvoeren, dat ook andere partijen, zoals de Amerikanen, het vanwege politieke gevoeligheden lieten afweten.

Met betrekking tot de problematiek in Syrië was er sprake van een duidelijk gat tussen retoriek en daad. Dankzij de goede relaties die Turkije met buurland Syrië onderhield hadden velen verwacht dat Turkije een doorslaggevende rol zou spelen in de plaatselijke transitie. Turkije prefereerde echter graduele hervormingen in Syrië. De Turkse regering realiseerde zich immers dat het stoppen van de bilaterale handel als gevolg van instabiliteit miljarden dollars zou kunnen kosten. Bovendien kon een opstand leiden tot een serieuze vluchtelingen crisis. Misschien zelfs wel een regelrechte burgeroorlog.²²⁶ Omwille van de nationale stabiliteit stelde Turkije zich voorzichtig op en gaf het aan te willen bemiddelen tussen de Syrische oppositie en Assad. Turkije liet dan ook lange tijd na om het regime van president Assad publiekelijk te veroordelen.

Pas op 10 juni, toen de onderhandelingen hadden gefaald en al meer dan tweeduizend mensen hun leven hadden verloren, besloot Turkije om het regime van Syrië publiekelijk te veroordelen.²²⁷ Een week later koos Turkije dan eindelijk openlijk partij voor de opstandelingen. Niettemin bleef serieuze hulp uit. Erdogan bekritiseerde weliswaar het Syrische regime met grote regelmaat en dreigde zelfs even met een unilaterale interventie, maar uiteindelijk bleef alles beperkt tot retoriek.²²⁸ Zelfs het plan van Saoedi-Arabië en Qatar om de opstandelingen te

²²⁶ Turkije vreest dat de opstand kan uitgroeien tot een breder sektarisch conflict, dat ook andere landen zou kunnen betrekken. Ook vreest Turkije dat de Koerdische guerrilla's gebruik zouden maken van de instabiliteit aan de grens. Zie V. Nasr "If the Arab Spring Turns Ugly," *NY Times*, 27 august 2011, The Opinion Pages.

²²⁷ Toen de onderhandelingen bleken te falen riep Erdogan Assad openlijk op tot hervormingen die de rust zouden herstellen, waarbij de toon een stuk harder was geworden, omdat Assad had na gelaten om concrete stappen naar liberalisatie te zetten.

²²⁸ Volgens Erdogan lagen alle opties op tafel en werd vooral de unilaterale implementatie van een bufferzone in Syrië serieus overwogen. Zie D. Bilefsky, "Despite Bold Talk on Syria, Turkey Sees Limits of Its Power," *NY Times*, 16 maart 2012, Europe.

bewapenen vond Turkije te controversieel.²²⁹ Recentelijk, heeft Ankara zijn zinnen gezet op een multilaterale samenwerking met de Arabische Liga en de V.N. om gezamenlijk tot een oplossing te komen. Erdogan heeft zelfs aangegeven de leden van de VN-veiligheidsraad persoonlijk verantwoordelijk te houden voor “het bloed van de martelaren” in Syrië vanwege hun falen om tot overeenstemming te komen over een eventuele oplossing.²³⁰

Achteraf kan worden vastgesteld dat Turkije relatief weinig heeft gedaan om de Arabische Lente actief te bevorderen. Dit is echter goed te verklaren. De spreiding van democratie had nooit een belangrijke plaats op de agenda van Turkije ingenomen. Economische integratie had altijd de voorkeur genoten. De promotie van het democratische gedachtegoed was slechts een bijzaak, hoogstens een instrument om aan populariteit te winnen. Pas toen de Arabische Lente uitbrak en succesvol bleek herzag Turkije zijn strategie en begon het verschillende facties te steunen die in de regio voor democratie streden. De inhoud van deze steun verschilde echter van land tot land en bleef afhankelijk van het Turkse belang.²³¹ Turkije gaf opvallend snel steun aan de populaire opstanden in Tunesië en Egypte. Landen waar de economische belangen relatief klein waren. In Libië en Syrië waar de Turkse economische belangen wel substantieel waren prefereerde Turkije daarentegen stabiliteit en stelde het zich afwachtend op.²³² Ten opzichte van de opstand in Bahrein hield Turkije zich zelfs volledig op de vlakte. Zelfs de retoriek die Erdogan in andere

²²⁹ Zover ik heb kunnen nagaan heeft Turkije geen enkele betrokkenheid getoond bij het bewapenen van de opstandelingen. Terwijl Saoedi-Arabië en Qatar openlijk toegeven dat ze unilateraal wapens sturen beweert Ankara vooralsnog naar multilaterale oplossingen te zoeken

²³⁰ Om een beeld te geven van de emotionele retoriek die Erdogan ten opzichte van Rusland en China voert een aantal voorbeelden uit speeches gehouden door Erdogan. Zo beweert hij dat, “The UN Security Council has given indirect support to the oppressor” en dat “Russia and China have blood on their hands for vetoing it as more members of the opposition are killed.” Zie o.a. E. Uslu, “Erdogan slams Security Council naysayers on Syria,” *Today's Zaman*, 3 april 2012. en Erdogan: Houla massacre tore my heart out,” *TRT*, 30 mei 2012.

<http://www.trtturkence.com/trtworld/en/newsDetail.aspx?HaberKodu=7e480cf2-ebba-458e-90c4-3d16d8d5fb9f>.

²³¹ Gumuscu, “Turkey's Reactions to the Arab Spring.”

²³² J. Shencker, “Turkey's PM rallies Arab world in Cairo with call for UN to recognise Palestine,” *The Guardian*, 13 september 2011, World News.

gevallen zo liberaal tentoonspreidde bleef met betrekking tot Bahrein achterwege uit vrees om Saoedi-Arabië voor het hoofd te stoten.

De opstelling van Turkije verschilde niet alleen van land tot land. Zelfs het beleid dat Turkije ten opzichte van individuele staten voerden bleek onder hevig aan veranderingen al naar gelang het Turkse belang het beste gediend kon worden. Zo wijzigde Turkije zijn beleid ten opzichte van Tunesië en Libië abrupt om het beter in overeenstemming te brengen met het Turkse belang.²³³ Uiteindelijk moet men dan ook concluderen dat het eigen belang de rode draad is in de Turkse opstelling jegens de Arabische Lente. Deze analyse laat immers zien dat Turkije pragmatisme en instrumentalisme preferereert boven een principiële buitenlandse politiek.

Turkije als Model en Inspiratie

Op het eerste gezicht lijken deze conclusies opvallend. Turkije wordt zowel binnen als buiten de Arabische Wereld op handen gedragen vanwege zijn rol tijdens de Arabische Lente. Premier Erdogan wordt zelfs geroemd als een held van de revolutie.²³⁴ Uit deze analyse blijkt echter dat de Turkse bijdrage grotendeels beperkt is gebleven tot passieve retoriek. En dat de actieve inbreng van de Europese Unie en de Verenigde Staten feitelijk groter was. Zelfs de inbreng van het autocratische ministaatje Qatar lijkt in sommige opzichten groter te zijn geweest dan die van Turkije.²³⁵ Niettemin heeft Erdogan Turkije, ondanks al deze tekortkomingen, toch naar het centrum van de Arabische Lente weten te brengen.

²³³ Terwijl een NAVO-interventie in eerste instantie onacceptabel was, bleek het twee weken later opeens de enige manier om Libië te redden. In de tussentijd had Turkije zich immers gerealiseerd dat de Turkse belangen het beste konden worden gediend door de steun voor het regime van Qadhafi in te trekken. Zie Gumuscu, "Turkey's Reactions to the Arab Spring."

²³⁴ Telhami, "2011 edition of the annual "Arab Public Opinion Survey."

²³⁵ De inbreng van Qatar in Libië was relatief groot met o.a. acht vliegtuigen en een onbekend aantal *special forces* voor de training van de rebellen. Ook bewapend Qatar het Vrije Syrische Leger en speelde Qatar d.m.v. de Qatarese satellietzender Al Jazeera een essentiële rol ten gunste van de Arabische Lente in Noord Afrika.

Om te kunnen begrijpen hoe Erdogan dit heeft weten te bewerkstelligen, moet men zich realiseren wat Turkije betekende voor de Arabische Lente. Turkije was zeker niet de principiële aanjager van de Arabische Lente, zoals de Verenigde Staten in het verleden dacht te zijn. Turkije was allereerst een inspiratie voor de revoluties. Turkije is immers een succesvolle democratie waar men erin geslaagd is om het inherente islamisme van de bevolking te verzoenen met een seculiere staat. Bovendien dient de APK als een voorbeeld voor een islamitische partij met een democratische identiteit, terwijl het Turkse leger geroemd wordt als een apolitieke krijgsmacht die succesvol de voorwaarden voor een democratische staat heeft geschapen. Ook bewonderen opstandelingen over de gehele Arabische wereld de rijzende ster van Turkije in de internationale gemeenschap. In contrast tot andere Arabische staten blijkt Turkije zelfs zo succesvol dat het zich kan veroorloven om een onafhankelijke, pro-Arabische koers te varen.²³⁶ Kortom, Turkije heeft een balans gevonden, die de meeste Arabieren ook voor hun eigen land zouden willen.

Vanwege deze status als een succesvolle islamitische democratie had Turkije, als enige land uit de regio, het krediet om het succes van de Arabische Lente op te eisen. De actieve inbreng van Turkije was dan wel klein gebleven, maar het land had wel steeds het geweld veroordeeld, gepleit voor democratische hervormingen en morele steun geboden.²³⁷ In sommige gevallen had Turkije zelfs leiders opgeroepen om af te treden wat een zeldzaamheid is in de Arabische wereld, waar het soevereiniteitsbeginsel hoog in het vaandel staat. Bovendien sprak Turkije zich stelselmatig uit tegen het imperialisme van het Westen en benadrukte het belang van islamitische solidariteit

²³⁶ Deze relatieve onafhankelijkheid komt vooral naar voren in de relaties met Israël. De meeste Arabische staten met een goede relatie met de Verenigde Staten kunnen zich door deze betrekkingen moeilijk uitspreken tegen Israël. Zo wordt Egypte vanwege zijn banden met Amerika en de financiële steun, die het land jaarlijks ontvangt, verplicht gesteld om zich ten opzichte van Israël terughoudend op te stellen. Ook landen als Jordanië en Saoedi-Arabië hebben hiermee te maken. Turkije is daarentegen vrij van dergelijke verplichtingen en daarom in staat om ten opzichte van Israël een onafhankelijke koers te varen. Sommige beweren zelfs dat Turkije de Gazavloot crisis bewust heeft gebruikt om zijn populariteit in de Arabische wereld met agressieve retoriek richting Israël te vergroten. Zie Shencker, "Turkey's PM rallies Arab world in Cairo with call for UN to recognise Palestine."

²³⁷ N. Tocci, "Turkey and the Arab Spring."

en de soevereiniteit van het volk.²³⁸ Gezamenlijk vormden deze concepten een emotioneel discours dat resoneert onder het Arabische volk. Hoewel Turkije uit pragmatische overwegingen het conflict met Saoedi-Arabië en Iran uit de weg ging, heeft het zich op deze wijze toch het morele kompas van de regio getoond.

Afsluitend kan worden geconcludeerd dat Turkije de Arabische Lente vooral heeft gebruikt als een kans om de eigen positie binnen de regio te versterken. Pragmatisme en instrumentalisme voerden dan ook de boventoon in het buitenlands beleid. Als het beleid dan de normatieve belangen van Turkije diende des te beter. Desondanks zal Turkije de geschiedenis ingaan als een positieve invloed op de Arabische Lente. Al deze kanttekeningen zullen daar geen verandering in kunnen brengen.

C. Saoedi-Arabië als Leider van de Contrarevolutie

Zowel in de media als binnen het academisch debat werd Saoedi-Arabië al snel de leiderschapsrol van de contrarevolutie toegedicht. In navolging van Rusland in 1830 en opnieuw in 1848 zou Saoedi-Arabië, uit angst voor een binnenlandse revolutie, alle conservatieve en reactionaire krachten uit de regio onder zijn leiderschap hebben verenigd om een succesvolle campagne tegen de Arabische Lente te voeren.²³⁹ Volgens deze studie mist dit beeld echter nuance en was de situatie in werkelijkheid een stuk complexer.

Eerste Fase

Eerder in deze studie werd beschreven hoe de angst regeerde na de val van Mubarak. Tunesië was op zichzelf een incident. De val van Mubarak wees echter op een gevaarlijke trend. Men

²³⁸ Door middel van een zeer emotioneel discours gebouwd rond noties van islamitische solidariteit en de soevereiniteit van het volk, lijkt Turkije de competitie voor het leiderschap van de Arabische Lente van het Westen te hebben gewonnen. Een strijd die het Westen eigenlijk nooit had kunnen winnen vanwege het imperialistische verleden, religieuze verschillen, de Palestijnse problematiek en de status als buitenstaander.

²³⁹ B. Haykel, "Saudi Arabia vs. the Arab Spring."

vreesde met recht dat het succes van de Arabische Lente kon dienen als inspiratie voor de burgers van Saoedi-Arabië. Op deze wijze zou de Arabische Lente zelfs de binnenlandse stabiliteit van Saoedi-Arabië kunnen bedreigen. Bovendien zou een succesvolle transitie naar democratie in Egypte een belangrijk precedent kunnen scheppen in een regio waar democratie nog niet de norm was.²⁴⁰

Ook vanuit militair en strategisch opzicht was de val van Mubarak een zware klap. Mubarak had zich in de loop der jaren een loyale en betrouwbare bondgenoot getoond. Niet alleen in de strijd tegen Al-Qaida, maar vooral ook in het conflict met Iran, dat al jarenlang het buitenlands beleid van Saoedi-Arabië domineerde. Desalniettemin was het verlies van deze belangrijke bondgenoot nog niet eens de grootste schok. De echte schok was het ‘verraad’ van de Verenigde Staten. De Amerikanen waren al decennialang de belangrijkste strategische partner van het Saoedische koningshuis.²⁴¹ De nieuwe Amerikaanse president Obama leek echter geen besef te hebben van het gevaar dat de Arabische Lente opleverde voor de regionale stabiliteit en wat voor ruimte het liet voor Iran om zijn invloed uit te breiden.²⁴² Door de Amerikaanse hegemonie in de regio te steunen dacht Saoedi-Arabië zich verzekerd te weten van onvoorwaardelijke Amerikaanse steun.

²⁴⁰ Libanon, Irak en de Palestijnse Autoriteit hadden weliswaar een democratisch gekozen regering, maar de democratie in deze landen was nog verre van perfect. Bovendien zijn Libanon en de Palestijnse Autoriteit relatief kleine landen en was de transitie in Irak van buitenaf opgelegd. In Egypte is echter een kwart van alle Arabieren woonachtig. Bovendien wordt Egypte door velen beschouwd als het hart van de Arabische wereld. Een democratische transitie in een toonaangevend land als Egypte zou pas echt een sterk precedent scheppen en misschien zelfs wel een nieuwe norm stellen.

²⁴¹ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 159.

²⁴² Zo vertelde koning Abdullah het volgende in een van zijn schaarse publieke reacties op de Arabische Lente “There were hands that are known to you all ... behind what has happened in the Arab world, regrettably targeting Islam and the Arabs,” zie Associated Press, “Foreign hands Arab unrest.”

De Amerikaanse bereidheid om Mubarak vanuit een normatief principe te laten vallen had Saoedi-Arabië dan ook verrast en beloofde bovendien weinig goeds voor de toekomst.²⁴³

Dit is het perspectief waarvanuit men Saoedi-Arabië tijdens de eerste fase van de Arabische Lente moet bestuderen. Saoedi-Arabië kon niet langer vertrouwen op de Verenigde Staten om haar belangen te verdedigen en de status quo te beschermen. Vandaar dat de koning, met het oog op zowel de binnenlandse als de regionale stabiliteit, besloot om het heft in eigen handen te nemen. Hierin gefaciliteerd door de wetenschap dat Amerika, verzwakt als het was door militaire tegenslagen en de wereldwijde economische crisis, wel de andere kant op moest kijken, omdat het op zowel economisch als strategisch gebied teveel te verliezen had om de relaties met Saoedi-Arabië op het spel te zetten.²⁴⁴

De Saoedische campagne tegen de Arabische Lente ging voorzichtig van start met het besluit om de Tunesische ex-president Ben Ali asiel te verlenen.²⁴⁵ In relatie tot de opstand in Egypte vervolgde het land deze koers en deed het zijn uiterste best om Mubarak met economische en diplomatieke steun in het zadel te houden, om zo een domino-effect te voorkomen.²⁴⁶ Toen deze pogingen bleken te falen, concludeerde de koning dat zijn eigen regering, zonder onvoorwaardelijke steun van de Amerikanen, weleens in zijn voortbestaan bedreigd kon worden. Als reactie besloot Saoedi-Arabië een tegenwicht te vormen voor de langlopende strategische relatie met de Verenigde Staten en zodoende werden er diplomaten op pad gestuurd om een

²⁴³ Mubarak had zich, net als Saoedi-Arabië, decennialang een loyale bondgenoot van de Verenigde Staten. Koning Abdullah vreesde dan ook dat de Amerikanen ook hem zouden laten vallen wanneer hij zichzelf mogelijkwerwijs onder vergelijkbare interne en externe druk zou bevinden

²⁴⁴ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 167.

²⁴⁵ Ondanks grote internationale kritiek verleende Saoedi-Arabië Ben Ali asiel en weigert het hem uit te leveren. Aangezien de politieke denkbeelden van de seculiere Ben Ali fundamenteel verschillen van die van de Saoedische koning, lijkt deze stap vooral te zijn gemotiveerd door de hoop om te voorkomen dat het berechten van Arabische dictators ooit de norm kan worden. Bradley, "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring."

²⁴⁶ Jones, "Saudi Arabia's Regional Reaction," 39-41.

conservatieve alliantie te zoeken tegen de Arabische Lente en steun te werven voor de eigen contrarevolutie.²⁴⁷

In februari 2011 bereikte de Arabische Lente het Arabische schiereiland en kregen verschillende golfstaten te maken met opstanden. De opstand in Bahrein was echter het meest zorgwekkend, omdat het voornamelijk sjiieten waren die in opstand kwamen tegen de onderdrukking van hun soennitische koning. Vanuit het perspectief van Saoedi-Arabië betekende dit een sjiitische uitdaging van soennitische suprematie. Aangezien de Koninklijke familie niet differentieert tussen sjiieten en aartsvijand Iran was dit een uitdaging die niet onbeantwoord kon blijven.²⁴⁸

Om een mogelijk compromis dat aanstaande leek te voorkomen besloot Saoedi-Arabië om onder de vlag van de GCC militair te interveniëren om zo de sjiitische opstand de kop in te drukken, waarmee de contrarevolutie definitief van start was gegaan.²⁴⁹

Na het succes van de militaire interventie in Bahrein begon Saoedi-Arabië ook op andere plaatsen in de Arabische wereld campagne te voeren tegen de Arabische Lente. Het belang van deze campagne werd door Koning Abdullah, in een van zijn schaarse publieke reacties, benadrukt door Iran verantwoordelijk te stellen voor de onrust.²⁵⁰ Aangezien Saoedi-Arabië in eigen land een serieuze opstand had voorkomen met een combinatie van economische compensatie en repressie, hoopte het verdere revoluties te voorkomen door andere conservatieve

²⁴⁷ Om een tegengewicht te vormen voor de strategische relatie met Amerika, stuurde de Saoedische koning na de val van Mubarak zijn belangrijkste adviseur op het gebied van buitenlandse zaken, prins Sandar, naar China en Pakistan om daar met grote contracten de onderlinge relaties aan te halen en steun te vergaren. Tegelijkertijd werd intensief samengewerkt met de andere golfstaten. Een samenwerking die tot uiting kwam in de interventie in Bahrein. Zie M. Kamrava, "The Arab Spring And The Saudi-Led Counterrevolution," *Orbis*, Vol. 56, Nr. 1 (Winter 2012) 96-104: 98-99.

²⁴⁸ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 161.

²⁴⁹ Kamrava, "The Arab Spring And The Saudi-Led Counterrevolution," 99.

²⁵⁰ Associated Press, "Foreign hands Arab unrest."

landen uit de regio in staat te stellen om dit voorbeeld te volgen. Om deze reden stelde Saoedi-Arabië grote bedragen beschikbaar aan landen als Bahrein, Oman en Jordanië.²⁵¹

Vanuit dit perspectief was de perceptie van Saoedi-Arabië als leider van de contrarevolutie geboren en werd het land al snel vergeleken met de rol die Rusland in een ver verleden had vervuld.²⁵² Uiteindelijk kan men vaststellen, dat deze vergelijking gedurende de eerste fase van de Arabische Lente opgaat. Saoedi-Arabië had immers getracht om met financiële, diplomatieke en militaire steun de zittende macht te beschermen tegen de dynamiek van de Arabische lente. Toch schiet de vergelijking uiteindelijk tekort, omdat Saoedi-Arabië gedurende de tweede fase van de Arabische Lente een heel ander gezicht liet zien.

Tweede fase

Gedurende de eerste fase van de Arabische Lente was de angst voor een revolutie in eigen land de belangrijkste determinant binnen de besluitvorming van Saoedi-Arabië. Niettemin speelde de machtsstrijd met Iran ook toen al een belangrijke rol. Saoedi-Arabië vreesde immers dat de regionale instabiliteit Iran ten goede kon komen. Een gedachte die was onderstreept door de val van Mubarak en de onrust in Bahrein. Toch stond angst voor de binnenlandse stabiliteit voorop. Als leider van de contrarevolutie wist Saoedi-Arabië de conservatieve krachten in het Midden-Oosten onder zijn leiding te verenigen. Zo zette Saoedi-Arabië oude rivaliteiten op zij en werden de politieke banden tussen de golfstaten aangehaald.²⁵³ Bovendien werden Jordanië en Marokko

²⁵¹ Bradley, "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring."

²⁵² Rusland stond in de eerste helft van de 19e eeuw bekend als de politie agent van Europa en de beschermheer van de status quo. Zo zag Rusland er op toe dat de *balance of power*, die was gecreëerd met het Verdrag van Wenen (1815), werd gehandhaafd. In deze rol beschermde Rusland de legitimiteit van de heersende elite en werden verschillende revoluties, onder andere in het Habsburgse Rijk en in Polen, neergeslagen. In dit verband is er dus een zekere parallel te vinden met de rol die Saoedi-Arabië tijdens de Arabische Lente vervulde.

²⁵³ De pogingen van Saoedi-Arabië om met het oog op de Arabische Lente de banden met de andere monarchen uit de regio aan te halen werden bemoeilijkt door oude rivaliteiten en geschillen over de te nemen richting. Zo gaat de

uitgenodigd om zich aan te sluiten bij de GCC. De alliantie die Saoedi-Arabië tegen de Arabische Lente had gecreëerd bleek succesvol en verdere revoluties werden binnen de eigen invloedssfeer voorkomen.²⁵⁴

Desondanks loopt de vergelijking met Rusland mank. Nadat Rusland de status quo in ere had hersteld trok het land zich terug binnen aan zijn eigen grenzen. Tot dusverre lijkt Saoedi-Arabië deze intentie niet te hebben. Saoedi-Arabië had zijn alliantie gecreëerd als een reactie op de Arabische Lente en het “verraad” van Amerika.²⁵⁵ Niettemin had het land de Arabische Lente ook gebruikt als een kans om zijn leiderschap over de conservatieve soennitische landen te bevestigen. Tijdens de eerste fase van de Arabische Lente trad de GCC onder leiding van Saoedi-Arabië eensgezind op als nooit tevoren. Binnen het buitenlands beleid hadden de regionale ambities van Saoedi-Arabië altijd al een belangrijke rol gespeeld. Toen na enkele maanden duidelijk werd dat de Arabische Lente, na een spectaculaire begin, zijn momentum had verloren en niet langer een serieuze bedreiging vormde voor het voortbestaan van Saoedi-Arabië, werd het langzaam aan duidelijk dat de prioriteiten verschoven.²⁵⁶

Terwijl de angst voor een binnenlandse revolutie de eerste fase van de Arabische Lente domineerde, is de machtsstrijd met Iran de belangrijkste determinant in de tweede fase. Deze nieuwe fase ging van start na de succesvolle interventie in Bahrein. Nadien trad de rivaliteit met Iran steeds meer op de voorgrond. Vanaf deze periode kan Saoedi-Arabië dan ook niet langer worden bestempeld als de leider van de contrarevolutie.

vijandschap met de Hashemitische dynastie van Jordanië terug tot de 18^e eeuw, wordt het GCC-leiderschap van Saoedi-Arabië al jaren betwist door Qatar en Koeweit, onderhoudt Oman tot aan de dag van vandaag vriendelijke relaties met Iran, terwijl de eenheid binnen de Verenigde Arabische Emiraten al sinds de oprichting ver te zoeken is. Zie Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 161-162.

²⁵⁴ Kamrava, “The Arab Spring And The Saudi-Led Counterrevolution,” 103-104.

²⁵⁵ Bradley, “Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring.”

²⁵⁶ M. Ayoub, “Assessing the Arab Spring in its second year,” *Foreign Policy*, April 6, 2012.

http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2012/04/06/assessing_the_arab_spring_in_its_second_year.

Gedurende de tweede fase van de Arabische Lente concentreerde Saoedi-Arabië zich vooral op de problematiek in Syrië. In Syrië was een vreedzaam protest gaandeweg uitgegroeid tot een volwaardige opstand. In deze opstand stredden soennieten tegen het door alawieten gedomineerde regime van president Assad, de belangrijkste bondgenoot van Iran. Saoedi-Arabië was een van de eerste landen die zich met de Syrische problematiek bemoeide. Op 7 augustus 2011 sprak koning Abdullah zich in een van zijn spaarzame publieke optredens, drastisch uit tegen de misstanden van het Syrische regime en riep hij zelfs zijn ambassadeur terug.²⁵⁷ Een zeer opvallende actie, omdat Arabische leiders, die van Saoedi-Arabië voorop, zich vanwege het soevereiniteitsbeginsel zelden uitlaten over de binnenlandse aangelegenheden van andere landen.

Nadien begon Saoedi-Arabië een waar propagandaoffensief, waarbij het alle kanalen die het ter beschikking had gebruikte om de misdaden van het Syrische regime, en dus indirect van Iran, de belangrijkste sponsor van het regime, onder de aandacht te brengen. Vanuit de Arabische Liga wist Saoedi-Arabië bovendien de druk op te voeren en Syrië verder te isoleren. Op 10 februari 2012 liet Saoedi-Arabië zelfs publiekelijk weten, dat het de opstandelingen aan het bewapenen was.²⁵⁸ Een maand later riep Saoedi-Arabië de V.N. op om te interveniëren.²⁵⁹

Voor Saoedi-Arabië kwam het conflict in Syrië als een geschenk uit de hemel. Het gaf Saoedi-Arabië immers de kans om verschillende langlopende doelstellingen te bevorderen. Allereerst

²⁵⁷ Reuters, "Saudi king recalls ambassador and demands end to Syria bloodshed," *The Guardian*, 8 August 2011

²⁵⁸ M. Chulov and M. Weaver, "Saudi Arabia backs arming Syrian opposition," *The Guardian*, 24 februari 2012, World News en J. Schanzer, "Saudi Arabia Is Arming the Syrian Opposition," *Foreign Policy*, 27 februari 2012. http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/02/27/saudi_arabia_is_arming_the_syrian_opposition.

²⁵⁹ Op 2 maart deed Saoedi-Arabië een beroep op de Veiligheidsraad op, "to stop the violence, utilizing any means to halt the Syrian killing machine and to save civilians trapped in Homs, Hama, and all other Syrian cities." Zie Public Affairs, "Saudi Arabia urges Security Council to exercise legal role in Syrian crisis," *Embassy in Washington*, 3 maart 2012. http://www.saudiembassy.net/latest_news/news03031204.aspx.

bodde het de kans om de aandacht af te leiden van alle binnenlandse problemen.²⁶⁰ In Saoedi-Arabië was een groot aantal soennieten geagiteerd geraakt vanwege de economische problemen, de verbroken beloftes en de toegenomen repressie.²⁶¹ Een regionaal conflict met een externe, sjiitische vijand bood de koning de kans om de eenheid in het gepolariseerde land te bewaren.

Ten tweede bood het conflict Saoedi-Arabië de kans om zijn positie in de regio verder te versterken. Turkije had zich ten opzichte van de Syrische opstand afwachtend opgesteld. Door de opstand in Syrië te steunen bewees Saoedi-Arabië dat het wel hart had voor de soennitische zaak. Aangezien Saoedi-Arabië eerder al de banden met het vernieuwde Egypte en Tunesië had aangehaald, was het bovendien in staat om de Arabische Liga te domineren.²⁶² Door de soennitische factie binnen dit orgaan te leiden in de politieke strijd tegen het regime van Assad bevestigt Saoedi-Arabië zijn leiderschapsrol in de soennitische wereld. Als laatste biedt de doodstrijd van het regime van Assad ook nog de kans om het oude machtsevenwicht tegenover Iran te herstellen. De installatie van een vriendelijk regime in Damascus zou immers het verlies van invloed in Irak en Libanon kunnen goedmaken. Bovendien zou een machtswisseling in Syrië tegelijk de Iraanse ambities in de regio ondermijnen en hun invloed in Syrië schaden.²⁶³

Op dit moment is de strijd in Syrië nog onbeslist en de uitkomst onzeker. Het is wel duidelijk geworden dat de dynamiek van de Arabische Lente steeds meer de regionale rivaliteit tussen

²⁶⁰ Hierbij volgt Saoedi-Arabië de *afleidingstheorie* van de internationale betrekkingen tot op de letter. Het land promoot immers het vijandsbeeld van Iran om de aandacht af te leiden van binnenlandse problemen en om eenheid te scheppen in een gefragmentariseerde samenleving. Voor meer informatie over de afleidingstheorie zie D. Sobek, "Rallying Around the Podesta: Testing Diversionary Theory Across Time," *Journal of Peace Research*, Vol. 44, Nr.1 (2007) 29-45: 29-30.

²⁶¹ M. Al-Rasheed, "Saudi Arabia and Syria: logic of dictators," *OpenDemocracy*, 20 maart 2012.

<http://www.opendemocracy.net/madawi-al-rasheed/saudi-arabia-and-syria-logic-of-dictators>.

²⁶² Bradley, "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring."

²⁶³ Syrië is niet alleen de belangrijkste bondgenoot van Iran, maar speelt ook een vitale rol binnen de regionale ambities van Iran. Zo fungeert het land bijvoorbeeld als het doorgeefluik van wapens naar Hezbollah en voorheen ook naar Hamas. Zie Al-Rasheed, "The Saudi response to the 'Arab spring.'"

Saoedi-Arabië en Iran reflecteert en niet langer de oecumenische boodschap waarvoor Mohamed Bouazi anderhalf jaar geleden zijn leven had gegeven.²⁶⁴

De Eindbalans

Samenvattend was de rol van Saoedi-Arabië in de Arabische Lente complexer dan we in eerste instantie zouden denken. Gedurende de eerste fase van de Arabische Lente was Saoedi-Arabië in veel opzichten reactionair. Niettemin wist Saoedi-Arabië in zijn strijd tegen de Arabische Lente ook te ageren, door de conservatieve facties in het Midden-Oosten onder zijn leiding te verenigen en zijn eigen positie te versterken. Gedurende de tweede fase wist Saoedi-Arabië deze coalitie bij elkaar te houden dankzij het conflict met Iran, dat op dit moment tot op zekere hoogte in Syrië wordt gestreden. Saoedi-Arabië lijkt zijn positie zelfs verder te hebben versterkt door de banden aan te halen met de nieuwe regimes van Noord Afrika, waarmee het land heeft bewezen dat pragmatisme voorop staat in het buitenlandse beleid.²⁶⁵

Terwijl Turkije probeert om met behulp van soft power de massa's voor zich in te winnen, vertrouwde Saoedi-Arabië voornamelijk op hard power, in de zin van zijn economische capaciteiten, en machtspolitiek om steun onder de heersende klasse te vergaren.²⁶⁶ Ook binnen de strategie van Saoedi-Arabië stond pragmatisme voorop. Saoedi-Arabië begon de contrarevolutie uit angst voor een revolutie in eigen land. Vervolgens gebruikte het de dreiging van de Arabische Lente om eenheid onder de soennitische autocratieën te kweken en het eigen leiderschap over de soennitische wereld te bevestigen. Later wist Saoedi-Arabië ook de

²⁶⁴ Al-Rasheed, "Saudi Arabia and Syria."

²⁶⁵ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 163-164.

²⁶⁶ Terwijl Saoedi-Arabië het seculiere leiderschap van landen als Egypte en Jemen had gesteund, onderhield het tegelijkertijd relaties met de islamitische oppositie. Op deze wijze wist Saoedi-Arabië altijd een voet in ieder kamp te houden. Toen de Arabische Lente leidde tot het vertrek van een aantal despoten, verschoof Saoedi-Arabië simpelweg zijn financiële en diplomatieke steun naar de nieuwe heersende elite van de islamitische partijen en de militaire autoriteiten. Hierdoor wist het land zich ook na het vertrek van bevriende staatshoofden te verzekeren van steun voor de eigen ambities in organen als de Arabische Liga.

problematiek in Syrië te benutten om steun te vergaren voor zijn eigen regionale ambities.

Bovendien haalde Saoedi-Arabië op deze wijze het conflict met Iran naar de voorgrond, dat niet alleen hielp om de aandacht af te leiden van de problemen in eigen land, maar ook bevestigde dat het einde van de Arabische Lente in zicht was. In de strijd in Syrië staat de oecumenische boodschap van de Arabische Lente, die het fenomeen zo succesvol maakte, niet langer centraal, omdat het conflict vooral de regionale rivaliteit tussen Saoedi-Arabië en Iran lijkt te reflecteren.²⁶⁷

Alles beschouwend was het leiderschap van de contrarevolutie dus een belangrijk aspect binnen de rol die Saoedi-Arabië in de Arabische Lente vervulden. Niettemin was dit aspect achteraf bezien toch vooral ook een onderdeel van een bredere claim naar het strategisch leiderschap van de regio.

²⁶⁷ Al-Rasheed, "Saudi Arabia and Syria."

V. Consequenties voor de Toekomst

Nu de huidige stand van zaken is besproken is het nog interessant om te kijken hoe de Arabische Lente zich verder zal ontwikkelen en welke rol Turkije en Saoedi-Arabië zullen spelen in de nabije toekomst. Het is lastig is om te voorspellen hoe de Arabische Lente zal uitpakken. Veel zal afhangen van het succes van de hervormingen, met name in Egypte, en van de wijze waarop het conflict in Syrië beslecht zal worden. Desondanks wil deze studie met de kennis van nu, toch wat antwoorden geven op vragen over de toekomst van de Arabische wereld. Met dit doel zullen in het afsluitende hoofdstuk enkele trends worden besproken die inzicht kunnen geven in de wijze waarop de machtsverhoudingen in de regio zich ontwikkelen.

A. *Turkije en de Race voor het Strategisch Leiderschap*

De eerste trend die besproken zal worden heeft betrekking op de positie die Turkije in de regionale politiek bekleedt. Op het eerste gezicht lijkt Turkije de grote winnaar van de Arabische Lente. Het land heeft zich immers weten te manifesteren als de belangrijkste voorvechter van democratie in een regio waar democratie plotseling toekomst lijkt te hebben.²⁶⁸ Met deze opstelling heeft Turkije niet alleen krediet vergaard onder het Arabische volk, maar ook aan invloed gewonnen onder de Arabische staten, die het succesvolle en razend populaire Turkije wel te vriend moeten houden. Zeker gezien de reputatie die Turkije geniet in het Westen.²⁶⁹

Toch lijkt het zeer aannemelijk, dat de Turkse invloed in het Midden-Oosten zijn limiet al heeft bereikt. Tot recentelijk opereerde Turkije met zijn neo-Ottomaanse politiek in een

²⁶⁸ Nasr, "Unrest in Syria Tests Turkey's Role as Regional Power."

²⁶⁹ Alessandri en Walker, "Turkey's Emergence as a Middle Eastern Stakeholder and What this Means for the West."

machtvacuüm.²⁷⁰ Het was immers de neergang van twee traditionele Arabische grootmachten, Irak en Egypte, dat niet-Arabische staten zoals Turkije en Iran de kans gaf om op de voorgrond te treden en te appelleren aan het Arabische volk met een populair, pro-Arabisch buitenlands beleid.²⁷¹ De groeiende Turkse invloed was dan ook in zekere zin te danken aan het falen van anderen.

Traditioneel gezien staat Egypte echter in het centrum van de Arabische Wereld. Het land is de culturele, intellectuele en politieke geboorteplaats van het Arabische nationalisme, de politieke islam, het liberale islamitische gedachtegoed en tot zekere hoogte zelfs het islamitisch extremisme.²⁷² Bovendien is in Egypte het hoofdkwartier van de Arabische Liga en de Al-Ansar Universiteit gevestigd. Deze universiteit is de oudste, meest prestigieuze en misschien wel meest invloedrijke, religieuze autoriteit van de soennitische islam. Twee belangrijke instituties, die op hun eigen manier Egypte de seculiere en religieuze autoriteit geven om het gemeenschappelijke Arabische en islamitische belang vast te stellen.²⁷³

Dankzij de Arabische Lente en de Egyptische revolutie lijkt het slechts een kwestie van tijd voordat Egypte het strategisch leiderschap van de regio opnieuw zal bekleden.²⁷⁴ De eerste signalen van deze machtswisseling zijn al zichtbaar. Turkije tracht al jaren te bemiddelen in het conflict tussen Hamas en Fatah, een probleem dat de Arabische wereld al lange tijd bezighoudt. Desondanks was het Cairo, niet Ankara, dat de lang verwachte politiek deal tussen Hamas en Fatah zou beslechten.

²⁷⁰ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 270.

²⁷¹ Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East Politics," 7.

²⁷² Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East Politics," 9.

²⁷³ Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East Politics," 9.

²⁷⁴ Vroeger, met name in de tijd van President Gamal Abdel Nasser, was Egypte's leiderschap binnen Arabische Wereld onbetwist. Zo was er met de unificatie van Egypte, Syrië en Jemen zelfs nog even sprake van een pan-Arabische staat. Zie M.S. Doran, "The Heirs of Nasser," *Foreign Affairs*, 14 april 2011. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67695/michael-scott-doran/the-heirs-of-nasser>.

Turkije bezit in de competitie met Egypte een aantal comparatieve voordelen. Allereerst is het land uniek gesitueerd tussen de Arabische Wereld en Europa. Ten tweede bezit het land een seculiere en democratische identiteit die het in staat stelt om de sektarische en religieuze geschillen, die de regio kenmerken, te overstijgen.²⁷⁵ Desondanks ligt het voor de hand dat de val van het regime van Mubarak, wiens bewind zo lang werd gekenmerkt door politieke en economische stagnatie, een machtswisseling in de hand heeft gewerkt. Als de transitie naar democratie uiteindelijk doorgang zal vinden en de huidige instabiliteit verdwijnt zal naar alle waarschijnlijkheid blijken dat Egypte aan het langste eind trekt. Egypte herbergt immers een kwart van alle Arabieren, terwijl Turkije uiteindelijk toch een Turkse natie blijft.²⁷⁶

B. Saoedi-Arabië, Winnaar van de Arabische Lente

Een tweede trend, die weliswaar al even ter sprake kwam maar het desondanks waard is om verder te bespreken, heeft betrekking op Saoedi-Arabië. Dit land werd de afgelopen twee jaar veelvuldig afgeschreven in de media als een reactionaire staat, die krampachtig vast hield aan de status quo. Hoewel de successen van de campagne tegen de Arabische Lente uitvoerig werden belicht, zijn er niet veel die Saoedi-Arabië durven te bestempelen als een duidelijke winnaar van de Arabische Lente. Het succes van de Arabische Lente in Noord Afrika zou immers een nederlaag betekenen voor Saoedi-Arabië en alle andere conservatieve krachten in de regio. Toch

²⁷⁵ De twee belangrijkste conflicten in de regio zijn sektarisch van aard. Het conflict tussen soennieten en sjiieten en het conflict tussen Israel en de Palestijnen. In beide conflicten probeert premier Erdogan te bemiddelen. Turkije onderhoudt goede relaties met zowel Iran als Saoedi-Arabië. Bovendien is de Palestijnse kwestie een van de speerpunten van zijn buitenlands beleid. Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 273-274.

²⁷⁶ Ongeveer 75 miljoen van de circa 300 miljoen Arabieren wereldwijd is woonachtig in Egypte. Zie "Egypte" CIA Factbook 2012 (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>).

is dit niet helemaal waar. Men zou zelfs kunnen zeggen dat de Saoedische invloed op het regionale toneel, sinds de olieboycot van 1973, nooit meer zo groot is geweest.²⁷⁷

Terwijl de Arabische Lente Turkije de kans gaf om zich te manifesteren als een leidende invloed op de progressieve krachten in de regio, gaf het Saoedi-Arabië de kans om alle conservatieve facties van het Midden-Oosten onder zijn leiderschap te verenigen. Zo heeft de GCC zelden zo eensgezind opgetreden als de afgelopen tijd. De samenwerking binnen dit orgaan is op dit moment zeer groot en het leiderschap van Saoedi-Arabië onbetwist.²⁷⁸ Voorheen stonden ego's en oude vetes vaak de eenheid binnen dit orgaan in de weg. De Arabische Lente is echter de existentiële bedreiging gebleken die de gelederen heeft doen sluiten. Alle golfstaten lijken nu te beseffen, dat ze ondanks al hun verschillen in karakter en statuur, ook een gemeenschappelijk doel kennen, namelijk het beschermen van de status quo en de eigen uitverkoren positie die ze hieraan ontlennen.

Er is op het moment zelfs sprake van serieuze onderhandelingen over een politieke unie tussen de GCC leden om toekomstige bedreigingen zoals de Arabische Lente gezamenlijk tegemoet te kunnen treden. De eerste stap lijkt aanstaande. Een politieke unie tussen Bahrein en Saoedi-Arabië, die het overwicht van de sjiieten in Bahrein teniet zou doen.²⁷⁹ Andere stappen zullen

²⁷⁷ In 1973 besloten de Arabische olieproducerende landen, verenigt in de OAPEC, gezamenlijk tot een olie boycot waardoor een wereldwijd tekort aan aardolie ontstond. De boycot, die onder aanvoering van de Egyptische president Sadat en de Saoedische koning Faisal tot stand kwam, was gericht tegen het Westen, dat Israël had gesteund tijdens de Jom Kipoeroorlog. De oliecrisis had grote invloed op de wereldeconomie en leidde tot stagflatie en de grootste economische crisis sinds WOII. Door het olie 'wapen' te implementeren lieten Saoedi-Arabië en de andere OAPEC landen hun invloed over de rest van de wereld gelden.

²⁷⁸ Kamrava, "The Arab Spring And The Saudi-Led Counterrevolution," 98.

²⁷⁹ P. Cockburn, "Gulf keeps close watch as Saudis hold union talks with Bahrain," *The Independent*, 15 mei 2012, World.

misschien nog volgen. Bovendien overweegt ook Jordanië, dat financieel volledig afhankelijk is geraakt van de vrijgevigheid van de Saoedische monarchie, deelname.²⁸⁰

Zelfs al zal er behalve de politieke unie tussen Bahrein en Saoedi-Arabië geen verdere integratie plaatsvinden is duidelijk dat de invloed van Saoedi-Arabië is gegroeid en dat het land ook in de nabije toekomst een leiderschapsrol in de Arabische Wereld zal innemen.

C. Een Nieuwe Orde

Een laatste trend die het verdiend om besproken te worden heeft betrekking op de Arabische Lente en de nieuwe orde die dit fenomeen heeft gecreëerd. In Egypte, Libië en Tunesië heeft onder invloed van de Arabische Lente een wisseling van de macht plaatsgevonden. Als deze drie landen daadwerkelijk uit kunnen groeien tot stabiele democratieën zal dit een fundamentele invloed hebben op de interne politiek van de regio. Zeker als ook het democratisch experiment in Irak blijkt te slagen. Al is het alleen maar, omdat deze staten dan een alternatief model kunnen demonstreren aan een volk, dat voorheen alleen bekend was met autocratieën en theocratieën. Als deze trend doorgang vindt zal de voedingsbodem voor een nieuwe Arabische Lente, binnen de landsgrenzen van de autocratieën die de gebeurtenissen van 2011 hebben overleefd, alleen maar toenemen. De inwoners van het Midden-Oosten hebben immers kenbaar gemaakt dat ze ontevreden zijn met de verdeling van de macht en dat ze bereid zijn om risico's te nemen om hun eigen perspectief te verbeteren.²⁸¹

Het ontstaan van stabiele democratieën zal ook op andere manieren invloed hebben op de interne politiek van de regio. Zo ligt het voor de hand dat de hegemonie van Amerika verder zal slinken.

²⁸⁰ Kamrava, "The Arab Spring And The Saudi-Led Counterrevolution," 100.

²⁸¹ Ontevredenheid onder het Arabische volk en de wil voor verandering spreekt immers al jaren uit opiniepeilingen. Zie Zogby International, "Arab Public Opinions Surveys."

De Arabische Lente heeft aangetoond, dat het wijdverspreide anti-amerikanisme niet zozeer voortkwam uit een conflict over waarden, maar dat het Amerikaanse beleid hieraan ten grondslag lag.²⁸² Eerder in deze studie werd al aangegeven, dat de Amerikaanse hegemonie voornamelijk afhankelijk was van de steun van een selecte groep Arabische leiders. Deze steun reflecteerde echter op geen enkele wijze de gevoelens van het Arabische volk. Een grote meerderheid onder de Arabieren beschouwt de Amerikaanse bemoeienissen in de regio zelfs als het belangrijkste obstakel voor vrede en stabiliteit en de Arabische Lente heeft deze gevoelens niet aantoonbaar veranderd.²⁸³

De conclusies die hieruit getrokken kunnen worden zijn duidelijk. Wanneer de democratische transities in Noord Afrika doorgang vinden, zullen deze landen de invulling van hun bondgenootschap met de Verenigde Staten moeten herzien. Om aan legitimiteit te winnen zijn ze immers verplicht om een meer populistisch buitenlands beleid te gaan voeren, dat beter aansluit bij de wensen van hun kiezers.²⁸⁴ Andere landen uit het Midden-Oosten zullen dan niet kunnen achterblijven waardoor een dynamiek kan ontstaan die zich tegen de belangen van Amerika en zijn voornaamste bondgenoot Israel keert.²⁸⁵

Hoe snel dit proces zal verlopen is echter nog onduidelijk. De militaire raad van Egypte heeft al laten weten dat het land het vredesverdrag met Israel uit 1978 in elk geval zal respecteren. Ook de Moslimbroederschap, die Noord Afrika op dit moment lijkt te domineren, heeft al kenbaar

²⁸² Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 167.

²⁸³ Zelf de inwoners van landen die op nationaal niveau goede relaties onderhouden met de Verenigde Staten identificeren Amerika als de grootste bedreiging voor de regionale stabiliteit. De nauwe relaties met onpopulaire dictators zoals Mubarak en Ben-Ali, de steun voor Israel en de buitenlandse inmenging en interventies in de regionale politiek, gesymboliseerd door de bezetting van Irak en Afghanistan, hebben Amerika gehaat gemaakt onder het volk. Daarentegen zijn leiders die zich publiek afzetten tegen Israel en de Amerikaanse invloed over de regio, zoals de Iraanse resident Ahmidejad en de Turkse premier Erdogan razend populair.

²⁸⁴ H. Shadi. "The Rise of the Islamists," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 3 (mei/juni 2011) 40-47: 40-41.

²⁸⁵ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 244.

gemaakt in dezen pragmatisch te willen zijn om de internationale gemeenschap niet voor het hoofd te stoten.²⁸⁶ Bovendien lijken de inwoners van de “bevrijde” landen zich momenteel veel drukker te maken om het gebrek aan economisch perspectief en stabiliteit.²⁸⁷ Aangezien de drie bevrijde landen in Noord Afrika stuk voor stuk afhankelijk zijn van hulp uit het Westen heeft Amerika nog wel even respijt. Wel is duidelijk dat er iets fundamenteel zal moeten veranderen wil de Verenigde Staten de politiek steun van deze landen in de nabije toekomst niet verliezen.

Een laatste punt met betrekking tot de veranderingen in de *balance of power* is de mate waarin de transitie naar democratie in sommige Arabische staten de relaties met Arabische autocraten zal beïnvloeden. Sommige ‘optimistische’ kenners van de regio denken namelijk dat er een nieuwe tweespalt zal ontstaan tussen Turkije en de nieuwe democratieën van Noord Afrika, met eventueel steun van Irak, aan de ene kant en met de Arabische autocratieën, onder leiding van Saoedi-Arabië aan de andere kant. Saoedi-Arabië zou al langs deze lijnen denken gezien hun pogingen om Marokko en Jordanië bij de GCC te betrekken.

Voor dit soort theorieën is het nog wat vroeg. Het lijkt immers aannemelijker dat de nieuwe *realignment* in de regio sektarische lijnen zal volgen.²⁸⁸ De opstand in Syrië en de rol die Iran zou spelen maken immers veel emoties los onder soennieten. Bovendien zal het pragmatische Saoedi-Arabië alle middelen die het tot zijn beschikking heeft, van opruiende sektarische propaganda tot aan financiële manipulatie, aanspreken om dit conflict gaande te houden en zo

²⁸⁶ Verschillende moslimpartijen hebben in het verleden bewezen pragmatisch te willen zijn in dergelijke kwesties. Grote verschuivingen in het buitenlands beleid liggen niet voor de hand. Ook de islamitische partijen beseffen immers dat ze rekening moeten houden met de internationale opinie, omwille van de eigen economische belangen. Zie Shadi. “The Rise of the Islamists,” 44.

²⁸⁷ Pollack, *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*, 34.

²⁸⁸ Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future* (New York: W.W. Norton & Company, 2006) 254.

zijn eigen positie verder te versterken.²⁸⁹ Als de geschiedenis ons immers iets kan leren is het dat de leden van het koningshuis van Saoedi-Arabië overlevers bij uitstek zijn.

²⁸⁹ Door het conflict in Syrië te benadrukken, en met name de rol die Iran achter de schermen zou spelen, kan Saoedi-Arabië de steun van andere soennitische landen vergaren in zijn eigen machtsstrijd met Iran. Zie Al-Rasheed, "Saudi Arabia and Syria."

CONCLUSIE

Op 30 juni 2012 werd Mohamed Morsi, de onofficiële kandidaat van de Moslimbroederschap, ten overstaan van het constitutionele hof in Cairo, beëdigd als nieuwe president van Egypte.²⁹⁰ In een zenuwslopende verkiezingsrace, waarbij zelfs nog even sprake leek van een op handen zijnde militaire *coup*, wist Morsi de onofficiële kandidaat van de militaire autoriteiten, Ahmed Shafik, die nog eerste minister was geweest onder Mubarak, te verslaan.²⁹¹

Twee jaar geleden had niemand durven dromen dat een burger, laat staan een prominent lid van de Moslimbroederschap, kans zou maken om tot president te worden verkozen van een van de meest invloedrijke landen in de Arabische wereld.²⁹² Voor velen betekend de inauguratie van Morsi dan ook meer dan een simpele wisseling van de macht. Rivaal Shafiq representeerde de militaire autoriteiten, en daarmee de status quo, waarbij stabiliteit het sleutelwoord was.

Daarentegen stond de keuze voor Morsi juist symbool voor een breuk met het verleden en dientengevolge als een stem voor verandering. Met de historische verkiezing van Morsi lijken de Egyptenaren te hebben gekozen voor een nieuwe richting en lijkt er precedent te zijn geschapen voor een verdere transformatie van de regio.

²⁹⁰ D.D. Kirkpatrick, "Named Egypt's Winner, Islamist Makes History," *N.Y. Times*, 24 juni 2012, Middle East.

²⁹¹ In de aanloop naar de eerste 'vrije' verkiezingen van Egypte bleken de spelregels onderhevig aan veranderingen. Verschillende kandidaten werden uitgesloten van deelname en maakten bezwaar, al werd alleen het bezwaarschrift van Ahmet Shafiq door de rechters toegekend. Bovendien ontbond het Hooggerechtshof op 14 juni, enkele dagen voor de verkiezingen, in een schokkende beslissing, het volledige parlement op basis van vormfouten in de regelgeving van de verkiezingen. Aangezien het parlement werd gedomineerd door moslimbroeders en het Hooggerechtshof wordt gezien als een instrument van de Militaire Raad braken grootschalige demonstraties uit en werd gevreesd voor een nieuwe militaire *coup*. Toen de verkiezingsuitslag maar niet werd bekendgemaakt leek de vrees voor een *coup* te worden bevestigd. Op 24 juni, meer dan een week na de verkiezingen werd uiteindelijk bekendgemaakt dat Morsi de verkiezingen toch had gewonnen met 51.7 procent van de stemmen. Voor meer informatie over de gang van zaken tijdens de verkiezingen, zie Kirkpatrick, "Named Egypt's Winner, Islamist Makes History."

²⁹² Morsi is het eerste lid van een islamitische partij dat op democratische wijze werd verkozen tot staatshoofd van een Arabisch land.

De Arabische Lente is een gebeurtenis van grote betekenis gebleken. Hoewel het aantal machtswisselingen relatief beperkt bleef en er in sommige delen van de regio nog strijd woedt tussen opstandelingen en de autoriteiten lijkt het gezicht van de regio, dankzij de Arabische Lente, voorgoed te zijn veranderd.²⁹³ Het Midden-Oosten bevindt zich nu op een kruispunt en hoewel nog allerm minst zeker is wat de uitkomst zal worden, zoals ook al werd beargumenteerd in het laatste hoofdstuk, worden de nieuw contouren van de regio langzaam zichtbaar. Met de keuze voor Morsi in misschien wel het meest prominente Arabische land is wat dat betreft een hoop duidelijk geworden. Hoewel sommigen in het Westen liever een ander hadden gezien hebben kan worden vastgesteld dat de Egyptenaren met Morsi en de moslimbroeders gekozen voor een nieuwe bladzijde van hun geschiedenis.²⁹⁴

Binnen de dynamiek van de Arabische Lente, waarbij verandering en vernieuwing centraal stonden, speelden regionale grootmachten zoals Saoedi-Arabië en Turkije een prominente rol. Volgens de beeldvorming was er sprake van een duidelijke rolverdeling tussen voor- en een tegenstanders van dit regionale fenomeen. Het aartsconservatieve Saoedi-Arabië wordt vaak beschouwd als een symbool van het oude Midden-Oosten en de status quo. Saoedi-Arabië zou zich uit angst voor machtsverlies tegen de Arabische Lente hebben gekeerd en het leiderschap van de contrarevolutie op zich hebben genomen.²⁹⁵ Het westers georiënteerde Turkije wordt daarentegen juist beschouwt als een representant van de wens voor vernieuwing en verandering. Turkije zou de Arabische Lente hebben gesteund om de spreiding van de democratie in de regio

²⁹³ In vier Arabische staten heeft een wisseling van de macht plaats gevonden. Zo hebben de regimes van Ben-Ali in Tunesië, Mubarak in Egypte, Qadhafi in Libië en Saleh in Jemen de Arabische Lente niet overleefd.

²⁹⁴ Sommigen in het Westen denken zelfs dat de overwinning van de islamitische partijen gelijk staat aan achteruitgang. Zo beweert John Bradley, de auteur van *After the Arab Spring: How Islamist Hijacked the Arab Spring*, bijvoorbeeld dat de Arabische Lente heeft geleid tot verdere spreiding van de door Saoedi-Arabië gefinancierde wahabi ideologie en betoogd hij dat sektarisme, met name het conflict tussen soennieten en sjiïeten, een steeds belangrijkere rol zal gaan spelen. Zie John Bradley interview met Eleonor Hall, *The World Today*, 20 februari 2012

²⁹⁵ Bradley, "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring."

te bevorderen.²⁹⁶ Volgens deze studie mist dit beeld echter nuance en doet het geen recht doet aan de werkelijkheid.

Deze studie maakt duidelijk dat het pragmatisme bij beiden in alle gelederen van het besluitvormingsproces overheerste. Het lijkt dan ook zeer waarschijnlijk dat het beeld dat dit onderzoek oproept binnen de theorie van de internationale betrekkingen nog jaren zal worden aangehaald door aanhangers van de realistische school.²⁹⁷

Met betrekking tot Turkije laat dit onderzoek zien dat de Arabische Lente weliswaar vanuit een normatief principe werd gesteund, maar dat in alle interacties met andere landen het eigenbelang voorop stond. Turkije gebruikte de Arabische Lente immers als een kans om de eigen positie binnen de regio te versterken. Zelfs ten opzichte van individuele staten bleek het beleid van Turkije onderhevig aan veranderingen, al naar gelang welke koers Turkije op dat moment het meeste voordeel bood.²⁹⁸ Kortom, pragmatisme en instrumentalisme voerden de boventoon in het buitenlands beleid. Als het beleid dan de normatieve belangen van Turkije diende des te beter.

Ook over de rol van Saoedi-Arabië bestaan misconcepties. Dat Saoedi-Arabië zich uit het eigen belang tegen de Arabische Lente had gekeerd is bekend. Het is echter minder goed bekend dat Saoedi-Arabië op de korte termijn, feitelijk tot de winnaars van de Arabische Lente gerekend zou moeten worden. Saoedi-Arabië begon de contrarevolutie weliswaar uit angst voor een revolutie in eigen land, maar het land wist immers niet alleen te reageren op de gebeurtenissen, maar ook te ageren. Op deze wijze slaagde Saoedi-Arabië er in om op succesvolle wijze de Arabische

²⁹⁶ Abouzeid, "Why Turkey's Erdogan Is Greeted like a Rock Star in Egypt." .

²⁹⁷ Realisten denken immers dat een egoïstisch streven naar macht, veiligheid en overleven, in andere worden het eigen belang, altijd de boventoon voert in het buitenlands beleid. Zie S. Burchill, A. Linklater, e.a., *Theories of International Relations* (New York: Palgrave Macmillian, 1996) 30.

²⁹⁸ Gumuscu, "Turkey's Reactions to the Arab Spring."

Lente te gebruiken als een instrument om de eigen positie in de regio te versterken en om zijn leiderschap te bevestigen. Ook in de Saoedische strategie ten opzichte van de Arabische Lente stond pragmatisme dan ook voorop. Zo bleek ook het beleid van Saoedi-Arabië onderhevig aan veranderingen naar gelang welke koers op dat moment het meeste voordeel. Dit is immers de belangrijkste les die getrokken kan worden aan de opvallende positionering tegenover Syrië en de pragmatische houding naar het nieuwe regime van Egypte. Men zou zichzelf kunnen afvragen hoeverre het leiderschap van de contrarevolutie dan ook een belangrijk aspect in het streven naar macht en overleven dat de agenda van het land al jaren decennia bepaalt.

Zowel Turkije als Saoedi-Arabië heeft geprobeerd om de Arabische Lente voor eigen gewin te exploiteren. Turkije deed dit door soft power te verwerven onder de massa's. Saoedi-Arabië vertrouwde daarentegen voornamelijk op zijn inherente hard power. Niettemin is nog onzeker of deze pogingen ook op de lange termijn succesvol zullen blijken. Zo is het mogelijk dat Turkije, door zijn eigen idealen te compromitteren op de lange termijn zijn reputatie, en daarmee zijn eigen belangen, heeft ondermijnd.²⁹⁹ Bovendien wordt het regionale leiderschap van Turkije, zoals eerder beschreven, betwist door het nieuwe Egypte. Ook de positie van Saoedi-Arabië is nog allerminst veilig. De bedreigingen die Saoedi-Arabië het hoofd moet bieden zijn, in tegenstelling tot die van Turkije, fundamenteel en existentieel van aard.

De Arabische Lente heeft het democratische gedachtegoed naar het Midden-Oosten gebracht. Zodoende heeft de Arabische Lente bewezen dat de assumptie dat de Arabieren nog niet klaar zouden zijn voor democratie niet meer dan een mythe was. Met de recente verkiezingen in Egypte, in het hart van de Arabische wereld, lijkt de invloed van dit gedachtegoed te zijn geconsolideerd. Of de moslimbroeders de democratie wel of niet gunstig zijn gezind doet op de

²⁹⁹ Gumuscu, "Turkey's Reactions to the Arab Spring."

lange termijn niet zozeer ter zake. Mensen hebben immers bewezen hun leven te willen geven voor dit ideaal. Hoewel de Arabische Lente op het moment grotendeels tot stilstand lijkt te zijn gekomen, zullen de ideeën die eraan ten grondslag lagen niet meer uit de regio verdwijnen. Men zou zich dan ook kunnen afvragen of de ware overlevingsstrijd van het despotische regime van Saoedi-Arabië niet nu pas is begonnen. Of om President George W. Bush nog eenmaal te quoten, *“in the long run, stability cannot be purchased at the expense of liberty. As changes come to the Middle Eastern region, those with power should ask themselves: Will they be remembered for resisting reform, or for leading it?”*³⁰⁰

³⁰⁰ Bush, “Remarks by the President at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy.”

LITERATUURLIJST

Boeken:

- Burchill, S., e.a., *Theories of International Relations* (New York: Palgrave Macmillian, 1996).
- Cassels, A., *Ideology and Relations in the Modern World* (London: Routledge, 1996).
- Donnelly, S., *Realism and International Relations* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2000).
- Gelvin, J.L., *The Modern Middle East: A History* (Oxford: Oxford Univ. Pr., 2011).
- Huntington, S.P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon and Schuster, 1997).
- Huntington, S.P., *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Centuries* (Norman: University of Oklahoma Press, 1991).
- Nasr, S., *The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future* (New York: W.W. Norton & Company, 2006).
- Nye, Jr., J.R., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (New York: Basic Books, 1990).
- Pollack, K.M., e.a., *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East* (Washington: Brookings Institution Press, 2011).
- Waltz, K.N., *Theory of International Politics* (Reading: Addison-Wesley, 1979).

Artikelen uit academische bladen:

- Ajami, F., "The Arab Spring at One," *Foreign Affairs*, Vol. 91, Nr. 2 (2012) 56-65.
- Anderson, L., "Demystifying the Arab Spring Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 3 (2011) 2-7.
- Ballin, E., "Democratization and Its Discontents: Should America Push Political Reform in the Middle East?" *Foreign Affairs*, Volume 87, Nr. 4 (2008) 112-120.
- Diamond, L., "Why are There No Arab Democracies," *Journal of Democracy*, Vol. 21, Nr. 1 (2010) 93-104.
- Elbadawi, I., "Reviving Growth in the Arab World," *Econ. Dev. and Cultural Change*, Vol. 53 (2005) 293-236.
- Gaddis, J.L., "A Grand Strategy of Transformation," *Foreign Policy*, Nr. 133 (2002) 50-54.
- Hoffman, M., "The Crisis of Liberal Internationalism," *Foreign Policy*, Nr. 98 (1995) 159-177.
- Kamrava, M., "The Arab Spring And The Saudi-Led Counterrevolution," *Orbis*, Vol. 56, Nr. 1 (2012) 96-104.
- Kaye, D.D., en Wehrey, F., "Arab Spring, Persian Winter," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 4 (2011) 183-86.

- Kirby, O., "Want Democracy? Get a King," *Middle East Quarterly*, Vol. 7, Nr. 4 (December 2000) 3-12.
- Kirisci, K., "The Transformation of Turkish Foreign Policy," *New Perspectives on Turkey*, Nr. 40 (2009) 29-57.
- Kuran, T., "Why the Middle East Is Economically Underdeveloped: Historical Mechanisms of Institutional Stagnation," *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 18, Nr. 3 (2004) 71-90.
- Larrabee, F., "Turkey Rediscovered the Middle East," *Foreign Affairs*, Vol. 8, Nr. 4 (Jul/Aug2007) 103-114.
- Layne, C., "The Waning of U.S. Hegemony, Myth or Reality? A Review Essay," *International Security*, Vol. 34, Nr. 1 (Aug. 2009) 147-172.
- Legrom, J.W. and Moravcsik, A., "Is Anybody Still a Realist?" *International Security*, Vol. 24, Nr. 2 (1999) 5-55.
- Lewis, B., "Realignment in the Middle East," *Foreign affairs*, Vol. 71, Nr. 4 (1992) 99-121.
- Lipset, S.M., "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy," *The American Political Science Review*, Vol. 53, Nr. 1 (1959) 69-105.
- Lynch, M., "The Big Think Behind the Arab Spring," *Foreign Policy*, Nr. 190 (2011) 46-47.
- McCants, W., "Al Qaeda's Challenge," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 5 (2011) 20-32.
- McCormick, B.L., "Modernization, Democracy, and Morality: The Work of Barrington Moore, Jr.," *International journal of politics, culture and society*, Volume: 13, Issue: 4 (2000) 591-606.
- Morgenthau, H.J., "The Twilight of International Morality," *Ethics*, Vol. 58, Nr. 2 (Jan. 1948) 79-99.
- Murinson, A., "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy," *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, Nr. 6 (November 2006) 945-964.
- Philips, D.L., "Turkey's Dreams of Accession," *Foreign Affairs*, Vol. 83, Nr. 5 (2004) 86-97.
- Philpott, D., "Has the Study of Global Politics Found Religion?" *An. Rev. of Pol. Sc.*, Vol. 12 (2009) 183-202.
- Redissi, H., "Ben Ali's Fall," *Journal of Democracy*, Vol. 22, Nr. 3 (2011) 5-19.
- Saddy, R., "Social Media Revolutions," *Journal of Professional Communication*, Vol. 1, Nr. 1 (2011) 31-33: 32.
- Shadi, H., "The Rise of the Islamists," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 3 (mei/juni 2011) 40-47.
- Shehata, D., "The Fall of the Pharaoh," *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nr. 3 (2011) 26-32.
- Sheehan, J.J., "Barrington Moore on obedience and revolt," *Theory and Society*, Vol. 9, Nr. 5 (1980) 723-734:727.
- Shirky, C., "The Political Power of Social Media," *Foreign affairs*, Vol. 90, Nr. 1 (2011) 28-42.
- Sobek, D., "Rallying Around the Podesta: Testing Diversionary Theory Across Time," *Journal of Peace Research*, Vol. 44, Nr.1 (2007) 29-45.
- Stepan, A.A. en Robertson, G.B., "Arab, not Muslim, Exceptionalism," *J. of Dem.*, Vol. 15, Nr. 4 (2004) 140-146.
- Yom, S.L., "Civil Society and Democratization in the Arab World," *The Middle East Rev. of International Affairs* Vol. 9, No. 4 (2005) 14-33.

Yousef, T., "Development, Growth and Policy Reform in the Middle East and North Africa since 1950," *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 18, Nr. 3 (2004) 91–116.

Kranten en tijdschriften:

Al-Rasheed, M., "Iran, Turkey, and Saudi: The Regional Race for the Arab Spring," *Alakhbar English*, 25 Augustus 2011.

Associated Press, "Foreign hands Arab unrest," *Daily Mail*, 25 februari 2012, Voorpagina.

Bilefsky, D., "Despite Bold Talk on Syria, Turkey Sees Limits of Its Power," *NY Times*, 16 maart 2012, Europe.

Charbonneau, L. en Nichols, M., "U.N. raises Syria death toll estimate to more than 9,000," *Reuters*, 27 mei 2012.

Chulov, M. and Weaver, M., "Saudi Arabia backs arming Syrian opposition," *The Guardian*, 24 februari 2012, World News.

Cockburn, P., "Gulf keeps close watch as Saudis hold union talks with Bahrain," *The Independent*, 15 mei 2012, World.

Couvert, A., "Turkije overweegt bufferzone," *NRC Handelsblad*, 16 maart 2012, Buitenlands Nieuws.

Foroohar, R. en Turgut, P., "Turkey's Man of The People," *Time Magazine*, Vol. 177, Nr. 26 (2011) 36-40.

Friedman, T., "Letters from Israel," *New York Times*, 15 juni 2010.

Glain, S., "Slow Death: Why are Arab economies on the verge?" *Newsweek*, 7 oktober 2002, 20-22.

Goodman, J.D., "Saudi Arabia Ramps Up Pressure on Syria," *NY Times*, 8 Augustus 2011, Middle East.

Halimi, S., "Saudi Arabia's free pass," *Le Monde Diplomatique*, Maart 2012, Voorpagina.

Jones, T.C., "Saudi Arabia's Regional Reaction," *Nation*, Vol. 293, Nr. 11 (2011) 39-41.

Kelley, J., "Why Aren't the Arabs More Like Us?" *LA Times*, 18 juni 1989

Kimmelman, M., "Turks put twists in racy soaps," *NY Times*, 18 Juni 2010.

Kirkpatrick, D.D., "Named Egypt's Winner, Islamist Makes History," *New York Times*, 24 juni 2012, Middle East.

Kirkpatrick, D.D., "Premier of Turkey Takes Role in Region," *New York Times*, 12 september 2011, Middle East.

Krauthammer, C., "Three Cheers for the Bush Doctrine," *Time*, Vol. 165, Nr. 11 (2005) 28-29.

MacFarquhar, N., "In a Scattered Protest, Saudi Women Take the Wheel," *NY Times*, 17 juni 2011, Middle East.

Maher, S. en Corcoran, M., "Al-Jazeera, as endorsed by Hillary Clinton," *Guardian*, 10 maart 2011.

Nameless, "Turkey steps up diplomacy to contain Bahrain crisis," *Today's Zaman*. 18 Maart 2011.

Nasr, V., "If the Arab Spring Turns Ugly," *NY Times*, 27 august 2011, Sunday Review, The Opinion Pages.

Öztürk, S., "Increasing trade with Muslim countries becomes Turkey's economic 'oxygen,'" *Today's Zaman*, 30 januari 2011, Business.

Pack J., en Creveld, M. van, "In the Arab Spring, Watch Turkey," *New York Times*, 5 januari 2012, Op-Ed.

Parkinson, J., "Turkey Raises Cry Over Syria Exodus," *Wall Street Journal*, 6 april 2012, Middle East News.

Rashid, H., "Turkey sheds its military-backed constitution," *The Daily Star*, 22 september 2010.

Reuters, "Saudi king recalls ambassador and demands end to Syria bloodshed," *The Guardian*, 8 August 2011.

Seibert, T., "Turkey the cool tourist destination for Arabs," *The National*, 8 juli 2010.

Shenker, R., "Turkey's PM rallies Arab world in Cairo with call for UN to recognise Palestine," *The Guardian*, 13 september 2011, World News.

Stack L., en MacFarouhar, L., "League Steps Up Pressure on Syria and Calls for U.N. Help," *NY Times*, 12 februari 2012, Middle East.

Traynor, I., "Libya campaign will falter without more help, Nato bystanders warned," *The Guardian*, 11 juni 2011, World News.

Uslu, E., "Erdoğan slams Security Council naysayers on Syria," *Today's Zaman*, 3 april 2012.

Worth, R.F., "Unrest Encircles Saudis, Stoking Sense of Unease," *NY Times*, 19 februari 2011, Middle East.

Internetbronnen en artikelen:

Abouzeid, M., "Why Turkey's Erdogan Is Greeted like a Rock Star in Egypt," *Time*, 13 september 2011.
<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2093090,00.html>.

Abu Dhabi Gallup Center, "Egypt from Tahrir into Transition," *Gallup*, 7 juni 2011.
www.abudhabigallupcenter.com/147896/Egypt-Tahrir-Transition.aspx.

Akyol, M., "Turkey Vs. Iran," *Foreign Affairs*, 21 Maart 2012.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/137343/mustafa-akyol/turkey-vs-iran>.

Alessandri E., en Walker, J.H., "Turkey's Emergence as a Middle Eastern Stakeholder and What this Means for the West," *German Marshall Fund*, Policy Brief on Turkey, 10 oktober 2011, 1-4.
http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Alessandri_Walker_MESTakeholder_Oct11.pdf.

Al-Rasheed, M., "Saudi Arabia and Syria: logic of dictators," *OpenDemocracy*, 20 maart 2012.
<http://www.opendemocracy.net/madawi-al-rasheed/saudi-arabia-and-syria-logic-of-dictators>.

Al-Rasheed, M., "The Saudi response to the 'Arab spring': containment and co-option," *Open Democracy*, 10 januari 2012.
<http://www.opendemocracy.net/5050/madawi-al-rasheed/saudi-response-to-%E2%80%99arab-spring%E2%80%99-containment-and-co-option>.

M. Ayoob, "Assessing the Arab Spring in its second year," *Foreign Policy*, April 6, 2012.
http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2012/04/06/assessing_the_arab_spring_in_its_second_year.

- Barkey, H.J., "Turkey and the Arab Spring," *Carnegie Endowment*, 26 april 2011. <http://carnegieendowment.org/2011/04/26/turkey-and-arab-spring/uua>.
- Bradley, J.R., "Saudi Arabia's Invisible Hand in the Arab Spring," *Foreign Affairs*, 13 okt. 2011. <http://www.foreignaffairs.com/articles/136473/john-r-bradley/saudi-arabias-invisible-hand-in-the-arab-spring>.
- Carothers, T. en Youngs, M., "Looking for Help: Will Rising Democracies Become International Democracy Supporters?" *Carnegie Endowment, Democracy and Rule of Law*, Juli 2011. http://carnegieendowment.org/files/Rising_democracies_final.pdf.
- Davutoglu, A., "Turkey's Zero Problems Foreign Policy," *Foreign Policy*, 20 mei 2010. http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20/turkeys_zero_problems_foreign_policy?page=0,2.
- Doran, M.S., "The Heirs of Nasser," *Foreign Affairs*, 14 april 2011. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67695/michael-scott-doran/the-heirs-of-nasser>.
- Epstein, S.B., Serafino, N.M., and Miko, F.T. "Democracy Promotion: Cornerstone of U.S. Foreign Policy?" *CRS Report for Congress*, 26 december 2007, 1-36. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34296.pdf>.
- Erdogan, R., "Houla massacre tore my heart out," *TRT*, 30 mei 2012. <http://www.trtturkmen.com/trtworld/en/newsDetail.aspx?HaberKodu=7e480cf2-ebba-458e-90c4-3d16d8d5fb9f>.
- Gengler, J., "How Radical Are Bahrain's Shia? The Real Source of Unrest in the Kingdom," *Foreign Affairs*, 15 Mei 2011. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67855/justin-gengler/how-radical-are-bahrains-shia>.
- Gumuscu, S., "Turkey's Reactions to the Arab Spring," *Yale Journal of International Affairs*, 26 mei 2012. <http://yalejournal.org/2012/05/turkeys-reactions-to-the-arab-spring>.
- Habibi, M. en Walker, J.W., "What Is Driving Turkey's Reengagement with the Arab World?" *Crown Center for Middle East Studies*, Middle East Brief 49 (April 2011) 1-10. <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/meb49.html>.
- Hamid, S., "The Struggle For Middle East Democracy," *Brookings*, 26 april 2011. <http://www.brookings.edu/research/articles/2011/04/26-middle-east-hamid>.
- Hammond, A., "Gulf media find their red line in uprisings: Bahrain," *Reuters*, 14 april 2012. <http://af.reuters.com/article/worldNews/idAFTRE73D1HB20110414?sp=true>.
- Haykel, B., "Saudi-Arabia vs the Arab Spring," *Project Syndicate*, 16 augustus 2011. <http://www.project-syndicate.org/commentary/saudi-arabia-vs--the-arab-spring>.
- Henderson, S., "The Man who would be King," *Foreign Policy*, 10 april 2012. http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/04/10/the_man_who_would_be_king.
- Hiro, D., "After the Arab Spring Part III: Turkey rises as a model for democracy and new relationships with the West," *Yale Global*, 26 September 2011. <http://yaleglobal.yale.edu/content/after-arab-spring-%E2%80%93-part-iii>.
- Human Right Watch, "Denied Dignity: Systematic Discrimination and Hostility toward Saudi Shia Citizens," *HRW Report*, 3 september 2009. <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/saudi0909webwcover.pdf>.
- Human Right Watch, "World Report 2012: Turkey," *HRW*, januari 2012, 1-5. <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-turkey>.
- Jones, T.C., "Saudi Arabia Moves to Maintain Regime Stability," *CTC Sentinel*, Vol. 4 (April 2011). Te vinden op <http://www.ctc.usma.edu/posts/saudi-arabia-moves-to-maintain-regime-stability>.

Kardas, S., "Turkey and the Arab Spring: Coming to Terms with Democracy Promotion?" *German Marshall Fund Policy Brief* (oktober 2011) 1-5. <http://www.gmfus.org/archives/turkey-and-the-arab-spring-coming-to-terms-with-democracy-promotion>.

Knickmeyer, E., "Idle Kingdom," *Foreign Policy*, 19 juli 2011. http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/07/19/all_play_no_work.

M. Kordemans. "U.S. and Iranian Strategic Competition: Competition between the US and Iran in Iraq," *CICS*, 3 februari 2011, 1-51: 9-10. https://csis.org/files/publication/110302_Comp_between_US_Iran_in_Iraq.pdf.

Muasher, M., Ottaway, M., e.a., "Arab Monarchies Confront the Arab Spring," *Carnegie Endowment*, 22 november 2011. <http://carnegieendowment.org/2011/11/22/arab-monarchies-confront-arab-spring/7efl>.

Nasr, V., "Unrest in Syria Tests Turkey's Role as Regional Power," *Bloomberg View*, 13 juli 2011. <http://www.bloomberg.com/news/2011-07-13/unrest-in-syria-tests-turkey-s-role-as-regional-power-vali-nasr.html>.

Ottaway, M., "Democratic Mirage in the Middle East," *Carnegie Endowment Policy Brief*, Nr. 20 (2005) 1-8. <http://carnegieendowment.org/files/Policybrief20.pdf>.

Public Affairs, "Saudi Arabia urges Security Council to exercise legal role in Syrian crisis," *Embassy in Washington*, 3 maart 2012. http://www.saudiembassy.net/latest_news/news03031204.aspx.

Rubin, L., "A Typology of Soft Powers in Middle East Politics," *The Dubai Initiative*, Working Paper Series, Nr. 5 (December 2010) 1-21. http://www.dsg.ae/en/Publication/Pdf_En/DI_WP05_Final.pdf.

Schanzer, J., "Saudi Arabia Is Arming the Syrian Opposition," *Foreign Policy*, 27 februari 2012. http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/02/27/saudi_arabia_is_arming_the_syrian_opposition.

Schmitz, C., "Yemen's Tribal Showdown," *Foreign Affairs*, 3 Juni 2011. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67877/charles-schmitz/yemens-tribal-showdown>.

Telhami, S., "2011 edition of the annual "Arab Public Opinion Survey," *Brooking Institution*, 21 november 2011. <http://www.brookings.edu/research/reports/2011/11/21-arab-public-opinion-telhami>.

Tocci, N., "Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy in Transatlantic Perspective," *Carnegie Endowment*, 12 september 2011. <http://carnegieendowment.org/2011/09/12/turkey-and-arab-spring-implications-for-turkish-foreign-policy-in-transatlantic-perspective>.

Todd, G., "Losing Turkey? Why Turkey's Foreign Policy is Changing and What it Means for the West," *Lowy Institute for International Policy*, 22 november 2010, 1-6. <http://www.lowyinstitute.org/publications/losing-turkey-why-turkeys-foreign-policy-changing-and-what-it-means-west>.

Toll, G., "Erdogan's Arab Spring Tour," *Middle East Institute*, 21 september 2011. <http://www.mei.edu/content/erdogans-arab-spring-tour>.

Turan, I., "Turkey and the Mediterranean: Balancing Geopolitics and Geo-Economics" *German Marshall Funds*, Policy Brief, Mediterranean Policy Program—Series on the Region and the Economic Crisis, september 2011, 1-6. http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files_mf/turan_geoeconomics_sept111.pdf.

Wezeman, P., "On the high military spending in the Middle East," 15 november 2011. http://www.yourmiddleeast.com/special-reports/article/on-the-high-military-spending-in-the-middle-east_1999.

Yamani, M., "Saudi Arabia's Theatre of Reform," *Project Syndicate*, 2 april 2007. <http://www.projectsyndicate.org/commentary/yamani16>.

Zogby International, "Arab Public Opinions Surveys," *The Anwar Sadat Chair for Peace and Development*. <http://www.sadat.umd.edu/new%20surveys/surveys.htm>.

Toespraken:

Bush, G.W., "Remarks by the President at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy," *National Endowment of Democracy*, 6 november 2003. <http://www.ned.org/events/anniversary/20thAniv-Bush.html>.

Hague, W., "Remarks on the Arab Spring," *Politics*, 8 september 2011. <http://www.politics.co.uk/comment-analysis/2011/09/08/william-hague-foreign-office-speech-in-full>.

Obama, B.H., "Remarks by the President on a New Beginning," *White House*, 4 juni 2009. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-cairo-university-6-04-09>.

Obama, B.H., Remarks by the President on the Middle East and North Africa, *State Department*, Washington, DC, 19 mei 2011. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>.

Rice, C., "Remarks by Secretary of State Rice at the School of Foreign Service," *U.S. Department of State*, 18 januari 2006. <http://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2006/59306.htm>.

Radio interview:

John Bradley interview met Eleonor Hall, *The World Today*, 20 februari 2012

Andere Bronnen:

CIA Factbook 2012 (<https://www.cia.gov>).

Economische statistieken Turkije (<http://www.turkstat.gov.tr>).

Facebook van M. Ghonim (<http://www.facebook.com/elshaheed.co.uk>).

Wereldbank (<http://data.worldbank.org>).

.